অধ্যায় ৯ ঃ চুটিগল্প

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য
৯.২ পৰিচয়
৯.৩ সাহিত্যৰ এটি প্ৰধান শাখা হিচাপে চুটিগল্প আৰু তাৰ ক্ৰমবিকাশ
৯.৩.১ চুটিগল্পৰ সংজ্ঞা
৯.৩.২ চুটিগল্পৰ বিভিন্ন উপাদান
৯.৩.৩ চুটিগল্পৰ শ্ৰেণীবিভাজন
৯.৩.৪ চুটিগল্প আৰু সাহিত্যৰ আন আন বিভাগ
৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৯.৫ অধিক জানিবলৈ
৯.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কৱল ৰূপৰেখা)
৯.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- সাহিত্যৰ এটি প্ৰধান শাখা হিচাপে চুটিগল্পক অনুধাৱন কৰি তাৰ ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে জ্ঞান আহৰণ কৰিব
- চুটিগল্পৰ সংজ্ঞা আৰু প্ৰকৃতি নিৰূপণ কৰিব পাৰিব
- চুটিগল্পৰ বিভিন্ন উপাদান সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- চুটিগল্পৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰিব
- চুটিগল্প আৰু সাহিত্যৰ আন আন বিভাগসমূহৰ সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য বিচাৰ কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যে আপুনি এইখন পাঠ্যবিষয়ত প্ৰাচ্য নন্দনতত্ত্বৰ কেইটিমান দিশৰ উপৰি পাশ্চাত্য আৰু প্ৰাচ্য সমালোচনাৰ আলোকেৰে নাটক আৰু কবিতা সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টিত সাহিত্যৰ আন এটা বিভাগ চুটিগল্প সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিব।

চুটিগল্প আধুনিক সাহিত্যৰ এটা বিশিষ্ট বিভাগ। বৰ্তমানৰ জীৱন চেতনাক সজ্ঞানে আৰু সুকৌশলেৰে ইয়াত প্ৰয়োগ কৰা হয়। আধুনিক যুগোপযোগী শৈলীৰে এই কাহিনীবোৰ দাঙি ধৰাৰ ফলত ই কেতিয়াবা জটিল হৈ পৰে; কিন্তু সাম্প্ৰতিক সময়ৰ জীৱনবোধেই ইয়াৰ মুখ্য উপজীব্য। সেয়ে ইয়াৰ প্ৰতি পাঠকৰ আকৰ্ষণ বেছি আৰু বৰ্তমান কালত আটাইতকৈ জনপ্ৰিয়

হৈ পৰিছে। আলোচ্য অধ্যায়টিত আপুনি চুটিগল্পৰ সংজ্ঞা আৰু ইয়াৰ প্ৰকৃতি, ইয়াৰ উদ্ভৱকাল, বিভিন্ন উপাদান, শ্ৰেণীবিভাজন, ইয়াৰ সৈতে সাহিত্যৰ আন আন বিভাগসমূহৰ সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্য সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।

৯.৩ সাহিত্যৰ এটি প্ৰধান শাখা হিচাপে চুটিগল্প আৰু তাৰ ক্ৰমবিকাশ

চুটিগল্প সাহিত্যৰ এটি প্ৰধান বিভাগ। প্ৰাত্যহিক তুচ্ছতাৰ মাজত মানৱ জীৱনৰ সমস্যা তথা সত্য-শিৱ ৰূপ সম্যক ৰূপত তুলি ধৰিব পৰা আধুনিক চুটিগল্পই সাহিত্যৰ অন্য সকলো শাখাৰ ভিতৰত তুলনামূলকভাৱে অধিক জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছে।

অতীতৰ মহাকাব্য, ৰোমাঞ্চ আদিত জীৱনৰ বিচিত্ৰ ৰূপ ফুটি ওলাইছিল। মহাকাব্যৰ বিশেষত্বহীন সৰল জীৱন চেতনা নাটক আৰু উপন্যাসৰ মাজত নতুন ধৰণে পল্লৱিত হৈ উঠিল। অষ্টাদশ শতিকাত পদাৰ্থ বিজ্ঞান, জীৱ বিজ্ঞান, মনোবিজ্ঞান আদি দিশবোৰৰ বিকাশ সাধন হোৱাৰ লগে লগে উপন্যাস শিল্পীৰ সন্মুখত এক সীমাহীন দিগন্ত প্ৰসাৰিত হৈ পৰিল। ব্যক্তি জীৱনক এক অনন্ত সম্ভাৱনাৰ প্ৰেক্ষাপটত থিয় কৰাই উপন্যাস শিল্পীয়ে লাহে লাহে সেই জটিলতাৰ গ্ৰন্থি মুকলি কৰিলে। উপন্যাসৰ অনন্ত ব্যাপ্ত এই জীৱন দৃষ্টিক সংহত কৰি এটি বিন্দুত কেন্দ্ৰস্থ কৰিলে আধুনিক চুটিগল্পই।

জীৱন আৰু জগতৰ লগত গল্পকাৰৰ এক অপূৰ্ব সংযোগৰ ফলতেই এইবিধ সাহিত্যই শিল্পৰূপ পায়। গল্পকাৰে জীৱনৰ পৰা তেওঁৰ নিজৰ প্ৰৱণতা অনুযায়ী উপাদান সংগ্ৰহ কৰি নিজস্ব দৰ্শন বা দৃষ্টিভঙ্গীৰে ৰঞ্জিত কৰি প্ৰকাশ কৰে। ইয়াত প্ৰধানভাৱে প্ৰকাশ পায় লিখকৰ আত্মজিজ্ঞাসা। ইয়াৰ মাজেৰে তেওঁ নিজৰ দৰ্শন আৰু মানসকেই প্ৰকাশ কৰে। মিচ এলিজাবেথ ব্ৰাউন নামৰ সমালোচক এজনে সেয়ে ইয়াক লিখকৰ প্ৰতীতিজাত ৰচনা বুলি কৈছে।

প্ৰবাহমান জীৱনৰ পৰা গল্পকাৰে এটি প্ৰতীতি আহৰণ কৰে। বহির্জগতৰ কোনো এটা বস্তুক নিজস্ব ৰুচি বা প্ৰয়োজন অনুযায়ী গল্পকাৰে আহৰণ কৰে আৰু এয়াই হ'ল ইম্প্ৰেচন বা প্ৰতীতি। এই প্ৰতীতি যেনেকুৱাই নহওক লেখকে যেতিয়া তাক প্ৰকাশ কৰে তেতিয়া স্থান-কালৰ সীমা পাৰ হৈ লেখকৰ জীৱন দৰ্শন অনুযায়ী বৃহত্তৰ সাৰ্থকতাৰ মাজেৰে সি মুক্তি লাভ কৰে। এনেদৰে এক সাধাৰণ প্ৰতীতিৰ মাজেৰে গল্প লিখকে সমাজ তথা জীৱন সম্পৰ্কে এক সত্য প্ৰকাশ কৰে।

হাডচন নামৰ সমালোচকজনে প্ৰতীতিৰ সমগ্ৰতাত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। চুটিগল্পই ঘটনাগত, মনস্তত্ত্বগত বা চৰিত্ৰগত যিকোনো এটা সমস্যাহে ৰূপায়িত কৰি দেখুৱাব। গতিকে লক্ষ্য আৰু কাৰ্যৰ একতা অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ যোগেদিহে চুটিগল্পই নান্দনিক মহত্ত্ব প্ৰকাশ কৰে। ভাবৰ এই একমুখিতা ৰক্ষা কৰাৰ কাৰণে ই হৈ পৰে ব্যঞ্জনাধৰ্মী। ইয়াত প্ৰকাশিত হৈ উঠে গীতি কাব্যৰ সৌন্দৰ্য। মোপাচাঁৰ গল্পত এনে গীতিধৰ্মী ব্যঞ্জনাৰ সুষম প্ৰকাশ দেখা যায়।

একক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টিৰ কাৰণে গল্পকাৰে এনে কিছুমান ঘটনা বাচি লয় যাতে সেইবোৰৰ মাজেদি তেওঁ নিজৰ লক্ষ্য আৰু আদৰ্শক ৰূপায়িত কৰিব পাৰে। পূৰ্বনিৰ্ধাৰিত পৰিকল্পনাক

পূর্ণৰূপে স্পষ্ট কৰি তুলিবলৈ গল্পকাৰে সেইবাবে বিক্ষিপ্ততাক সততে পৰিহাৰ কৰে। তেনেদৰে এটি বিন্দুত কাহিনীক সংহত কৰাৰ প্ৰয়াস ইয়াত প্ৰতিভাত হয়। একমুখিতাৰ উদ্দেশ্য আৰু নিত্য নতুন কলা-কৌশলৰ প্ৰসাৰে লাহে লাহে চুটিগল্পৰ শাৰীৰিক অবয়ব নাইকিয়া কৰাৰ উপক্ৰম কৰিছে আৰু চুটিগল্পই এক নতুন ৰূপত অৱতীৰ্ণ হ'ব ধৰিছে।

গতিকে ইতিমধ্যে কৰা আলোচনাৰ পৰা এটি কথাই প্ৰতীয়মান হয় যে— চুটিগল্প লিখকৰ জীৱন তথা মানৱবোধৰ আধাৰত প্ৰকাশিত বাস্তৱ ঘটনাৰ এক অনুপম প্ৰকাশ। কিন্তু বস্তু নিৰ্ভৰ হৈয়ো সি কাব্যিক সুষমাৰে বাস্তৱাতীত আৰু প্ৰতীকাত্মক। চুটিগল্পৰ স্বৰূপ সম্পৰ্কে প্ৰখ্যাত সমালোচক নাৰায়ণ গঙ্গোপাধ্যায়ে এই বিষয়ে কৰা মন্তব্যটি এই ক্ষেত্ৰত বিশেষভাৱে প্ৰণিধানযোগ্য— "... চুটিগল্পই নিজৰ একমাত্ৰ বক্তব্যৰ বাহিৰে আৰু একোৱেই প্ৰকাশ নকৰে। অনাৱশ্যক ব্যাপ্তিৰ সুযোগ তাত নাই, অহেতুক চৰিত্ৰৰ ভিৰেৰে সি ভাৰাক্ৰান্ত নহয়, অপ্ৰয়োজনীয় বৰ্ণনা বিলাসৰ কোনো ভূমিকা তাত নাই। তাৰ প্ৰতিটো সংলাপ হ'ব সাৰগৰ্ভ। তাৰ প্ৰতিটো বাক্যত থাকিব ইঙ্গিতধৰ্মিতা। তাৰ মাজত স্বল্পভাষিতা থাকিব পাৰে কিন্তু বহু ভাষিতা (Gift of Gab) একেবাৰে অচল।"

চুটিগল্পৰ উদ্ভৱ কেনেদেৰে হৈছিল সেই বিষয়ে ইতিমধ্যে আপুনি যোৱা ষাণ্মাসিকৰ শেষৰখন পাঠ্যবিষয়ত, অৰ্থাৎ অষ্টম পাঠ্যবিষয়ত চমুকৈ অধ্যয়ন কৰি আহিছে। তথাপিতো সেইবিষয়ে ইয়াতো চমুকৈ কিছু কথা উল্লেখ কৰি যোৱা হ'ল। ৰোমাণ্টিক যুগৰ পৰাই যন্ত্ৰণাজৰ্জৰ সমাজৰ স্বৰূপ উদ্‌ঘাটনৰ লগতে আশাপ্ৰদ ভৱিষ্যতৰ প্ৰতি লেখকসকলে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে। গল্পলেখকসকলেও যন্ত্ৰণাকাতৰ সমাজখনৰ বুকুতেই গল্পৰ উৎস বিচাৰি পাইছিল। যান্ত্ৰিক সভ্যতাৰ পত্তন, সামাজিক বিৱৰ্তন আৰু ৰোমাণ্টিক স্বপ্ন কল্পনা এইবোৰে এই সময়ৰ গল্পকাৰসকলক তথা কাহিনীয়ে সাহিত্যিকসকলক উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। অতীত প্ৰীতি, ৰোমাঞ্চ প্ৰৱণতা আদি বৈশিষ্ট্যই ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ জন্ম দিয়াৰ দৰে চুটিগল্পৰো প্ৰাথমিক সাঁচটো নিৰ্মাণ কৰিলে। ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ ঢৌৱে চুই যোৱা জাৰ্মান দেশত নতুন ধাৰাত গল্প ৰচনা আৰু ৰাছিয়াত এই শ্ৰেণীৰ সাহিত্যৰ প্ৰসাৰ ঘটিল। ঊনৈশ শতিকাত চুটিগল্পই পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰিলে এই কেইখন দেশৰ মহান কলাকাৰসকলৰ হাতত।

জাৰ্মানীত ওঠৰ শতিকাৰ শেষৰ ফালে ৰোকাচ্ছোৰ আৰ্হিত গল্প লিখাৰ প্ৰৱণতা বৃদ্ধি পায়। ১৭৯৩ চনত গ্যেটেই চিলাৰৰ আলোচনী *ডাই হৰেণ (Die Haren)*ৰ বাবে কেইটামান গল্প লিখে। লিখক গ্যেটেই কিন্তু এইবোৰক চুটিগল্প বুলি কোৱা নাছিল। তেওঁ সেইবোৰক জাৰ্মান ভ্ৰমণকাৰীসকলৰ বাবে আনন্দৰ খোৰাক যোগোৱা এবিধ ৰচনা বুলিহে কৈছে। এই সময়ত গ্যেটে, চিলাৰ, হেনৰিখ, ভন ক্লেইষ্ট, ই টি এ হোফমেন আদিয়ে কল্পনা ভিত্তিক গল্প লিখি পাঠকক আনন্দ দান কৰিছিল। হেনৰিখ হাইনেও তেওঁ ৰচনাধৰ্মী কৌতুক ৰচনাসমূহেৰে গল্প সাহিত্যৰ বিকাশত অৰিহণা যোগায়।

ৰূপকথাৰ যোগেদি গল্প কথকতাৰ দিশলৈ অভূতপূৰ্ব অৱদান আগবঢ়ালে গ্ৰীম ভাতৃদ্বয়ে। শিশু সাহিত্যৰ ভঙ্গীৰে তেওঁলোকে গল্প কোৱা ৰীতিৰ প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল। তেওঁলোকৰ ৰূপকথাৰ ভাষণ আৰু বৰ্ণনাভঙ্গীয়ে গ্যেটে আৰু চিলাৰৰ আড়ষ্ট আৰু মন্থৰ ভাষালৈ যেন নতুন সজীৱতা

আনিলে। হেৰমেন চাদাৰমেন, আর্থাৰ, চিজলাৰ, হপ্তমন আদি লেখকে ঊনৈশ শতিকাৰ চুটিগল্পৰ প্রস্তুতি কালত গল্পৰ ফচলেৰে সাহিত্যক পল্লৱিত কৰি তোলে।

চুটিগল্পৰ বিশেষ বিকাশ হয় আমেৰিকাত আৰু ইয়াৰ যোগেদিয়ে ঊনৈশ শতিকাৰ আমেৰিকাৰ সাহিত্যই বিশেষ মর্যাদা লাভ কৰে। ইংলণ্ডৰ লগত হোৱা যুদ্ধত জয়লাভে আমেৰিকাবাসীৰ মনলৈ আনিলে নতুন উল্লাস। সামৰিক, ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক সাফল্যৰ দু�ৱাৰ মুকলি হ'ল। আৰম্ভ হ'ল জাতীয় সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্রয়াস। কাব্য, নাটক উপন্যাস ৰচনাৰ প্রতি বিশেষ আগ্রহ প্রকাশ পালে; কিন্তু ই বিদেশী ভ্রমণকাৰী তথা সাহিত্য আলোচকসকলৰ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিব নোৱাৰিলে। একমাত্র গল্প সাহিত্যৰ যোগেদিহে এই দেশৰ সাহিত্য বাহিৰত পৰিচিত হৈ পৰে। ওৱাচিংটন আৰভিংৰ *স্কেটচ বুক*(১৮৯০)ৰ গল্পবোৰে এই সাহিত্যক সমৃদ্ধিশালী বুলি প্রমাণ কৰিলে।

আমেৰিকাৰ গল্প সাহিত্যৰ বিকাশত তাৰ পৰা প্রকাশিত আলোচনী *নর্থ আমেৰিকা ৰিভিউ, গ্রাহাম এণ্ড চাউডার্ন লিটাৰেৰি মেগাজিন* আদিৰ অৱদান আছিল অনন্য। এই আলোচনীবোৰত কবিতাৰ পাছত গল্পই আছিল প্রকাশৰ উপযোগী চুটি ৰচনা। এই আলোচনীবোৰত গল্প সাহিত্যৰ বাবে বিশেষ স্থান নির্ধাৰিত হ'ল। এই কার্যই চুটিগল্পক শ্রেষ্ঠ কলাত্মক সৃষ্টিৰূপে পৰিগণিত হোৱাত সহায় কৰিলে। আমেৰিকাৰ গল্প সাহিত্যলৈ অসামান্য অৰিহণা আগবঢ়ালে ওৱাচিংটন আৰভিং, এডগাৰ এলান পো আদিয়ে।

কুৰি শতিকাত আমেৰিকাৰ গল্পৰ পটভূমিৰ ক্ষেত্রলৈ অভূতপূর্ব পৰিৱর্তন আহিল। বিশেষকৈ শিল্পৰ প্রসাৰ, ৰেলপথৰ বিস্তাৰ, ভিন্ন ভাষী ইউৰোপীয় সম্প্রদায়সমূহৰ আগমন আৰু বসবাসে আমেৰিকাৰ চেহেৰা বদলাই পেলালে। শিল্প প্রসাৰৰ লগে লগে জনসংখ্যাও বাঢ়িল আৰু আমেৰিকাৰ ৰাজধানী চহৰত ধন সম্পদ দাৰিদ্র্যৰ প্রতীক হৈ থিয় দিলে এফালে আকাশ চুম্বী অট্টালিকা আৰু আনফালে বস্তিৰ জীর্ণ কুটিৰবোৰে। নাগৰিক সভ্যতাৰ বিস্তাৰৰ লগে লগে ৰোমাণ্টিক স্বপ্নৰ অৱসান ঘটিল। আধুনিক সমাজ ব্যৱস্থা, অর্থনৈতিক দ্বন্দ্ব আৰু মেচিনৰ ক্ষমতাই পিষ্ট কৰা মানুহৰ অনিশ্চিত ভাগ্যক কেন্দ্র কৰি লিখকসকলৰ চিন্তা প্রসাৰিত হ'ল।

বৈজ্ঞানিক প্রগতিয়ে চিন্তা জগতলৈ নৱ নৱ ৰূপান্তৰ আনিলে। বিশেষকৈ নৃতত্ত্ব, মনোবিজ্ঞান আৰু জীৱ বিজ্ঞানৰ নব্য ধাৰণাবোৰে মানুহৰ জীৱন সম্পর্কে থকা ধ্যান ধাৰণাৰ পৰিৱর্তন ঘটালে। প্রকৃতিৰ প্রতি আধিদৈৱিক আৰু আধ্যাত্মিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ অৱসান ঘটিল। অভিজ্ঞতাৰ পটভূমিত জীৱন চেতনাক প্রকাশ কৰিবলৈ লেখকসকল সচেষ্ট হ'ল। হর্থনৰ বিভিন্ন দার্শনিক গল্প অথবা পোৰ আতঙ্ক ভৰা ভূত-প্রেতৰ ৰহস্যময় কাহিনীৰ পৰিৱর্তে পাঠকে বিচৰা হ'ল সহজে পৰিচিত দৈনন্দিন জীৱন চিত্র।

এই ধাৰাৰ উল্লেখযোগ্য গল্পকাৰ হ'ল হেনৰি জেমচ। তেওঁৰ গল্পৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশ মন কৰিবলগীয়া। তেওঁ সাধাৰণতে এক বিশেষ পৰিস্থিতিৰ বিশ্লেষণ কৰি তাৰ লগত নৰনাৰীৰ মনস্তাত্ত্বিক ক্রিয়া-প্রতিক্রিয়া প্রকাশ কৰে। এই সময়ৰ আন কেইজনমান উল্লেখযোগ্য গল্পকাৰ হ'ল ব্রেট হার্টে, জি ডব্লিউ কেৱল, হেৰিচ, টমাচ নেলচন পেজে আদি।

কুৰি শতিকাৰ কেইবাজনো গল্পকাৰে গল্প সাহিত্যত বাস্তৱবাদী তথা প্ৰকৃতিবাদী চিন্তাৰ প্ৰসাৰ ঘটালে। হেমলিন গার্ডেন, মেৰি ই উইলিকিনচ, ষ্টেফেন ক্রেন, জেক লণ্ডন, ও হেনৰিৰ ভিন্নসুৰী গল্পবোৰে গল্প সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰি তোলে।

ঊনৈশ শতিকাৰ প্ৰথমার্ধত চুটি কাহিনীসমূহ ফৰাচী দেশত বিশেষ জনপ্ৰিয় হৈ পৰে। এই সময়ৰ গল্পবোৰ সাধাৰণতে অতি-প্ৰাকৃতিক উপাদানেৰে পুষ্ট, উদ্ভট আৰু ৰহস্যময়। ফৰাচী দেশৰ বাস্তৱবাদী আন্দোলনে আত্মকেন্দ্ৰিক, নৈৰাশ্যবাদী ৰোমাণ্টিক ধাৰাৰ লেখকসকলক উপহাস কৰিছিল। ফৰাচী সাহিত্যত বাস্তৱবাদে দুই ধাৰাৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। এটা হ'ল গুস্তভ ফ্লবেয়াৰৰ বাস্তৱবাদৰ ধাৰা আৰু আনটো হ'ল এমিল জোলাৰ কৃত্ৰিম বৈজ্ঞানিক বস্তুবাদ বা প্ৰকৃতিবাদৰ ধাৰা। প্ৰকৃতিবাদ বাস্তৱবাদৰ চূড়ান্ত পৰিণতি। ইয়াক বাস্তৱবাদৰ অতিৰঞ্জন বুলিও ক'ব পাৰি। এমিল জোলাই তেওঁৰ উপন্যাসত ইয়াক প্ৰথম প্ৰয়োগ কৰিছিল। জোলাৰ এই প্ৰকৃতিবাদৰ দ্বাৰা তেওঁৰ পৰৱৰ্তী লেখক মোপাঁচা, দোদে আদি প্ৰভাৱিত হয়।

এই সময়তে ৰাছিয়াৰ গল্প পৰিপূৰ্ণ হৈ উঠে গোগলৰ হাতত। তেওঁ সঁচা জীৱনক কলাৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰিলে তেওঁৰ গল্পত। তেওঁৰ যুগজয়ী গল্প 'অভাৰকোট'এ গল্পকাৰসকলৰ বাবে নতুন পথৰ সন্ধান দি গ'ল। বাস্তৱ জীৱনবোধ, অলৌকিক ৰহস্যময়তাৰ সমন্বয়ত এই গল্পই এক নৱৰূপ লাভ কৰিছে। অলৌকিকতা, ৰহস্যময়তাৰ প্ৰকাশেৰে গোগল জার্মান ৰোমাণ্টিকসকলৰ সমগোত্ৰীয় হৈ পৰে। তাৰ লগতে ভাষাৰ বর্ণাঢ্যতা, অলংকাৰৰ দীপ্তিয়ে গল্পক এক বিশেষ কলাত্মক শৈলী প্ৰদান কৰিছে। স্বেচ্ছাচাৰী আমোলাতান্ত্ৰিকসকলৰ দোষ-ত্ৰুটিৰ চিত্ৰ অংকন কৰি সমসাময়িক আৰু পৰৱৰ্তী লিখকসকলৰ কাৰণে তেওঁ বস্তুবাদী আদর্শৰ সন্ধান দি গ'ল। আইভান টুর্গেনিভ, টলষ্টয়, এণ্টন চেকভ আদি ৰাছিয়াৰ সর্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠ গল্পকাৰ। এওঁলোকৰ গল্পতো বাস্তৱ চেতনাক অতি সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ কৰাৰ ফলত এই গল্পবোৰ হৈ পৰিছে কলাত্মক।

ব্ৰিটিছৰ শাসন কালত আধুনিক বৈজ্ঞানিক তথা বস্তুবাদী সভ্যতাৰ প্ৰসাৰে ভাৰতবর্ষত আধুনিক সাহিত্যৰ বিভিন্ন ৰূপৰ জন্ম দিয়ে। পশ্চিমৰ জগতৰ লগত যোগাযোগ স্থাপিত হোৱাৰ পাছতহে চুটিগল্পই ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত আত্মপ্ৰকাশ কৰে। পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ প্ৰসাৰে ভাৰতীয় সমাজত চিন্তাৰ নতুন দিগন্ত মুকলি কৰি দিয়ে। ইয়ে ভাৰতীয় দৃষ্টিভঙ্গীলৈ অভূতপূর্ব পৰিৱর্তন আনিলে। লগতে ব্ৰিটিছ শাসনৰ প্ৰতিৰোধ ৰূপে ক্ৰমাৎ গঢ় লোৱা জাতীয় চেতনাইও ক্ৰমান্বয়ে এচাম ভাৰতীয় মনক উদ্বুদ্ধ কৰি তুলিলে। পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ প্ৰভাৱ আৰু এইখিনি সময়তে ভাৰতত আৰম্ভ হোৱা জাতীয় জাগৰণৰ লগে লগে সাহিত্য জগততো যি জাগৰণ ঘটিল তাৰেই প্ৰভাৱত ভাৰতীয় সাহিত্যত চুটিগল্পৰ জন্ম হ'ল। অসমীয়া চুটিগল্পৰ ইতিহাস সম্পর্কে যোৱাটো যাণ্মাসিত আপুনি অধ্যয়ন কৰি অহা বাবে ইয়াত পুনৰাই আলোচনা কৰা নহ'ল।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ চুটিগল্প সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত কি কি কাৰকে প্ৰভাৱিত কৰিছিল সেই বিষয়ে এটি টোকা লিখক? (১০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

৯.৩.১ চুটিগল্পৰ সংজ্ঞা

চুটিগল্প সম্পৰ্কে এটা বিশেষ সংজ্ঞা পাবলৈ নাই। বিভিন্নজনে এইবিধ কলাৰ বৈশিষ্ট্যৰ কথা কওঁতে গল্পৰ সংজ্ঞা সম্পৰ্কে এটা ধাৰণা ওলাই পৰে। *চেম্বাৰচ এনচাইক্লপেদিয়া*-ই চুটিগল্পৰ প্ৰসঙ্গত কৈছে যে,— ই হ'ল সজ্ঞানে সাজি উলিওৱা এবিধ ৰচনা। অৰ্থাৎ — লিখকে নিজে বিভিন্ন কৌশল প্ৰয়োগ কৰি বৰ্ণনীয় বিষয়ক উপভোগ্য কৰি তোলে। প্ৰখ্যাত চুটিগল্পকাৰ আৰু গল্প সমালোচক ফ্ৰাঙ্ক ও কনাৰে তেওঁৰ *লোনলি ভয়চ* গ্ৰন্থত চুটিগল্পক একেবাৰে সাম্প্ৰতিক কালৰ ৰচনা বুলি অভিহিত কৰি নাটক আৰু কাব্যতকৈ ই জীৱন সম্পৰ্কে থকা দৃষ্টিভঙ্গীক বেছি প্ৰকট কৰি তোলে বুলি উল্লেখ কৰিছে। লিখকৰ উদ্দেশ্য আৰু লক্ষ্যই এটা ঘটনাৰ বৰ্ণনা, চৰিত্ৰ সৃষ্টিক চুটিগল্পলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰে বুলি ৰিচার্দ চামাৰচে উল্লেখ কৰিছে।

চমাৰচেট মমৰ মতে পার্থিৱ বা অপার্থিৱ ঘটনাক অপ্ৰয়োজনীয়ভাৱে বহল নকৰাকৈ নাটকীয় সংহতিৰে প্ৰকাশ কৰা আখ্যানেই চুটি গল্প। এইখিনিতে ব্ৰাণ্ডাৰ মাথুজে চুটিগল্পক নাটকৰ লগত ৰিজাই তাৰ স্বৰূপ ব্যাখ্যা কৰি কৈছে — চুটিগল্পই ফৰাচী ধ্ৰুপদী নাটকৰ তিনি ঐক্যৰ চৰ্ত পূৰণ কৰে। এটা কাৰ্যক, এঠাইত আৰু এদিনত প্ৰকাশ কৰি এই ঐক্যৰ প্ৰতি ই আনুগত্য দেখুৱায়। এটা একক চৰিত্ৰ, একক ঘটনা, একক ভাব আৰু একক পৰিস্থিতিৰ ওপৰতহে ই ৰচিত হয়।

মিচ এলিজাবেথে ব্ৰাউনে ইয়াক লিখকৰ এক প্ৰতীতিজাত ৰচনা বুলি অভিহিত কৰি কৈছে যে, লিখকৰ ধাৰণাইহে এইবিধ ৰচনা ৰচিবলৈ বাধ্য কৰায়। এডগাৰ এলান পোৰ মতে চুটিগল্প হ'ল এটা বৈঠকতে পঢ়ি শেষ কৰিব পৰা ৰচনা, ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ব লাগিব একমুখী। এই একমুখিতাক নষ্ট কৰিব পৰা কোনো কথা বা শব্দ ইয়াত থাকিব নোৱাৰিব।

এই সকলোবোৰ সংজ্ঞাৰ পৰা এটা কথাই প্ৰতীয়মান হয় যে এটা নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য আগত ৰাখি কলাত্মকভাৱে সজাই পৰাই তুলিব পৰা কাহিনী বা পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনাই হ'ল চুটিগল্প। উপন্যাসৰ বিস্তৃতিৰ পৰিৱৰ্তে ইয়াত থাকিব লাগিব সংহতি।

৯.৩.২ চুটিগল্পৰ বিভিন্ন উপাদান

চুটিগল্পৰ উপাদান বুলি ক'লে ইয়াৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ, পৰিৱেশ, জীৱন দৃষ্টি, বিষয়, প্ৰতীক, ৰূপক, ষ্টাইল আৰু তাৰ অন্তর্নিহিত সুৰ (Tone) আদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব লাগিব। এইবোৰৰ বিষয়ে তলত বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।

- *কাহিনী ঃ* চুটিগল্পৰ কাহিনী প্ৰতীতিজাত। চুটিগল্পত স্ৰষ্টাৰ বিশেষ ব্যক্তিত্ব অনুযায়ী প্ৰতীতি গৃহীত হয়। এই প্ৰতীতিটোৱে স্থান, কাল, পৰিৱেশৰ সংকীৰ্ণ সীমা পাৰ হৈ লেখকৰ জীৱন দৰ্শন অনুযায়ী বৃহত্তৰ সার্থকতাৰ মাজেৰে প্ৰকাশিত হয়।

প্রতীতিৰ খণ্ড টুকুৰাৰ মাজত সুবিশাল সত্য উদ্ভাসিত হৈ উঠে। নাৰায়ণ গঙ্গোপাধ্যায়ৰ ভাষাৰে— একমুঠি বালিয়ে যেনেকৈ চাহাৰাৰ বার্তা বহন কৰে তেনেকৈ নব তাৎপর্যমণ্ডিত সাধাৰণ প্রতীতিয়ে গল্পকাৰৰ কলমৰ মাজেদি কোনো সমাজ, জাতি বা কোনো দেশৰ বিপুল সত্যক ব্যক্ত কৰে।

প্রতীতিজাত কাহিনীয়ে ঐক্য লাভ কৰিবলৈ হ'লে গল্পকাৰে গল্পত ঘটনাগত, মনস্তত্ত্বগত আৰু চৰিত্রগত যিকোনো এটা সমস্যা তেওঁ মূর্ত কৰি তুলিব লাগিব। গল্পকাৰে মাত্র এটা প্রতীতিয়ে আহৰণ কৰে। সি তেওঁৰ নিজৰ আদর্শৰ অনুকূল বা প্রতিকূলো হ'ব পাৰে; কিন্তু তাৰ মাজেৰে তেওঁ আকাঙ্ক্ষিত সত্যক প্রকাশ কৰি অন্তর্নিহিত অসত্যক ব্যক্ত কৰে। প্রতীতিক কেন্দ্র কৰিয়ে কাহিনীৰ গঠন, ৰচনাশৈলী আদি গঢ় লৈ উঠে।

চুটিগল্পত সাধাৰণতে এটা কাহিনী থাকে। অৱশ্যে ই নিত্যান্ত বৃত্তান্তধর্মী হ'ব নালাগে। ঘটনা পৰিহাৰ কৰিও এটা বিশেষ ভাবৰ মাজত এটা মুহূর্ত উজ্জ্বল কৰি তুলি তাৰ যোগেদি মানৱ চৰিত্র বা জীৱন ৰহস্যৰ সন্ধান কৰিব পাৰিলেও তাৰ মাজত সার্থক গল্পৰ পৰিচয় প্রকাশি উঠে।

গল্প যিহেতু জীৱনৰ প্রতিচ্ছবি, জীৱনৰ যি কোনো মুহূর্ত— সি সৰু হ'লেও তাত এটা ঘটনাৰ প্রতিবিম্ব থাকিব লাগিব। এই ঘটনা বা কাহিনীৰ মূল বিন্দু হ'ল সংঘাত। এই সংঘাতেই কাহিনীৰ দিশ নির্ণয় কৰে। সেয়ে সংঘাত হ'ব লাগে গুৰুত্বপূর্ণ। ঘটনাৰ চৰিত্রৰ ক্ষেত্রত ই প্রত্যক্ষ হ'ব লাগে। এই সংঘাতক ফুটাই তোলোতে লিখক সচেতন হ'ব লাগে যাতে তেওঁ কৌতূহল ৰক্ষা কৰি তাক স্পষ্ট কৰি তুলিব পাৰে। ইয়াৰ বাবে তেওঁ বিৰুদ্ধ শক্তিবোৰক হিচাপ কৰি আগবঢ়াই নিব লাগে।

চুটিগল্পৰ কাহিনীৰ এটা বিশেষ চর্ত হ'ল ইয়াৰ বিশ্বাসযোগ্যতা। ঐক্যৰ দৰে বিশ্বাসযোগ্যতাও গল্পৰ প্রতিটো উপাদানৰ লগত জড়িত। সাধাৰণতে যি চুটিগল্পই জীৱন চিত্র যিমান স্বাভাৱিকভাৱে প্রতিফলিত কৰি দেখুৱাব পাৰে তেওঁৰ গল্প সিমানেই হয় বিশ্বাসযোগ্য। গল্পকাৰে সদায় যে চিনাকী জগতখনৰে ছবি আঁকে এনে নহয়, উদ্ভট গল্পৰ লেখকসকলে তেওঁলোকৰ গল্পত এক কাল্পনিক জগতৰ চিত্র সমুজ্বল কৰি তোলে। ইয়াৰ লগত পৰোক্ষভাৱে হ'লেও বাস্তৱ জগতৰ কিবা সংস্পর্শ থাকে নাইবা বাস্তৱ জীৱনৰ কিবা দ্যোতনা তাত নিহিত হৈ থাকে। বিভিন্ন বিষয়বস্তুৰে গল্পকাৰে গল্পৰ কাহিনী সজাই তোলে যদিও তেওঁ সদায় সার্বজনীন আবেদন পূর্ণ বিষয়ৰ প্রতিহে চকু ৰাখিব লাগে। স্থানীয় আবেদন থকা বিষয়বস্তুৱে সার্বজনীনতা লাভ কৰিব নোৱাৰে।

- *চৰিত্র ঃ* গল্পৰ চৰিত্রাংকনো এক আৱশ্যকীয় উপাদান। চৰিত্রবোৰক পাঠকৰ হৃদয়গ্রাহী কৰি তুলিবলৈ গল্পকাৰে সৰস বর্ণনাভঙ্গীৰে সেইবোৰৰ বিষয়ে কৈ যায়। নাইবা চৰিত্রবোৰক নিজে নিজে প্রস্ফুটিত হ'বলৈ এৰি দি তেৱেঁই দ্রষ্টা হৈ

থাকে। সাধাৰণতে গল্পকাৰে চৰিত্রবোৰৰ বিষয়ে নিজে বৰ্ণনা কৰাতকৈ চৰিত্রবোৰে কার্যৰ দ্বাৰা নিজ বৈশিষ্ট্যবোৰ প্রস্ফুটিত কৰি তুলিলে সেইবোৰ বেছি হৃদয়গ্রাহী হয়। ইঙ্গিতৰ যোগেদিও গল্পকাৰে চৰিত্রবোৰক মূর্ত কৰি তুলিব পাৰে।

চৰিত্রবোৰে গল্পত অর্জন কৰিবলগীয়া বিশেষ যোগ্যতা হ'ল সেইবোৰৰ বিশ্বাসযোগ্যতা (Plausibility)। সম্ভৱপৰ কার্য, ভাব, বক্তব্য আদিৰ দ্বাৰা চৰিত্রই এই বিশ্বাসযোগ্যতা অর্জন কৰে।

চৰিত্রবোৰে তাৰ কার্যৰ সঙ্গতি সদায় ৰক্ষা কৰা উচিত। যদি এটা গল্পত চৰিত্রক স্বার্থপৰ ৰূপে দেখুওৱা হৈছে তেনেহ'লে সি গোটেই গল্পটোতে সেই চৰিত্রটো অক্ষুণ্ণ ৰাখিব লাগিব। ইয়াৰ উপৰি যি মানুহে যি চাৰিত্রিক বৈশিষ্ট্যৰে বাস্তৱত পৰিচিত হয় তেনে আচৰণ বিধিয়ে গল্পৰ চৰিত্রটোত স্পষ্ট কৰি তুলিব লাগে। মানুহে সময়ে সময়ে অন্য ধৰণৰ আচৰণ কৰে যদিও যি মানুহৰ যি স্বাভাৱিক আচৰণ তাকেই গল্পকাৰে গল্পৰ চৰিত্রত মূর্ত কৰি তুলিব লাগে।

চৰিত্রবোৰ গ্রহণযোগ্য হ'বলৈ সেইবোৰ স্পষ্ট ৰূপে অংকিত হ'ব লাগিব। অন্য লিখকৰ পৰা ধাৰ কৰা চৰিত্রও আন এজন গল্পকাৰৰ গল্পত নিষ্প্রাণ, কৃত্রিম বা অস্বাভাৱিক হৈ পৰিব পাৰে। সেয়ে গল্পকাৰে নিজ পর্যবেক্ষণৰ দ্বাৰা চৰিত্রবোৰক অংকিত কৰিব লাগে। তেনে চৰিত্রবোৰেহে পাঠকক আমোদ দিব পাৰে।

ইয়াৰ উপৰি চৰিত্রবোৰ একেবাৰে ভাল বা একেবাৰে বেয়া ধৰণৰ কৰি চিত্রিত কৰিব নালাগে। বাস্তৱ জীৱনত মানুহ যেনেকৈ ভাল বেয়াৰ সমষ্টি তেনেকৈ এই দ্বৈত গুণৰ সমাহাৰেৰে গল্পৰ চৰিত্রবোৰক বাস্তৱ সন্মত কৰি তুলিব লাগে।

চৰিত্রক আধুনিক গল্পকাৰে কেনেদৰে ফুটাই তোলে তাৰ ধাৰণা দি ৰিচার্দ চামাৰচে কৈছে —

- চৰিত্রৰ দৈহিক বর্ণনাৰে
- চৰিত্রৰ চিন্তাস্রোত বা সজ্ঞান চিন্তাৰ আভাস দি
- ঘটনাৰ প্রতি চৰিত্রৰ প্রতিক্রিয়াৰ যোগেদি
- পৰিৱেশৰ মাজত চৰিত্রক উপস্থাপন কৰি
- গল্পকাৰে প্রত্যক্ষ বিশ্লেষণৰ যোগেদি
- চৰিত্রবোৰে কথা-বতৰা কোৱা ভঙ্গীৰে
- চৰিত্রৰ প্রতি আনৰ প্রতিক্রিয়াৰ যোগেদি
- চৰিত্রৰ বিষয়ে অন্যই কৰা মন্তব্যৰ যোগেদি

অংকিত হ'ব লাগে। এনেদৰে চৰিত্রবোৰক জীৱন্ত কৰি তুলি গল্পকাৰে গল্পক আবেদনপূর্ণ কৰি তোলে।

➢ *পৰিৱেশ ঃ* পৰিৱেশৰ সুন্দৰ বর্ণনা নোহোৱাকৈও চুটিগল্প ৰচিত হ'ব পাৰে। বহুতো উৎকৃষ্ট গল্প পৰিৱেশৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদিয়াকৈ ৰচিত হৈছে; কিন্তু সেয়া ব্যতিক্রমহে। সাধাৰণতে গল্পকাৰে চিনাকী পৰিৱেশত গল্প উপস্থাপন কৰিব লাগে।

ৰিচার্দ চামাৰচে এই দিশটোৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি কৈছে — "এখন পৰিচিত ঠাই নগৰ বা গাঁও বা ঘৰ তাৰ প্ৰতিটো কোঠাৰ স'তে পৰিচিত হোৱা নগৰৰ ৰাস্তাবোৰৰ স'তে তেওঁৰ (গল্পকাৰৰ) পৰিচয় থকা দৰকাৰ।"

কম পৰিসৰৰ ভিতৰত গল্পকাৰে পৰিৱেশ ৰচনা কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে পৰিৱেশনিৰ্ভৰ গল্প হ'লে পৰিৱেশৰ ওপৰত গল্পকাৰে অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। এই ধৰণৰ গল্পত পৰিৱেশৰ জৰিয়তে গল্পৰ তত্ত্ব প্ৰকাশ কৰা হয়। বহু সময়ত গল্পকাৰে ইঙ্গিতময়তাৰেও পৰিৱেশৰ বৰ্ণনা গল্পত উপস্থাপন কৰে।

- *জীৱন সম্পৰ্কে দৃষ্টি ঃ* গল্পত গল্পকাৰে কেইবা ধৰণেও তেওঁ জীৱন দৃষ্টি প্ৰকাশ কৰে। গল্পকাৰে গল্পৰ এটা অংশ এটা চৰিত্ৰৰ যোগেদি আৰু আন এটি অংশ এটা চৰিত্ৰ আৰু মানসৰ যোগেদি দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। কাহিনীৰ বৰ্ণনাৰ মাজতো লেখক সোমাই পৰিব পাৰে। তেওঁ কাহিনীৰ কিছু অংশ নিজাবৰীয়াকৈও বৰ্ণনা কৰিব পাৰে। এনে কৰোঁতে প্ৰতিভাশালী গল্পকাৰে নিজ দক্ষতাৰ বলেৰে সুন্দৰভাৱে জীৱন দৃষ্টি ব্যাখ্যা কৰি দেখুৱাব পাৰে। কিন্তু প্ৰতিভাহীন গল্পকাৰে দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰিবলৈ গৈ কাহিনীত বিশৃঙ্খলাৰ সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা গল্পৰ গঠন আৰু কলাশৈলী উভয়ে বিনষ্ট হোৱাৰ সম্ভাৱনা বেছি।

কেতিয়াবা গল্পকাৰে মূল চৰিত্ৰটোৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ যোগেদি গল্পৰ কাহিনীটো দাঙি ধৰে। গল্পকাৰে মূল চৰিত্ৰৰ মানস জগতত সোমাই পৰি সেই চৰিত্ৰই অনুভৱ কৰা অভিজ্ঞতা তাৰ অনুভূতি আদিৰ আভাস পাঠকক দি তাৰ মাজেদি নিজৰ দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰে।

কেতিয়াবা গল্পকাৰে কাহিনীটো সৰু চৰিত্ৰ এটাৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰি নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গী ফুটাই তোলে। মূল চৰিত্ৰৰ যোগেদি ব্যাখ্যা বা দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰিলে সি বহু সময়ত বিশ্বাসযোগ্যতা হেৰুৱায়। আনহাতে গল্পকাৰে যদি এটা গৌণ চৰিত্ৰৰ যোগেদি কাহিনীত সোমাই পৰে আৰু তেওঁৰ মন্তব্য বা দৃষ্টিভঙ্গী তাৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰে তেতিয়াহ'লে তাৰ আবেগিক ঐক্য বিনষ্ট নহয়।

আন এক পদ্ধতিত গল্পকাৰে পৰোক্ষভাৱে এই দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ কৰে। এই ধৰণৰ গল্পত নাটকত কৰাৰ দৰে চৰিত্ৰবোৰৰ মন বা অন্তৰৰ অনুভূতি সকলোবোৰ বাহিৰৰ পৰাই নিৰীক্ষণ কৰা হয়। কাহিনী গ্ৰহণ কৰা হয় কেৱল বাহ্যিক ঘটনা সংলাপ আৰু চৰিত্ৰৰ যোগেদি। গল্পকাৰে সৰ্বজ্ঞ হৈ জীৱন দৃষ্টি প্ৰকাশ কৰাৰ যি পদ্ধতিৰ কথা কোৱা হৈছে সেই পদ্ধতিতকৈ ই যথেষ্ট জটিল।

চুটিগল্প গল্পকাৰৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰকাশ। আচলতে গল্পৰ নায়ক-নায়িকা বা পাৰ্শ্ব চৰিত্ৰই প্ৰত্যেকেই লিখকৰ ব্যক্তিত্বৰ অনন্য অভিব্যক্তি বুলি ক'ব পাৰি। প্ৰত্যেক লেখকেই নিজৰ মাজত আপেক্ষিকভাৱে অগণন ব্যক্তিত্ব বহন কৰে বাবেই তেওঁ যিকোনো ধৰণৰ গল্প লেখিব পাৰে। গল্পকাৰৰ মূল বক্তব্যই ব্যক্তিত্বৰ বহুমুখীৰূপক

নিয়ন্ত্রণ কৰে। এজন অভিনেতাই বিভিন্ন ব্যক্তিৰ অভিনয় কৰিব পাৰে; কিন্তু তেওঁৰ মূল ব্যক্তিত্বটো অব্যাহত থাকি যায়। কিন্তু সেয়া ধৰা পৰে তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ অর্থ নিৰূপণত, বচনভঙ্গী আৰু নিজৰ শিল্প কৌশলত। শিল্পী সাহিত্যিকৰ ক্ষেত্ৰতো অনুৰূপ কথাই ঘটে। লেখকৰ ভিন্নমুখী চৰিত্ৰৰ চিত্ৰণৰ মাজত বস্তু নির্বাচন, পৰিৱেশ নির্মাণ আৰু ৰচনাশৈলীত তেওঁৰ মূল ব্যক্তিত্বই নিয়ন্তা শক্তিৰূপে কাম কৰে। তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গীয়ে কাহিনী, চৰিত্ৰ, চৰিত্ৰৰ পৰিক্ৰমাৰ ক্ষেত্ৰ আদি সকলোকে নিয়ন্ত্রণ কৰি অৱশেষত সেই নিৰূপিত সত্যক প্রতিভাত কৰি তোলে।

➢ *বিষয় ঃ* গল্পত বিষয়বস্তুৱে কাহিনীৰ সাৰমর্মকেই প্রকাশ কৰে। সেয়ে ৰিচার্ড চামাৰচে কৈছে — "Theme is nothing more than the total meaning of the story."তেওঁ কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়ৰ উল্লেখ কৰিছে। সেইবোৰ এনে ধৰণৰ—

- যৌৱনৰ প্রেমে সকলো বাধাক নির্ভুল কৰি অগ্রসৰ হ'ব পাৰে
- মাতৃস্নেহ সকলো ধৰণৰ প্রেমতকৈ শ্রেষ্ঠ আৰু পৱিত্র
- সাহসিকতাপূর্ণ দেশপ্রেম জীৱনতকৈ বেছি মূল্যবান
- ঘৰুৱা পৱিত্রতা ৰক্ষাৰ কাৰণে সকলো উছর্গা কৰাৰ দৰে পৱিত্র কাম নাই
- যৌৱনৰ প্রেমৰ কৃতকার্যতা অথবা পৰিসমাপ্তি সকলোতকৈ মূল্যবান
- আত্মসংযম আৰু কৌশলেৰে দাৰিদ্র্যক সহনীয় কৰি তুলিব পাৰি
- এক আদর্শৰ কাৰণে প্রেম বন্ধুত্বক অস্বীকাৰ কৰিব পৰাটো সকলো কামতকৈ উৎকর্ষপূর্ণ
- যেতিয়া সকলো হেৰাই যায় ধর্মই হয় জীৱনৰ কৰুণতাৰ উত্তৰ
- সাহসিকতা পূর্ণ আত্মোৎসর্গৰ দৰে আন একো নাই আৰু শেষত ই পুৰস্কৃত হয়
- যাৰ অধ্যৱসায়, সাহস আৰু উদ্ভাৱনী ক্ষমতা থাকে অৱশ্যম্ভাৱীভাৱে তেওঁলোকৰ জীৱনলৈ সাফল্য আৰু সৌভাগ্য আহে । সততাৰে জীৱন নির্বাহ কৰাটোও এক অন্যতম পালনীয় চর্ত
- বৃদ্ধকাল জ্ঞানৰ কাৰণেই অতিশয় মূল্যৱান

এই ধৰণৰ বিষয়বস্তু বা বক্তব্যক কাহিনীকাৰে তেওঁৰ গল্পত ফুটাই তোলে যদিও উপদেশ বা নীতিবচন ৰূপে গল্পত প্রকাশ পালে সি কেতিয়াও ভাল গল্প হ'ব নোৱাৰে। গল্পকাৰে জীৱনৰ এটা সমস্যা বা ৰূপটো দাঙি ধৰে। উপদেশেৰে তেওঁ গল্পক ভাৰাক্রান্ত নকৰে। কাহিনী চৰিত্ৰৰ যোগেদি তেওঁ ইঙ্গিতেৰে তাক প্রকাশ কৰে।

লিখকসকলে সাহিত্যত জীৱনৰ অভিজ্ঞতাকেই প্রকাশ কৰে। তেওঁ লিখনীত ইয়াক দুই ধৰণে প্রকাশ কৰে— এক ধৰণেৰে তেওঁ বুদ্ধি আৰু যুক্তিৰে পাঠকক তেওঁৰ অভিজ্ঞতা বা সৃষ্ট সমস্যাৰ আভাস দিব পাৰে। ইয়াৰ যোগেদি তেওঁ এটা প্রবন্ধ বা আলোচনা ৰচনা কৰিব পাৰে। আনটো ধৰণেৰে তেওঁ আবেগিক

পৰিমণ্ডলত তেওঁৰ অভিজ্ঞতাক তুলি ধৰি পাঠকক নিজে নিজেই তাক উপলব্ধি কৰিবলৈ এৰি দিব পাৰে আৰু এই পদ্ধতিটোৱে হ'ল গল্পকাৰৰ পদ্ধতি। সততা, বুদ্ধিদীপ্ততাৰে আবেগ-অনুভূতিৰ সংযোগত গল্পকাৰে মানৱীয় সমস্যাক এনেদৰে তুলি ধৰি উৎকৃষ্ট গল্পৰ সৃষ্টি কৰে।

- *ষ্টাইল ঃ* মানুহৰ শাৰীৰিক লাৱণ্য শৰীৰৰ সকলো অঙ্গৰ সুষম সমন্বয়ত প্ৰকাশিত হৈ উঠাৰ দৰে ভাষা, বৰ্ণনা বৈচিত্ৰ্য, শব্দৰ অভিনৱত্ব, প্লটৰ চাতুৰ্য আদি বিভিন্ন উপাদান মিলাইহে গল্প নিৰ্মাণ কৰা হয়। এই সকলোবোৰৰ অন্তৰালত যিটো শক্তিয়ে বিশেষভাৱে ক্ৰিয়া কৰে সেয়া হ'ল লেখকৰ ব্যক্তিত্ব। সেয়ে ব্যক্তিভেদে ষ্টাইল ভিন্ন ভিন্ন। লেখকৰ জীৱন সম্পৰ্কে ধাৰণা, তেওঁৰ প্ৰতীতি আহৰণ, প্ৰকাশভঙ্গী, তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী বা সিদ্ধান্ত এই সকলোবোৰ মিলি ষ্টাইল নিৰ্মিত হয়। এইবোৰৰ সামগ্ৰিক ঐক্যও প্ৰতীতিৰ সংহতিৰ দৰে গল্পৰ বাবে একান্ত আৱশ্যক।
- *প্ৰতীক আৰু ৰূপক ঃ* গল্পক ব্যঞ্জনা সমৃদ্ধ কৰাৰ বাবে প্ৰতীক আৰু ৰূপকৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। গল্পৰ পৰিৱেশ বৰ্ণনা, প্লট, চৰিত্ৰ সৃষ্টিত প্ৰতীক আৰু ৰূপকৰ ব্যৱহাৰে ইয়াক ব্যঞ্জনাসমৃদ্ধ কৰি তোলে। একেবাৰে সাধাৰণ বৰ্ণনাৰ যোগেদি এইবোৰৰ প্ৰতীকাত্মক ৰূপ দাঙি ধৰি গল্পকাৰে তেওঁ প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। প্ৰতীক, ৰূপকৰ যোগেদি গল্পক কেনেকৈ ব্যঞ্জনাসমৃদ্ধ কৰি তুলিব পাৰি তাৰ বিষয়ে চেকভে জোনাকৰ এটা বৰ্ণনা প্ৰসঙ্গত কৈছে — যদি তুমি জোনাকৰ বৰ্ণনা কৰিবলৈ যোৱা তেনেহ'লে তুমি কেৱল দেখুৱাই দিয়া কাৰখানা এটাৰ ওচৰত নৰ্দমা এটাত পুৰণি ভঙা বটল এটা পৰি থকাত জোনাকে কেনেকৈ তাত তিৰবিৰাইছে। এই ছবিখনৰ মাজেৰে চেকভে প্ৰতীকাত্মকভাৱে শ্ৰমিকৰ ৰিক্ত তিক্ত জীৱনৰ ইঙ্গিত দাঙি ধৰিব বিচাৰিছিল।

  ৰূপকৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা যায় যে গল্পকাৰে সাধাৰণতে নৈতিক, ধৰ্মসম্বন্ধীয় বা ৰাজনৈতিক ধাৰণাক ইয়াৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰে। বিখ্যাত উপন্যাস *পিলগ্ৰিমচ প্ৰগ্ৰেছ*ত খ্ৰীষ্টান ধৰ্মৰ মাজেদি মানুহৰ আত্মাৰ মুক্তিৰ অন্বেষণ ৰূপকাত্মকভাৱে দাঙি ধৰা হৈছে। মুক্তিৰ বাটত লগ পোৱা বিভিন্ন বাধাবোৰক বিভিন্ন নামকৰণৰ যোগেদি তাত প্ৰকাশ কৰিছে। চুটিগল্পৰ ক্ষেত্ৰতো হথৰ্ণৰ 'মাই কিনচমেন মেজৰ মলিনেক্স' গল্পত আমেৰিকাৰ অনাগত দিনৰ এক ৰূপকাত্মক ছবি দাঙি ধৰিছে।
- *সুৰ ঃ* মানুহৰ মাত-কথাৰ সুৰৰ পৰাই যেনেকৈ তেওঁৰ মনৰ ভাবৰ উমান পোৱা যায় তেনেকৈ গল্পকাৰৰ যিটো ভংগীয়ে কোনো বিষয়ৰ প্ৰতি তেওঁৰ মনোভংগী প্ৰকাশ কৰে তাকেই গল্পৰ সুৰ বুলি ক'ব পাৰি। প্লট, চৰিত্ৰ, পৰিৱেশ দৃষ্টিভংগী আদিৰ যোগেদি তেওঁ এই সুৰ প্ৰকাশ কৰে। গল্পকাৰে কোনো এটা বিষয়ক প্ৰাধান্য দি বা প্ৰাধান্য নিদিয়াকৈ বৰ্ণনা কৰা কথাটোৰ মাজেদিয়েই বিষয়টোৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰি। কেতিয়াবা তেওঁ গুৰুগম্ভীৰভাৱে আৰু কেতিয়াবা হাস্য-ব্যঙ্গ আৰু

শ্লেষৰ মাজেদি তাক প্ৰকাশ কৰে। চেকভ, ও হেনৰি, ৰবীন্দ্ৰনাথ, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আদি কলা-কুশলী গল্পকাৰসকলে হাস্য-ব্যঙ্গৰ যোগেদি তেওঁলোকৰ ৰচনাশৈলীক সৌন্দৰ্য দান কৰাৰ লগতে বক্তব্যকো ৰমণীয়ভাৱে প্ৰকাশ কৰিছে।

- *উদ্ভটতা ঃ* চুটিগল্পৰ ৰচনাশৈলীত উদ্ভটৰ প্ৰভাৱো লক্ষণীয়। গল্পত সাধাৰণ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাক উলাই কৰা হয় যদিও আওপকীয়াভাৱে বাস্তৱ সত্যক মূৰ্ত কৰি তোলা হয়। প্ৰতিভাশালী গল্পকাৰে আৱন্তণিতে এই উদ্ভটতাৰ সৃষ্টি কৰি শেষলৈ তাৰ ব্যঞ্জনা অটুট ৰাখে। এই উদ্ভটতা, ৰহস্যময়তা ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ 'ক্ষুধিত পাষাণ' বেজবৰুৱাৰ 'লাওখোলা' আদি গল্পত সাৰ্থকভাৱে প্ৰকাশ পাইছে।

এই উপাদানবোৰৰ সু-সামঞ্জস্যই গল্পক এটা সুন্দৰ শিল্পকৰ্মলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। এই উপাদানবোৰৰ মাজেৰেই প্ৰকাশিত হৈ উঠে লিখকৰ নিজস্বতা। এফ. এল. লুকাচৰ ভাষাত ই হ'ল— "Personality clothed in words." লেখকৰ প্ৰতীতি আহৰণ, প্ৰকাশ উপকৰণ আৰু ৰীতি, তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী এই সকলোবোৰ তেওঁ নিজস্ব ব্যক্তিত্ব সম্পৰ্কিত। সেয়ে এজন গল্পকাৰক অনুকৰণ কৰিলেও তেওঁৰ দৰে হ'ব নোৱাৰি। হেমিংৱেৰ উদাহৰণ দি মাৰিচ বোদিনে কৈছে যে হেমিংওৱেৰ ভাব, ভাষা, কাহিনী বিকাশৰ পদ্ধতিক অনুকৰণ কৰিলেই আন এজনৰ গল্প হেমিংওৱেৰ গল্প হৈ নুঠে কাৰণ তেওঁৰ গল্পৰ ষ্টাইল তেওঁৰ ব্যক্তিত্বত নিহিত।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ চুটিগল্প সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰক? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ চুটিগল্প কাহিনী সম্পৰ্কে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক? (১০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ চুটিগল্পত গল্পকাৰৰ জীৱন দৰ্শনে কি দৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে ? চমুকৈ লিখক। (১০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

৯.৩.৩ চুটিগল্পৰ শ্ৰেণীবিভাগ

চুটিগল্পক বিভিন্ন ধৰণে বিভাজন কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। অৰ্থাৎ— চুটিগল্পৰ ৰচনাশৈলী, বিষয়বস্তু আদিৰ আধাৰত শ্ৰেণীবিভাগ কৰা দেখা যায়। তলত এইবোৰৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল। চুটিগল্পৰ ৰচনাশৈলীৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰি প্ৰধানতঃ তিনিটা শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি—

- *কাহিনী প্ৰধান গল্প ঃ* এই গল্পবোৰ কাহিনী এটা প্ৰধানভাৱে অৱলম্বন কৰি ৰচনা কৰা হয়। কাহিনীটোক স্পষ্ট কৰি তুলিবলৈ তাত চৰিত্ৰবোৰ সুমুৱাই দিয়া হয়। সাধাৰণতে চুটিগল্পৰ কাহিনীবোৰ চমু যদিও কেতিয়াবা বিস্তৃত আখ্যায়িকা মূলক

কাহিনীবোৰো লেখকৰ ব্যঞ্জনাত্মক ৰচনা ভঙ্গীৰ ফলত একোটা সুন্দৰ গল্প হ'ব পাৰে। এই ধৰণৰ গল্পবোৰত লিখকে ঔৎসুক্যৰ ভাব ধৰি ৰাখি কাহিনী বৰ্ণনাত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়ে।

- *চৰিত্ৰ প্ৰধান গল্প ঃ* এই ধৰণৰ গল্পবোৰত গল্পকাৰে চৰিত্ৰ এটা বাচি লৈ চৰিত্ৰটোক বিকশিত কৰি তুলিবলৈ পৰিৱেশ আৰু কাহিনীৰ সৃষ্টি কৰে। চৰিত্ৰটোৰ মনস্তত্ত্বগত বৈশিষ্ট্য, সামাজিক সমস্যাৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গী আদি এই ধৰণৰ গল্পত প্ৰকাশ পায়।
- *পৰিৱেশ প্ৰধান গল্প ঃ* গল্পকাৰে এটা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি তাত চৰিত্ৰ আৰু ঘটনাক উপস্থাপিত কৰি গল্প ৰচনা কৰিব পাৰে। এই ধৰণৰ গল্পত পৰিৱেশটো প্ৰধান হৈ উঠে আৰু তাৰ গুৰুত্ব চৰিত্ৰ আৰু কাহিনীৰ মাজত প্ৰতিফলিত হয়।

গল্পৰ বিষয়বস্তু অনুসৰি তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰি চাব পাৰি —

- *দাৰ্শনিক গল্প ঃ* এই ধৰণৰ গল্পবোৰত এক গভীৰ ৰহস্যময় উপলব্ধি প্ৰকাশ কৰা হয়। গল্পৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ সকলোতে এই ৰহস্যময়তা বিৰাজ কৰাৰ ফলত ই কিছু পৰিমাণে দুৰ্বোধ্য হৈ পৰে। জীৱন আৰু জগত সম্পৰ্কে তাত্ত্বিক অনুভূতি প্ৰকাশ কৰোঁতে এই গল্পকাৰসকলে কেতিয়াবা ব্যক্তিগত প্ৰতীকৰ আশ্ৰয় লোৱাৰ ফলত ই দুৰ্বোধ্য হৈ পৰে।
- *সামাজিক গল্প ঃ* সমাজ জীৱনত দেখা দিয়া বিভিন্ন সমস্যাৰ ভেটিত এই গল্পবোৰ ৰচিত হয়। সমস্যা এটা উপস্থাপন কৰি সাধাৰণৰ বক্তব্য দাঙি ধৰাটো কুশলী গল্পকাৰৰ লক্ষ্য নহয়, পাঠকক সমস্যাৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰোৱাটোহে তেওঁৰ আদৰ্শ।
- *প্ৰেমৰ গল্প ঃ* নৰ-নাৰীৰ প্ৰেমৰ চিৰন্তন চিত্ৰই চুটিগল্পৰ বিষয়ৰূপে সমাদৰ লাভ কৰি আহিছে। প্ৰেমৰ যোগেদি জীৱনৰ মোহনীয় ৰূপ প্ৰকট কৰাত এই ধৰণৰ গল্পকাৰসকলে গুৰুত্ব দিয়ে। আজিৰ সমস্যাবহুল সমাজত পুৰণি মূল্যবোধৰ প্ৰেমে কেনেকৈ নতুন ৰূপেৰে উজ্বল হৈ উঠিছে তাকো আধুনিক গল্পকাৰসকলে উন্মুক্ত কৰি দেখুৱাইছে।
- *ৰাজনৈতিক গল্প ঃ* ৰাজনৈতিক জীৱনৰ পটভূমিত ৰচিত গল্পবোৰকেই ৰাজনৈতিক গল্প বুলি ক'ব পাৰি। ৰাজনৈতিক চেতনাৰ লগতে ব্যক্তিৰ জীৱনত তাৰ প্ৰভাৱ, সামাজিক জীৱনত তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া আদিকেই এই ধৰণৰ গল্পত তুলি ধৰা হয়। কেতিয়াবা হাস্য-ব্যঙ্গৰ ক্ষুৰধাৰৰে ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিবোৰকো গল্পকাৰে সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ কৰে এই ধৰণৰ গল্পবোৰত।
- *অলৌকিক গল্প ঃ* ভূত-প্ৰেত, অলক্ষণীয় ভয়াবহ শক্তিৰ আতঙ্ক, তন্ত্ৰ মন্ত্ৰৰ শক্তি আদিৰে অলৌকিক গল্পসমূহ ৰচিত হয়। এই গল্পবোৰত ভৌতিক বা ৰহস্যময় এটা ঘটনাক কিমান বাস্তৱসন্মতভাৱে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি তাৰ ওপৰত গল্পকাৰে গুৰুত্ব দিয়াৰ লগতে সেই অলৌকিকতাৰ মাজত থকা বাস্তৱ গুৰুত্বকো তেওঁ সুন্দৰভাৱে বৰ্ণনা কৰে।

- *অপৰাধমূলক গল্প ঃ* অপৰাধমূলক গল্প হ'ল আইন আৰু নীতি-নিয়ম জড়িত সমাজ ব্যৱস্থাত আইন ভঙ্গ কৰি দুষ্কৰ্ম কৰা ব্যক্তিৰ কাহিনী। সেই আইন ভঙ্গকাৰীক ধৰা পেলোৱাৰ প্ৰয়াস আৰু কলা-কৌশলো এই গল্পৰ অন্তৰ্ভুক্ত। প্ৰতিভাশালী গল্পকাৰে পৈশাচিক ৰহস্যময়তা আৰু ৰুদ্ধশ্বাসকাৰী অভিযান, তেজ গোট মৰা আতঙ্ক সৃষ্টিৰে অপৰাধৰ গুৰুত্ব আৰু বেছি ঘনীভূত কৰি তোলে।
- *বিজ্ঞান ভিত্তিক গল্প ঃ* বিজ্ঞানৰ ন ন আৱিষ্কাৰ কুৰি শতিকাৰ সভ্যতাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। বুদ্ধিদীপ্ত লিখকসকলে এই বৈজ্ঞানিক তথ্যবোৰৰ আধাৰত সুন্দৰ সুন্দৰ গল্প লিখি সেই ৰহস্যৰ নিৰসন কৰাৰ চেষ্টা কৰে। বাস্তৱৰ বিভিন্ন বৈজ্ঞানিক ঘটনাৰ লগতে তেওঁলোকে নেদেখা, অজান গ্ৰহ, নক্ষত্ৰাদিৰ কথাও এই ধৰণৰ গল্পত দাঙি ধৰি পাঠকৰ মন ৰোমাঞ্চিত কৰি তোলে।

এনেদৰে চুটিগল্পক শ্ৰেণীবিভাগ কৰি দেখুওৱা হ'ল যদিও এই শ্ৰেণীবিভাগ পানী নসৰকা নহয়। ইয়াক কৃত্ৰিম আৰু বহিৰঙ্গমূলক বুলিও ক'ব পাৰি। এটা গল্পতে কেতিয়াবা একেলগে বিভিন্ন বিষয়বস্তুৰ প্ৰসঙ্গ আহে। সেইফালৰ পৰা এটা ৰাজনৈতিক বা সামাজিক গল্পত প্ৰেমৰ কথাও থাকিব পাৰে বা এটা অলৌকিক গল্প মনস্তত্ত্বমূলক গল্পও হ'ব পাৰে। গতিকে চুটিগল্পক সঠিকমতে শ্ৰেণী বিন্যস্ত কৰাটো কঠিন।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ চুটিগল্পক কেনেদৰে শ্ৰেণীভুক্ত কৰিব পাৰি? বহলাই আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

৯.৩.৪ চুটিগল্প আৰু সাহিত্যৰ আন আন বিভাগ

আধুনিক চুটিগল্প ভিন্ন উপাদানৰ সংমিশ্ৰণত গঢ় লৈ উঠা এবিধ কলাত্মক ৰচনা। এই উপাদানবোৰক সু-কৌশলেৰে সন্নিৱেশ ঘটাই গল্পকাৰে গল্প ৰচনা কৰে। সেয়ে *চেম্বাৰচ এনচাইক্লোপেদিয়াত* ইয়াৰ এই লক্ষণটোৰ ওপৰত জোৰ দি কৈছে যে ই সজ্ঞানে নিৰ্মাণ কৰা এবিধ ৰচনা। (Consciously contrived pieces of writing)

আপুনি নিশ্চয় জানে যে, কাহিনী কথকতাৰ ইতিহাস আৰম্ভ হৈছে সাধুকথাৰে। সাধুকথাৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশ আৰু তাৰ যোগেদি নতুন পুৰুষলৈ নীতি উপদেশ আৰু আৰ্হি প্ৰদান। সভ্যতাৰ প্ৰথম পৰ্যায়ৰ মানুহৰ আকাংক্ষা আৰু সপোনৰ সৰ্বাঙ্গীন অভিজ্ঞতাৰে সাধুকথাসমূহ সমুজ্জ্বল। তেনেদৰে সাধুকথাই এফালে ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্বৰ আত্মবিস্তাৰৰ অভিলাষ, দুঃসাহসিক জীৱনৰ প্ৰতি হাবিয়াস, সমাজ আৰু নাৰী-পুৰুষ সম্পৰ্কে অভিজ্ঞতালব্ধ উপদেশ আৰু আৰ্হি প্ৰদান কৰি ব্যক্তি জীৱনক সমুজ্জ্বল কৰি তুলিব বিচাৰিছিল।

চুটিগল্পই প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত সাধুকথাৰ ভঙ্গীতে বিষয় প্ৰকাশ কৰিবলৈ লৈছিল। সেয়ে আমেৰিকাৰ প্ৰখ্যাত গল্পকাৰ ওৱাচিংটন আৰভিংৰ গল্পত আমি সাধুকথা সদৃশ কাহিনী দেখিবলৈ পাওঁ। পৰৱৰ্তীসময়ত তেওঁৰ 'ৰিপভান উইংকল'ৰ যোগেদি নতুন যুগৰ পদ সঞ্চাৰৰ ৰূপকাশ্ৰিত কাহিনী পাওঁ। আৰভিং এ চুটিগল্প লিখিবৰ বাবে প্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল জাৰ্মান আৰু নিজ দেশৰ উপকথা আৰু সাধুকথাবোৰৰ পৰা। সাধুকথাৰ অতিপ্ৰাকৃত পৰিৱেশ মূৰ্ত কৰি তুলি কাহিনীক আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিলে আমেৰিকাৰ আন এজন গল্পকাৰ এডগাৰ এলান পোই। ভূত-প্ৰেত, ৰহস্যময় অনুসন্ধান আদিৰ যোগেদি পোৱে গল্পবোৰত একো একোটা সুন্দৰ ৰূপকথা সদৃশ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি তুলিছে। সাধুকথাৰ উপাদানেৰে চুটিগল্পৰ আঙ্গিকক সজাই পৰাই তুলিবলৈ পৰৱৰ্তী গল্পকাৰসকলেও প্ৰয়াস কৰা দেখা যায়। এই ক্ষেত্ৰত এইচ্ জি ওৱেলচ্, এলডুছ হাক্সলী, জৰ্জ অৰৱেলৰ দৰে কাহিনীকাৰসকল বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত হোৱা দেখা যায়।

ত্ৰয়োদশ শতিকাত ইটালীত ভাৰতীয়, গ্ৰীক, ৰোমান আৰু কেল্টিক কাহিনী সাহিত্যৰ প্ৰভাৱত এক নতুন সংক্ষিপ্ত কাহিনী সাহিত্যৰ আবিৰ্ভাৱ ঘটিল। ই হ'ল নভেলা বা নৱগল্প। লগে লগে আৰম্ভ হ'ল কাহিনী সাহিত্যৰ এক নতুন ইতিহাস। নভেলা শব্দটোৰ লগত নভেল বা উপন্যাসতকৈ চুটিগল্পৰ সাদৃশ্যহে অধিক পৰিলক্ষিত হয়। নভেল নামেৰে নামকৰণ কৰা এই চুটিগল্পবোৰ মূলতঃ নীতিমূলক। বোকাচ্চোৰ *ডেকামেৰণত* চতুৰ, ব্যৰ্থ প্ৰেম, সফল প্ৰেম, নৰনাৰীৰ পৰস্পৰৰ বিশ্বাসঘাতকতা ইত্যাদি বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা হৈছে। আধুনিক চুটিগল্পৰ এটা অন্তৰঙ্গ লক্ষণ সমাজ সচেতনতাও তেওঁৰ গল্পৰ মাজত প্ৰকাশ পোৱাটো লক্ষণীয়। সেই সময়ৰ ধৰ্মযাজক, গীৰ্জা আদি অনুষ্ঠান তেওঁৰ সমালোচনাৰ হাত সাৰি যাব পৰা নাই। গল্প সাহিত্যৰ বিকাশত আন এক অনবদ্য অৱদান আগবঢ়ায় চচাৰে। তেওঁৰ *কেণ্টাৰবেৰি টেলচত* অজস্ৰ কাহিনী সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সাৰ্বজনীন আবেদনেৰে এই কাহিনীবোৰৰ চৰিত্ৰবোৰ অনুপম। ৰোমাঞ্চ, ৰূপক, গল্প আৰু নীতি কথাৰে ই পৰৱৰ্তী গল্পকাৰসকলৰ বাবে এক বৃহৎ কাহিনীৰ ভাণ্ডাৰ দি থৈ যায়।

এওঁলোক দুয়োৰে লগত নাম ল'ব পৰা আন এগৰাকী কাহিনীকাৰ হ'ল ব্যাবলা। তেওঁ ফৰাচী গদ্যৰ যথাৰ্থ জন্মদাতা। চাৰিখণ্ডত ৰচিত গ্ৰন্থ *গাৰগান্তুৱা এত পেণ্টাগ্ৰুৱেলৰ* কাহিনীসমূহ শিশুসুলভ কল্পনাৰ আতিশয্য, স্থুল আৰু সূক্ষ্ম কৌতুক আৰু ব্যঙ্গৰ অনুপম প্ৰকাশেৰে সমুজ্জ্বল। এই কাহিনীকাৰসকলৰ কাহিনীবোৰৰ পৰাও যথেষ্ট উপাদান চুটিগল্পই সংগ্ৰহ কৰিছে।

- *চুটিগল্প আৰু উপন্যাস ঃ* নাগৰিক সভ্যতাৰ উদ্ভৱ তথা ঔদ্যোগিক সভ্যতাৰ বিকাশৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত উপন্যাসৰ জন্ম হয় ওঠৰ শতিকাত। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী কালত চুটিগল্পৰ জন্ম হয়। উপন্যাসৰ দুই এটা উপাদান চুটিগল্পত প্ৰৱেশ কৰিলেও এই দুইবিধ সৃষ্টি কৰ্মৰ মাজত সাদৃশ্যতকৈ বৈসাদৃশ্যহে বেছি। উপন্যাস সৃষ্টি হৈছিল গোষ্ঠী

চেতনাৰ পৰা। আনহাতে ব্যক্তিৰ নিসঙ্গতাৰ চেতনাইহে চুটিগল্পৰ জন্ম দিয়ে। এই প্ৰসঙ্গত ফ্ৰাঙ্ক ও কনাৰে কৈছে— "উপন্যাস এটা গোষ্ঠীৰ ৰূপত বাস কৰা মানুহৰ জীৱন গাঁথাৰ প্ৰকাশ; আনহাতে চুটিগল্প সদায় গোষ্ঠীৰ পৰা আঁতৰত আৰু ই ৰোমাণ্টিক, ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক আৰু আপোচবিহীন।"

আঙ্গিকৰক্ষেত্ৰতো চুটিগল্প আৰু উপন্যাসৰ মাজত যথেষ্ট পাৰ্থক্য আছে। উপন্যাসত সাধাৰণতে বিভিন্ন ঘটনা আৰু চৰিত্ৰৰ সমাবেশৰে বিস্তৃত পটভূমিত জীৱনক অংকিত কৰি দেখুওৱা হয়। আনহাতে চুটিগল্পত এটা মুহূৰ্তৰ মাজেদি জীৱনক আলোকিত কৰি তোলা হয়। উপন্যাস সম্পূৰ্ণ আনহাতে চুটিগল্প ইঙ্গিত আৰু ব্যঞ্জনাৰ বলয়ৰ মাজত সোমাই থাকি অসম্পূৰ্ণ। ব্যঞ্জনাই যিহেতু ইয়াৰ মুখ্য কথা সেয়ে এই ইঙ্গিতধৰ্মিতা বজাই ৰাখিবলৈ ইয়াৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ, মূল বক্তব্য নিৰ্বাচন কৰোঁতে লেখক যথেষ্ট সচেষ্ট হ'ব লাগে। চুটিগল্প ঐক্য, সংহতি আৰু প্ৰতীতিৰ সমগ্ৰতাৰে এক নিপুণ কলা। আনহাতে উপন্যাস কাহিনীৰ পুঙ্খানুপুঙ্খ বিশ্লেষণৰে বিৱৰণীমূলক। এইবোৰ বিচাৰ কৰি চাই উপন্যাসৰ পৰা চুটিগল্পৰ জন্ম হোৱা বুলি ক'ব নোৱাৰি নাইবা চুটিগল্পৰ লগত ইয়াৰ সাদৃশ্যও টানি আনিব নোৱাৰি।

- *চুটিগল্প আৰু গীতি কবিতা ঃ* উপন্যাসৰ পৰিৱৰ্তে গীতি কবিতাৰ লগতহে চুটিগল্পৰ সাদৃশ্য বেছি। চুটিগল্প যেন জীৱনৰ বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ ভেটিত ৰচিত এটা গীতি কবিতা। গীতি কবিতাৰ দৰে চুটিগল্পৰো উৎস শিল্পীৰ নিবিড় নিসঙ্গ অনুভৱৰ গভীৰতাত। কিন্তু গীতি কবিৰ অনুভূতিৰ বিকাশ ভূমি তেওঁৰ নিভৃত মানস লোকত আৰু চুটিগল্পকাৰৰ উপলব্ধিৰ আশ্ৰয় তেওঁৰ পৰিচিত বস্তুময় জীৱন ভূমি। গীতি কবিতাৰ গীতিধৰ্মিতাই গল্পৰ বস্তুময় পটভূমিক বিশেষ মহত্ত্ব প্ৰদান কৰে। গীতি কবিতাৰ সংহতি, শব্দানুষঙ্গ চুটিগল্পৰ মাজতো অনন্য ৰূপেৰে প্ৰকাশিত হৈ উঠে।
- *চুটিগল্প আৰু নাটক ঃ* চুটিগল্পৰ লগত নাটকৰো সাদৃশ্য আছে। জীৱন ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত নাটকে দেখুওৱা সংযুতি চুটিগল্পৰো অন্যতম বৈশিষ্ট্য। জীৱনৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য ৰূপক সংঘাতৰ তীব্ৰতম কেন্দ্ৰবিন্দুত সংগত কৰাৰ প্ৰতি নাটকৰ প্ৰৱণতা দেখিবলৈ পোৱা যায়। জীৱনক বিন্দুবদ্ধ কৰি এটা মাত্ৰ কেন্দ্ৰত সুস্থিৰ কৰি তোলা আৰু সেই অবিচল স্থিৰতাৰ মাজত ডুব দি অনন্ত জীৱনৰ স্বাদ গ্ৰহণ কৰাই চুটিগল্পৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। ঘটনাক একেবাৰে শীৰ্ষবিন্দুলৈ লৈ গৈ তাৰ পাছত অৱৰোহণ কৰাৰ প্ৰৱণতা নাটকত থকাৰ দৰে চুটিগল্পতো দেখিবলৈ পোৱা যায়। নাটকৰ ত্ৰি ঐক্যৰ প্ৰতি যি প্ৰৱণতা থাকে সেয়া চুটিগল্পত লক্ষ্য কৰিয়ে ব্ৰাণ্ডাৰ মাথুজে কৈছে — "ফৰাচী ধ্ৰুপদী নাটকৰ ত্ৰি ঐক্য চুটিগল্পতো পোৱা যায়। এটা মাত্ৰ কাৰ্য এটা স্থানত আৰু এদিনতে ৰূপায়িত কৰি দেখুওৱাৰ প্ৰৱণতা চুটিগল্পত লক্ষ্য কৰা যায়।"

সাহিত্যৰ বিভিন্ন ৰূপৰ পৰা চুটিগল্পই লক্ষণ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ সংগ্ৰহ কৰিলেও ই এক একক আৰু অনন্য ৰচনা। কেৱল আধুনিক যুগসন্ধিতহে তাৰ অৱয়ব গঢ়ি

তুলিছে। আধুনিক চিন্তা জগতৰ সকলো বৈশিষ্ট্য সামৰি লৈ ভাব আৰু আকৃতিত নিজস্ব ৰূপ পৰিগ্রহ কৰিছে আনকি ৰোমাঞ্চ, ভৌতিকতা, অতিপ্রাকৃতৰ জগতত বিচৰণ কৰিও সি তাৰ নিজ বৈশিষ্ট্য অক্ষুণ্ণ ৰাখিছে। সেয়ে চুটিগল্পৰ বিষয়ে ধাৰণা দিবলৈ গৈ ৰিচার্দ চামাৰচে কৈছে যে লিখকৰ উদ্দেশ্য আৰু লক্ষ্যইহে এবিধ ৰচনাক চুটিগল্পৰ পর্যায়লৈ নিব পাৰে। এনে ৰচনাত এটা সৰু ঘটনাও হৈ পৰিব পাৰে এটা চুটিগল্প। তেওঁৰ নিজৰ ভাষাত— "A character, a dialogue, a record of events, even a description can be changed into a short story by a slight alteration of the writer's attitude and purpose."

চিন্তা-চর্চা কৰক — ৯.১

'অধিক জানিবলৈ'ত উল্লেখ কৰা কিতাপসমূহৰ সহায়েৰে চুটিগল্পৰ সৈতে সাহিত্যৰ আন আন ধাৰাবোৰৰ, বিশেষকৈ গীতি কবিতা আৰু নাটকৰ সৈতে কেনে সম্পর্ক আছে সেই বিষয়ে উদাহৰণসহ এটি সমালোচনাত্মক প্রবন্ধ যুগুত কৰক।

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- চুটিগল্প সাহিত্যৰ এটি প্রধান বিভাগ। প্রাত্যাহিক তুচ্ছতাৰ মাজত মানৰ জীৱনৰ সমস্যা তথা সত্য-শিৱ ৰূপ প্রতিফলিত হোৱা বাবে আধুনিক চুটিগল্পই সাহিত্যৰ অন্য সকলো ৰূপকে চেৰ পেলাই সকলোৰে গ্রহণযোগ্য হৈ পৰিছে।
- জীৱন আৰু জগতৰ লগত গল্পকাৰৰ এক অপূর্ব সংযোগৰ ফলতেই এইবিধ সাহিত্যই শিল্পৰূপ পায়। গল্পকাৰে জীৱনৰ পৰা তেওঁৰ নিজৰ প্রৱণতা অনুযায়ী উপাদান সংগ্রহ কৰি নিজস্ব দর্শন বা দৃষ্টিভঙ্গীৰে ৰঞ্জিত কৰি প্রকাশ কৰে। ইয়াত প্রধানভাৱে প্রকাশ পায় লিখকৰ আত্মজিজ্ঞাসা। চুটিগল্প ঊনবিংশ শতিকাৰ সৃষ্টি। সাহিত্যৰ বিশিষ্ট বিভাগ হিচাপে বর্তমান যুগৰ চুটি গল্পৰ জনপ্রিয়তা অধিক।
- চুটিগল্প সম্পর্কে এটা বিশেষ সংজ্ঞা পাবলৈ নাই। বিভিন্নজনে এইবিধ কলাৰ বৈশিষ্ট্যৰ কথা কওঁতে গল্পৰ সংজ্ঞা সম্পর্কে এটা ধাৰণা ওলাই পৰে।
- চুটিগল্পৰ উপাদান বুলি ক'লে ইয়াৰ কাহিনী, চৰিত্র, পৰিৱেশ, জীৱন দৃষ্টি, বিষয়, প্রতীক, ৰূপক, ষ্টাইল আৰু তাৰ অন্তর্নিহিত সুৰ আদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব লাগিব। এই গোটেইকেইটা দিশ সম্পর্কে অধ্যায়টিত বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।

- চুটি গল্পৰ শ্ৰেণীবিভাজনো বিষয় বৈচিত্ৰ অনুসৰি বিভিন্ন ধৰণে কৰিব পাৰি। অধ্যায়টিত চুটিগল্পৰ ৰচনাশৈলী আৰু বিষয়বস্তু আদিৰ আধাৰত কৰা শ্ৰেণীবিভাজনসমূহৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল। ইয়াৰ লগতে চুটিগল্পৰ সৈতে সাহিত্যৰ আন আন বিভাগবোৰৰ সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য সম্পৰ্কেও অধ্যায়টিত আলোচনা কৰা হ'ল।

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ (২০০৬); *আধুনিক গল্প সাহিত্য*; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

২) গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ (২০০৬); *আধুনিক গল্প সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ।

৩) দত্ত, উদয় (১৯৯৫); *চুটিগল্প*; গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰচ্।

৪) নেওগ, মহেশ্বৰ (২০০০); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৫) বৰা, মহেন্দ্ৰ (১৯৮৫); *সাহিত্য-উপক্ৰমণিকা;* গোলাঘাট ঃ ভাৰতী বুক ষ্টল।

৬) বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ (২০০৫); *অসমীয়া চুটিগল্পৰ অধ্যয়ন*; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৭) ভট্টাচাৰ্য, পৰাগ কুমাৰ (১৯৯৩); *গল্পৰ প্ৰসংগ আৰু অসমীয়া গল্প সাহিত্য*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৮) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (২০০৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্ৰকাশ।

বাংলা গ্ৰন্থ ঃ

৯) গঙ্গোপাধ্যয়, নাৰায়ণ (১৯৮৪); *সাহিত্য ছোট গল্প;* কোলকাতা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১০) Bates. H. E. (1943). *The Modern Short Story*. London.

১১) Ray B. W. (1952). *Short Story in America*. New York: H. Regnery Company.

৯.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আলোচ্য অধ্যায়টিত চুটিগল্পৰ উদ্ভৱ আৰু ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে দিয়া কথাখিনিৰ আধৰত চুটিগল্পৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত কি কি কাৰকে প্ৰভাৱ পেলাইছে সেই বিষয়ে বহলাই লিখিব লাগিব।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিভিন্ন দেশৰ প্ৰখ্যাত চুটিগল্পকাৰ তথা গল্পসমালোচকসকলে চুটিগল্পৰ বিষয়ে যি বোৰ মন্তব্য প্ৰদান কৰিছে সেই মতামতসমূহ উল্লেখ কৰি নিজস্ব আভিমত আগবঢ়াব লাগিব।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চুটিগল্পৰ কাহিনী সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ হ'লে ইয়াৰ প্ৰতীতি, কাহিনীৰ বিশ্বাসযোগ্যতা, সংঘাত, গল্পৰ ঐক্য সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব লাগিব।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চুটিগল্পত কেতিয়াবা গল্পকাৰে মূল চৰিত্রটোৰ, কেতিয়াবা গৌণ চৰিত্রৰ যোগেদি আৰু কেতিয়াবা পৰোক্ষভাৱে কৰল বাহ্যিক ঘটনা, সংলাপ আদিৰ মাজেদিও নিজৰ দৃষ্টিভংগী প্ৰকট কৰি তোলে। এই সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰিব লাগিব।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰচনাশৈলী আৰু বিষয়বস্তু অনুসৰি চুটিগল্পক কেনেদৰে বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰিব লাগিব।

৯.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ চুটিগল্পৰ বিভিন্ন উপাদান সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ সাহিত্যৰ আন আন বিভাগবোৰৰ লগত চুটিগল্পৰ সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্য সম্পৰ্কে চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ বিষয়বস্তু অনুসৰি চুটিগল্পক কিদৰে বিভাজন কৰিব পাৰি সেইবিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ আংগিকৰ ক্ষেত্রত চুটিগল্প আৰু উপন্যাসৰ মাজত পাৰ্থক্য দেখা যায়নে ?— আলোচনা কৰক ।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ জীৱনী সাহিত্য
১০.৩.১ জীৱনীৰ স্বৰূপ
১০.৩.২ জীৱনীৰ ইতিহাস
১০.৩.৩ জীৱনীৰ শ্ৰেণীবিভাজন
১০.৪ অসমীয়া জীৱনী
১০.৫ আত্মজীৱনী
১০.৫.১ আত্মজীৱনীৰ স্বৰূপ
১০.৫.২ আত্মজীৱনীৰ শ্ৰেণীবিভাজন
১০.৬ অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ পৰিচয়
১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৮ অধিক জানিবলৈ
১০.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১০.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- সাহিত্যৰ এটি প্ৰধান শাখা হিচাপে চুটিগল্পক অনুধাৱন কৰি তাৰ ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে জ্ঞান আহৰণ কৰিব
- জীৱনী সাহিত্যৰ স্বৰূপ সম্পৰ্কে আভাস পাব
- জীৱনী সম্পৰ্কে প্ৰাচ্য আৰু প্ৰাশ্চাত্যৰ পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা সংজ্ঞাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব
- জীৱনীৰ শ্ৰেণীবিভাজন আৰু বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ জীৱনীৰ আভাস পাব
- অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ চমু ইতিহাসৰ লগতে নিৰ্বাচিত অসমীয়া জীৱনীৰ পৰিচয় পাব
- অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ চমু ইতিহাসৰ লগতে নিৰ্বাচিত অসমীয়া জীৱনীৰ পৰিচয় পাব

- জীৱনীৰ আৰু আত্মজীৱনীৰ পার্থক্য জানিব পাৰিব
- আত্মজীৱনীৰ শাখাসমূহ সম্যক জ্ঞান লাভৰ লগতে অসমীয়া আত্মজীৱনী সাহিত্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- সামগ্রিকভাৱে জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী যে সাহিত্যৰ অন্যতম শাখা সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া তৃতীয় ষান্মাসিকৰ অন্তর্গত প্রথম পাঠ্যবিষয় 'সাহিত্য সমালোচনা'ৰ এইটো দশম অধ্যায়। অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম 'জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী'। জীৱনী সাহিত্য আধুনিক সাহিত্যৰ এটি বিশিষ্ট অংগ। সাধাৰণতে জীৱনটো যুগমীয়া কৰাৰ কামনাৰেই জীৱনী ৰচনা কৰা হয়। জীৱনী লিখাৰ প্রথা প্রাচীন হ'লেও সাহিত্যৰ বিশিষ্ট ঠাল হিচাপে জীৱনী সাহিত্যৰ চর্চা অর্বাচীন। সপ্তম শতিকাৰ শেষ ভাগত ইংৰাজী 'বায়োগ্রাফী' শব্দটোৰ ব্যৱহাৰৰ পিছৰে পৰা পশ্চিমীয়া সাহিত্যৰ জৰিয়তে জীৱনী সাহিত্যৰ চর্চা হয়। এই অধ্যায়ত জীৱনীৰ স্বৰূপ, প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্য সাহিত্যত জীৱনী সম্পর্কে পণ্ডিতসকলে আগবঢ়োৱা সংজ্ঞা, জীৱনী ৰচনাৰ প্রক্রিয়া, জীৱনীৰ উৎপত্তি, ক্রমবিকাশ আৰু শ্রেণীবিভাজন আদি দিশ সামৰি অসমীয়া জীৱনীৰ এটি আভাস দিয়া হ'ব। আনহাতে জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী সমগোত্রীয় সাহিত্য হ'লেও উভয়ৰে স্বৰূপ সুকীয়া। এই অধ্যায়ত আত্মজীৱনীৰ স্বৰূপ, জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীৰ পার্থক্য, কেইখনমান অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ চমু আভাস দিয়া হ'ব। এই অধ্যায়টিৰ পৰা আপুনি জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীৰ এটি স্পষ্ট ধাৰণা লাভ কৰিব।

১০.৩ জীৱনী সাহিত্য

প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্যত জীৱনী ৰচনাৰ প্রথা প্রাচীন কালৰে পৰা চলি আহিছে। সাহিত্যৰ অন্যতম বিভাগ হিচাপে শেহতীয়াকৈহে জীৱনীৰ আলোচনা পোৱা যায়। সংস্কৃত সাহিত্যক জীৱনীক বৃত্ত বা আখ্যায়িকা বোলা হৈছিল যদিও আধুনিক জীৱনী সাহিত্যৰ সৈতে সংস্কৃত সাহিত্যৰ জীৱনীৰ স্বৰূপ একে নহয়। পাশ্চাত্য সাহিত্যত ১৬৮৬ খৃষ্টাব্দৰ পৰাহে 'বায়োগ্রাফি' শব্দটোৰ ব্যৱহাৰ হয়। ইয়াৰ আগতে 'লাইফ' শব্দটোৱে 'বায়োগ্রাফি' শব্দটো বুজাইছিল। বিশ্বসাহিত্যৰ প্রথম জীৱনী প্লুটার্কৰ 'পেৰেলেল লাইভছ' গ্রন্থখন অনুবাদ কৰোঁতে পাতনিত ড্রাইডেনে ১৬৮৩ খ্রীঃত পোন প্রথমবাৰৰ বাবে 'বায়ুগ্রাফিয়া' শব্দটো ইংৰাজীত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত নামকৰণ হোৱা 'বায়োগ্রাফি' শব্দটোৱে অষ্টাদশ শতিকাৰ দ্বিতীয়ার্ধতহে সাহিত্যৰ এটি শাখা হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে। বুৰঞ্জীৰ দৰে জীৱনীৰ মাজেৰে একোটা বাস্তব ঘটনাৰ বিশ্লেষণ কৰা হয়। সেইদৰে জীৱনীক সাহিত্য বুলিবলৈ তাত কলাৰ গুণসমূহ থাকিব লাগিব। জীৱনী ৰচনাৰ প্রক্রিয়া বহু কালৰ আগৰ পৰা চলি আহিছে যদিও জীৱনীয়ে সাহিত্য হিচাপে শেহতীয়াভাৱেহে স্বীকৃতি লাভ কৰিছে। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল জীৱনীৰ স্বৰূপ। জীৱনীৰ স্বৰূপ সুকীয়া হোৱাৰ বাবে ইয়াৰ এটা সর্বসম্মত সংজ্ঞা দিয়াও কঠিন।

পশ্চিমীয়া পণ্ডিতসকলে বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ পৰা জীৱনীৰ সংজ্ঞা দিছে। অক্সফ'র্ড ডিক্সনেৰীৰ মতে জীৱনী হ'ল মানব জীৱনৰ গাইগুটীয়া ইতিহাস সাহিত্যৰ ৰূপত প্ৰকাশ কৰা।' বিশিষ্ট জীৱনীকাৰ হেৰল্ড নিকোলছনে এই সংজ্ঞাটো সমৰ্থন কৰি জীৱনীক ইতিহাস আখ্যা দিছে। সত্য বিৱৰণৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত বাবেই জীৱনী ইতিহাস আৰু কলাকুশল ৰচনাৰ বাবেই ইয়াক সাহিত্য বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। বিশিষ্ট জীৱনীকাৰ জন.এ. গেৱেটিয়ে প্ৰথমে জীৱনী 'জীৱন এটাৰ অভিলেখ' বুলি পুনৰ 'এগৰাকী মানুহৰ জীৱনৰ ইতিহাস' বুলিছে। ইয়াত জীৱন এটাৰ অভিলেখ আৰু জীৱনৰ ইতিহাস শব্দ দুটাই সুকীয়া অৰ্থ বহন কৰিছে। জীৱনৰ ইতিহাস মানে মানব জীৱনৰ বিশেষ কিছুমান ঘটনাৰ কথা কোৱা হৈছে। অৰ্থাৎ জীৱনী ইতিহাসৰ ওপৰত আধাৰিত। নিকোলছনে অক্সফ'র্ড ডিক্সনেৰীৰ সংজ্ঞা সমৰ্থন কৰি জীৱনীক ইতিহাস বোলাৰ দৰে গেৰিটিয়েও জীৱনীক মানৱ জীৱনৰ ইতিহাস বুলিছে। দুয়োটা সংজ্ঞাই জীৱনীক ইতিহাস বুলিলেও বিশিষ্ট জীৱনীকাৰ পল মাৰি কেণ্ডলে জীৱনীৰ সুকীয়া সংজ্ঞা দিছে—'জীৱনী ইতিহাসৰ এটি শাখা নহয়,... ইতিহাস হ'ল ঘটনা, আন্দোলন, অনুষ্ঠানৰ সাধাৰণীকৃত বিৱৰণ'। কেণ্ডলে জীৱনীক কাহিনী আৰু জীৱনৰ অভিলেখ বোলাৰ পৰিবৰ্তে জীৱনৰ কৌশলপূৰ্ণ অনুকৃতি বুলিছে। কেণ্ডেলে পূৰ্বৰ দুয়োটা সংজ্ঞা আসোঁৱাহপূৰ্ণ বুলি জীৱনী ইতিহাসৰ ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিনিধিও নহয় বুলি মন্তব্য কৰিছে। তেওঁৰ মতে কলাৰ সহায়ত জীৱনটো শব্দৰ মাধ্যমেৰে পুনৰবাৰ নিৰ্মাণ কৰাই হৈছে জীৱনী। অৱশ্যে জীৱনীৰ কলা উপন্যাসৰ দৰে কল্পনাশ্ৰয়ী নহয় বুলিছে। এনচাইক্লোপোডিয়া ব্ৰিটানিকা অনুসৰি 'জৱনীৰ বৃত্তান্তই একোগৰাকী ব্যক্তিৰ জীৱনৰ কাৰ্যাৱলীৰ বিৱৰণ দিয়ে আৰু সেই ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্বৰ পুনৰ্বিন্যাস কৰে।'

জীৱনী সম্পৰ্কীয় এই সংজ্ঞাবোৰৰ পৰা স্পষ্ট হৈ পৰে যে জীৱনীৰ মাজেৰে একোগৰাকী ব্যক্তিৰ জীৱনৰ ঘটনাবোৰ বিবৃত হয়। এনে ঘটনা বাস্তব হ'লেও কলাসুলভভাৱে উপস্থাপন কৰিব লাগিব। গতিকে এনচাইক্লপেডিয়া ব্ৰিটানিকাৰ সংজ্ঞাটোৱে জীৱনীৰ প্ৰায় সকলোবোৰ দিশ সামৰি লোৱা পৰিলক্ষিত হয়। পাশ্চাত্যৰ এই আটাইবোৰ সংজ্ঞাৰ আধাৰত বিশিষ্ট সাহিত্যিক, সাহিত্য সমালোচক গোবিন্দ প্ৰসাদ শৰ্মাই আগবঢ়োৱা সংজ্ঞাটো প্ৰণিধানযোগ্য- 'জীৱনী হ'ল কোনো বাস্তব ব্যক্তিবিশেষৰ জীৱনৰ বৃত্তান্ত, যুগে যুগে তেওঁৰ ওপৰত পেলোৱা আৰু তেওঁ যুগৰ ওপৰত পেলোৱা প্ৰভাৱৰ কলাকুশল লিখিত বৰ্ণন আৰু লগতে সেই ব্যক্তিৰ চৰিত্ৰ আৰু ব্যক্তিত্বৰ চিত্ৰণ'। ইতিমধ্যে আলোচিত সকলোবোৰ সংজ্ঞাৰ মাজেৰে প্ৰকাশ পোৱা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰ সামৰি এই গ্ৰহণযোগ্য সংজ্ঞাটো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। সেয়েহে জীৱনী সম্পৰ্কে এইটোৱেই প্ৰণিধানযোগ্য সংজ্ঞা বুলি গ্ৰহণ কৰিব পাৰি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ জীৱনীৰ এটা সংজ্ঞা আগবঢ়াওক। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

১০.৩.১ জীৱনীৰ স্বৰূপ

বিশ্ব সাহিত্যৰ ইতিহাসলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে দীৰ্ঘদিনীয়া প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰেহে জীৱনী সাহিত্যই নিজা ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছে। সেয়েহে যোৱা দুহেজাৰ বছৰত ৰচনা হোৱা বিভিন্ন অসম্পূৰ্ণ জীৱনী সাহিত্যই ক্ৰমাগতভাৱে বিকাশ লাভ কৰি আজিৰ ৰূপ লাভ কৰিছে। জীৱনী ৰচনাৰ উদ্দেশ্যে যিহেতু জীৱন যুগনীয়া কৰা সেয়েহে জন এ. গেৰেটিয়ে মিচৰৰ প্ৰাচীন স্মৃতিফলকবোৰ জীৱনীৰ প্ৰাৰম্ভিক ৰূপ বুলি অভিহিত কৰিছে। প্ৰায় পাঁচ হাজাৰ বছৰ আগতে মিচৰৰ ৰজা-মহাৰজাৰ মৃত্যু হ'লে মৃতকৰ খ্যাতিসমূহ শিলত খোদিত কৰি সংৰক্ষিত কৰি ৰাখিছিল। মৃত ব্যক্তিজনৰ মুখৰ উক্তৰ আৰ্হিত বৰ্ণিত এই লেখাসমূহ অতিৰঞ্জিত হ'লেও একোজন লোকৰ জীৱন কাহিনীৰ নমুনা ইয়াৰ মাজেৰে পোৱা গৈছিল আৰু ইয়াকে বিশ্বৰ জীৱনী সাহিত্যৰ আদি ৰূপ বোলা হয়। মিচৰৰ দৰেই বেবিলন আৰু এছিৰিয়াতো মৃত ৰজা-মহাৰজাৰ বীৰত্ব আৰু যশস্যা মাটিৰ ফলকত লিখি জীৱন যুগমীয়া কৰাৰ প্ৰয়াস চলিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ৰ কেৱল যশস্যাৰ পৰিবৰ্তে এইবোৰত মৃতকৰ শাসনকালৰ বিভিন্ন ঘটনাও সন্নিবিষ্ট হ'বলৈ ধৰিলে। ভাৰতবৰ্ষতো প্ৰায় তিনি হাজাৰ বছৰ আগতে মৃতকৰ জীৱন কৃতি শিলত খোদিত কৰাৰ প্ৰথা প্ৰচলন আছিল। ঠাইবিশেষে ছন্দোবদ্ধ ভাৰতীয় স্মৃতিফলকবোৰ একোজন ৰজাৰ ৰাজত্বকালৰ বিৱৰণৰ লগতে পূৰ্বপুৰুষবো আংশিক পৰিচয় পোৱা যায়।

গ্ৰীচ আৰু ৰোমতেই জীৱনী সাহিত্যৰ আদি ৰূপৰ বিকাশ হোৱা বুলিব পাৰি। গ্ৰীক কবি আৰু সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাত মহৎ লোকৰ জীৱনৰ বিৱৰণ পোৱা যায় যদিও একোজন লোকৰ সম্পূৰ্ণ জীৱনকালৰ বৰ্ণনা পাবলৈ নাই। উদাহৰণস্বৰূপে ছক্ৰেটিছৰ বিৰুদ্ধে থকা অভিযোগবোৰ খণ্ডন কৰিবলৈ ৰচনা কৰা জেন'ফনৰ *'মেমোৰেবিলিয়া'* নামৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থখনৰ কথা ক'ব পাৰি। বিভিন্ন সময়ত কেইবাটাও খণ্ডত ৰচিত এই পুথিখনৰ প্ৰথম অংশত শত্ৰুপক্ষই ছক্ৰেটিছৰ বিৰুদ্ধে যিবোৰ অভিযোগ আনি প্ৰাণদণ্ড দিছিল, সেইবোৰ খণ্ডন কৰি ছক্ৰেটিছ নিৰ্দোষী বুলি প্ৰমাণ কৰিছিল। দ্বিতীয় খণ্ডত ছক্ৰেটিছৰ শত্ৰুপক্ষক দোষী সাব্যস্ত কৰি ছক্ৰেটিছক নিৰ্দোষী বোলা হৈছে। আনহাতে তৃতীয় খণ্ডত ছক্ৰেটিছৰ শিক্ষা সম্পৰ্কে থকা ধাৰণাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। আটাইকেইটা খণ্ড অধ্যয়ন কৰিলে ছক্ৰেটিছৰ জীৱনৰ বিভিন্ন কথাৰ আভাস পোৱা যায়। কিন্তু গ্ৰন্থখনৰ মাজেৰে ছক্ৰেটিছৰ জীৱনৰ পূৰ্ণাঙ্গ ছবি এখন প্ৰকাশ নোহোৱাৰ বাবে প্ৰকৃত অৰ্থত জীৱনী বুলি অভিহিত কৰিব নোৱাৰি। বিশ্বসাহিত্যত প্লুটাৰ্কৰ 'পেৰেলেল লাইভচ' নামৰ গ্ৰন্থখনেই প্ৰথম জীৱনী বুলিব পাৰি। গ্ৰীক গ্ৰন্থ হ'লেও প্লুটাৰ্কে গ্ৰন্থখন ৰচনা কৰিছিল ৰোমত। এই গ্ৰন্থখনত পঞ্চাশগৰাকী শ্ৰেষ্ঠ গ্ৰীক আৰু ৰোমান লোকৰ জীৱন কাহিনী সন্নিবিষ্ট হৈছে। এই পঞ্চাশজন লোকৰ ভিতৰত চাৰিজন বাদ দিলে বাকী তেইশগৰাকী লোক গ্ৰীকৰ আৰু আন তেইশগৰাকী লোক ৰোমৰ।

আনহাতে এগৰাকী ৰোমৰ পিছত এগৰাকী গ্ৰীক লোকৰ অনুক্ৰম জীৱনীখন ৰচনা কৰাৰ বাবে দুয়োগৰাকীৰ মিল অমিলবোৰ জলজল পতপতকৈ ওলাই পৰিছে। গতিকে গ্ৰীকৰ ডিমস্থেনীজনৰ বিপৰীতে ৰোমৰ চিচাৰোৰ জীৱন কাহিনী অধ্যয়ন কৰিব পাৰি। সহজ সৰল, নিৰপেক্ষ আৰু উদাৰভাৱে ৰচনা কৰা এই জীৱনবোৰৰ ৰচনাশৈলী আৰু উপস্থাপনৰ এটি সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে। প্লুটার্কৰ জীৱনীবোৰত নায়কৰ পূৰ্বপুৰুষৰ পৰিচয় দি তেওঁৰ কৰ্মৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰা হয়। নায়কৰ কৰ্মজীৱনৰ পৰিচয় দিয়াতকৈ সৰু সৰু কামৰ মাজেৰে ব্যক্তিত্ব ফুটাই তোলা হয়। প্লুটার্কৰ জীৱনী ৰচনাৰ এনে কৌশলৰ বাবে শ্ৰেষ্ঠতা দাবী কৰিব পাৰে।

প্লুটার্কৰ লগতে সেইকালৰ ৰোমৰ আন দুগৰাকী লেখত ল'বলগীয়া জীৱনীকাৰ টেচিটাছ্ আৰু ছুইটো'নিয়াছৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। টেচিটাছে লিখা শহুৰেক আগ্ৰিকো'লাৰ জীৱনীখনত ব্যক্তি জীৱনতকৈ এগৰাকী শাসক হিচাপেহে নায়কক চিত্ৰিত কৰা হৈছে। প্ৰথম শতিকাৰ শেষত ৰচিত এই জীৱনীখনৰ এনে বৈশিষ্ট্যৰ বাবে জীৱনী গ্ৰন্থ হিচাপে এক সুকীয়া মূল্য আছে। প্লুটার্কৰ সমসাময়িক ছুইটো'নিয়াছৰ *'লাইভছ অব দা ছিজার্চ'* নামৰ জীৱনীখনত কেইবাগৰাকীও ৰোমান শাসকৰ তথ্যসমৃদ্ধ কাহিনী ৰূপায়িত হৈছে। জীৱনীবোৰ পাঠকৰ উপভোগ্য হ'বলৈ চাঞ্চল্যকৰ ঘটনা সংযোগ কৰা হৈছে যদিও জীৱনী সাহিত্য হিচাপে প্লুটার্কৰ মানৰ বুলিব নোৱাৰি। গতিকে খ্ৰীষ্টীয় প্ৰথম শতিকাতে জীৱনী সাহিত্যই প্ৰকৃত ৰূপ লাভ কৰিছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'জেন'ফনে ৰচনা কৰা *'মেমোৰেবিলিয়া'ৰ* চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক। (৭৫টা শব্দৰ ভিতৰত)

১০.৩.২ জীৱনীৰ ইতিহাস

খ্ৰীষ্টীয় প্ৰথম শতিকাতে জীৱনী সাহিত্যই প্ৰকৃত ৰূপ লাভ কৰিলেও তৃতীয় শতিকাৰ পৰাহে ধৰ্মৰ গণ্ডীৰ মাজেৰে জীৱনী সাহিত্যই বিকাশ লাভ কৰিবলৈ ধৰে। তৃতীয় শতিকাত ইউৰোপত খ্ৰীষ্ট ধৰ্ম প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ হ'বলৈ ধৰাত জীৱনীও ধৰ্ম প্ৰচাৰ মাধ্যম হ'বলৈ ধৰিলে। চতুদৰ্শ শতিকালৈ ইউৰোপত মূলতঃ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ৰচনা হোৱা এই জীৱনীসমূহ ভিন্ন প্ৰকৃতিৰ হোৱাৰ বাবে বিশুদ্ধ জীৱনী বুলিব নোৱাৰি। কেৱল অতিৰঞ্জিত ঘটনা আৰু ঐশ্বৰিক কথাৰে ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি ৰচনা কৰা এই শ্ৰেণীৰ জীৱনী নায়ক কেৱল খ্ৰীষ্টধৰ্মৰ সন্তসকল। তেওঁলোকৰ গুণানুকীৰ্তন কৰিবলৈ ৰচনা কৰা মধ্যযুগৰ এই জীৱনীসমূহক সেয়েহে জীৱনী বা বায়োগ্ৰাফী নুবুলি হেগীওগ্ৰাফী বুলি অভিহিত কৰা হৈছে।

ইউৰোপৰ হেগিওগ্রাফীৰ দৰে অসমতো নৱবৈষ্ণৱ ধর্মক কেন্দ্র কৰি ষোড়শ শতিকাত চৰিত পুথিৰ ৰচনা হৈছিল। অলৌকিক আৰু অতিৰঞ্জিক বর্ণনাৰ বাবে ইউৰোপীয় হেগিওগ্রাফীৰ লেখিয়া চৰিত পুথিসমূহ ইতিহাসৰ দৃষ্টিত বিশ্বাসযোগ্য নহয়। চৰিত পুথিসমূহ মধ্যযুগৰ সৃষ্টি যদিও ইয়াৰ আগতে সংস্কৃত ভাষাত বৃত্ত বা আখ্যায়িকা নামৰ এক শ্রেণীৰ জীৱনী সদৃশ ৰচনাৰ প্রচলন আছিল। অৱশ্যে ভাৰতীয় লোক আধ্যাত্মিক ভাৱত বিশ্বাসী হোৱাৰ বাবে ইহজন্মৰ যশস্যাৰ প্রতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাছিল। সেয়েহে সংস্কৃত, পালি আৰু প্রাকৃত ভাষাত জীৱনী সাহিত্য চহকী নহয় বুলিব পাৰি। তথাপি বিশুদ্ধ জীৱনী সাহিত্য নহ'লেও চৰিত পুথি, আখ্যায়িকা, বৃত্ত বা হেগিওগ্রাফীৰ মাজেৰে জীৱনী সাহিত্য কেতবোৰ লক্ষণ প্রকাশ পাইছে। উদাহৰণস্বৰূপে প্রথম শতিকাত ৰচিত অশ্বঘোষৰ *'বুদ্ধচৰিত'* আৰু সপ্তম শতিকাত ৰচিত বানভট্টৰ *'হর্ষচৰিত'* দুয়োখনেই অসম্পূর্ণ কাহিনী আৰু দুয়োখনতেই বান বা হর্ষৰ জীৱনৰ আদিছোৱাহে বর্ণিত হৈছে। বিশুদ্ধ জীৱনী সাহিত্য নহ'লেও আজিৰ দিনত দুয়োখনৰে প্রাচীন জীৱনী হিচাপে আদৰ আছে। জীৱনীকাৰে জীৱনীৰ কৌশল প্রয়োগ কৰাৰ বাবে অশ্বঘোষৰ *'বুদ্ধচৰিত'* পুথিখন বানভট্টৰ *'হর্ষচৰিত'ৰ* তুলনাত শ্রেষ্ঠ বুলিব পাৰি। অশ্বঘোষৰ পিছত সংস্কৃত সাহিত্যত জীৱনী ৰচনা কৰাৰ পৰম্পৰা প্রায় নোহোৱা হ'ল। ছশ বছৰৰ পিছতহে বানভট্টই *'হর্ষচৰিত'* গ্রন্থখন ৰচনা কৰে। জৈন আৰ বৌদ্ধ ধর্ম প্রচাৰৰ উদ্দেশ্য পালি আৰু প্রাকৃত ভাষাত চৰিত পুথিৰ দৰে দুই এখন পুথিৰ বাহিৰে গ্রীক আৰু লেটিন সাহিত্যৰ দৰে সংস্কৃত ভাষাত জীৱনীৰ ক্রমবিকাশ দেখা নাযায়। আনহাতে ইউৰোপীয় সাহিত্যত তৃতীয় শতিকাৰ পৰা নৱম শতিকাৰ পিছলৈকে গ্রীক, লেটিন আৰু অন্যান্য ইউৰোপীয় ভাষাত ৰচিত হোৱা হেগিওগ্রাফীসমূহৰ ভিতৰত পণ্ডিতসকলে তিনিখনক প্রকৃত জীৱনী বুলি অভিহিত কৰিছে। সেইকেইখন হ'ল— ঈড্ মাৰ ওভ্ কেণ্টাৰবেৰিৰ *'ভিটা এন্ ছেলমি'* অইন' হার্ডৰ *'ভিটা কেৱ'লি মেগ্নি'* আৰু জৱঁভিলৰ *'হিষ্টৱা ড্যা ছেন্ট লুই'*

জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাসত মধ্যযুগলৈকে এইদৰেই জীৱনীৰ ক্রমবিকাশ হৈছিল। উক্ত সময়ছোৱাত মূলতঃ সন্তলোকক লৈয়ে জীৱনী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল যদিও পৰৱর্তী সময়ত অন্য লোকলৈও জীৱনী সম্প্রসাৰিত হ'ল। ষোড়শ শতিকাত ৰচিত ৰোপাৰৰ *'ছ্যাৰ থমাছ মোৰ'* গ্রন্থখনত ব্যক্তিজীৱনৰ সম্পূর্ণ কাহিনী বিবৃত হৈছে যদিও বিশুদ্ধ জীৱনী বুলিব নোৱাৰি। ৰোপাৰে জোঁৱায়েকৰ বিষয়ে লিখা এই জীৱনীখনত নায়কৰ প্রতি অন্ধ প্রশংসা কৰাৰ পৰিৱর্তে নায়কৰ জীৱনৰ বহু মূল্যবান দিশ বাদ পৰি গৈছে। তথাপি এজন ব্যক্তিৰ সম্পূর্ণ জীৱন কাহিনী আলোচিত হোৱা ৰোপাৰৰ জীৱনীখনৰ জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাসত নির্দিষ্ট স্থান আছে। ষোড়শ শতিকাৰ মাজভাগত ৰচিত কেভেণ্ডিছৰ *'বুলচি'* নামৰ জীৱনীখন ৰোপাৰৰ তুলনাত নিৰপেক্ষ আৰু উচ্চ পর্যায়ৰ। বাস্তৱ মানুহৰ জীৱনৰ প্রতিচ্ছবি বিবৃত হোৱা কেভেণ্ডিছৰ *'বুলচি'* নামৰ জীৱনীখন ৰোপাৰৰ তুলনাত নিৰপেক্ষ আৰু উচ্চ পর্যায়ৰ। বাস্তৱ মানুহৰ জীৱনৰ

প্রতিচ্ছবি বিবৃত হোৱা কেভেণ্ডিছৰ জীৱনীখনক ইংৰাজী ভাষাত ৰচনা কৰা প্রথম বিশুদ্ধ জীৱনী বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি।

সপ্তদশ শতিকাত পণ্ডিতসকলে জীৱনী যে সাহিত্যৰ এটা শাখা সেই বিষয়ে সচেতন নাছিল। সেইকালৰ বুদ্ধিজীৱী বে'কনে জীৱনীক ইতিহাসৰ এটা শাখা বুলি অভিহিত কৰিছিল। সপ্তদশ শতিকাৰ প্রথম ভাগত বে'কনে জীৱনী সাহিত্যৰ শাখা নহয় বুলি ভবাৰ দৰে দ্বিতীয় ভাগত ড্রাইডেনেও জীৱনীক সাহিত্যৰ ভিতৰুৱা বুলি জ্ঞান কৰা নাছিল। কিন্তু ড্রাইডেনে এইবিধ সাহিত্যৰ বাবে 'বায়োগ্রাফী' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰি ইয়াৰ বিষয়ে বিস্তৃত আলোচনা কৰে। গতিকে জীৱনীক সাহিত্যৰ শাখা বুলি ন'কলেও ড্রাইডেনে সপ্তদশ শতিকাৰ শেষৰ ভাগত জীৱনীৰ স্বৰূপ ভালকৈ উপলব্ধি কৰিছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ আগলৈকে ৰজা-মহাৰজা বা সাধু-সন্তানক লৈ জীৱনী ৰচনা কৰা হৈছিল। পৰৱর্তী পর্যায়ত চোৰ-ডকাইত, প্রবঞ্চক আদিৰো জীৱনী ৰচনা হ'বলৈ ধৰিলে। আচলতে এই সময়ছোৱা জীৱনী সাহিত্য ৰচনাৰ বাবে অনুকুল সময় আছিল। হেৰল্ড নিকোলছনে কফি হাউচবোৰৰ উমতেই ইংৰাজী জীৱনী সাহিত্যই গা কৰি উঠিছিল বুলি মন্তব্য কৰিছে। এই সময়ছোৱাত ধর্মীয় উদাৰতা আৰু ৰাজনৈতিক তথা সামাজিক স্বাধীনতাৰ বাবে ইংৰাজসকলে মানুহক ঈশ্বৰৰ অংশ হিচাপে চোৱাৰ পৰিবর্তে চাই মানুহক মূল্য দিছিল। মুঠতে অষ্টাদশ শতিকাত ৰচিত হোৱা বৃহৎ সংখ্যক জীৱনীয়ে জীৱনী সাহিত্যক চহকী কৰি তুলিছিল।

অষ্টাদশ শতিকাত ৰচিত লেখত ল'বলগীয়া জীৱনীখন হ'ল ১৭৪১ খ্রীঃত প্রকাশিত কার্নিয়াছ মিডলটনৰ *'হিষ্ট্রি অব দ্য লাইফ অব মাকার্চ টুলিয়াছ চিচাৰো'*। ৰোমান ৰাজনীতিবিদ, আংলংকাৰিক চিচাৰোৰ জীৱনৰ আটাইবোৰ দিশ কলাসুলভভাৱে উপস্থাপন কৰা এই জীৱনীখনে জীৱনী সাহিত্যত পাণ্ডিত্যগর্ভ জীৱনী বুলি এটি নতুন ধাৰাৰ জন্ম দিলে। জীৱনীখনত উল্লেখ কৰা তথ্যসমূহৰ উৎস আৰু প্রয়োজন অনুসৰি পাদটীকা দিয়াৰ বাবে প্রমাণৰ কোনো প্রয়োজন নাথাকে। জীৱনৰ আটাইতকৈ প্রযোজনীয় দিশবোৰ নির্বাচিত কৰি সুপৰিকল্পিতভাৱে বিষয়বস্তু ৰূপায়ণ কৰাৰ বাবে চিচাৰোৰ জীৱনীখন জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাসত এক অভিলেখ বুলিব পাৰি।

ছেমুৱেল জনচনে ৰচনা কৰা *'লাইভচ' অব দ্য ইংলিছ প'য়েটচ'* জীৱনীখনত পঞ্চাশগৰাকী কবিৰ জীৱন কাহিনী সন্নিবিষ্ট হৈছে। আমাৰ দ্বাৰা ৰচনা কৰা দুখন জীৱনী যোগ দিলে গ্রন্থখনত মুঠ বাৱন্ন (৫২) গৰাকী কবিৰ জীৱনী পোৱা যায়। গৱেষণাৰ পৰিবর্তে কোনো মানুহৰ মুখৰ পৰা বা অন্য সহজলভ্য উৎসৰপৰা সংগ্রহ কৰা কিছুমান তথ্যৰ ভিত্তিত ৰচনা কৰা জনচনৰ এই জীৱনীখনত জীৱনৰ সকলোবোৰ দিশ সমালোচনামূলক দৃষ্টিৰে উপস্থাপন কৰা হৈছে। ইয়াৰ তথ্যসমূহ পৰিশ্রমেৰে সংগ্রহ কৰা নহয় যদিও জীৱনীসমূহ বস্তুনিষ্ঠ হৈও সুখপাঠ্য হৈ উঠিছে। জনচন ধর্মবিশ্বাসী ন'হলেও মানুহৰ জীৱনটো বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিৰে চাবলৈ সক্ষম হৈছিল। পণ্ডিতসকলে

সমালোচনামূলক জীৱনী আখ্যা দিয়া জনচনৰ এই শ্ৰেণীৰ জীৱনীয়ে ইংৰাজী জীৱনী সাহিত্যৰ এটি নতুন ধাৰাৰ জন্ম দিয়ে।

অষ্টাদশ শতিকাত ইংলেণ্ডই নহয়, গোটেই পৃথিৱীৰ ভিতৰতে ৰচিত এখন শ্ৰেষ্ঠ জীৱনী হ'ল ১৭৭১ খ্ৰীঃত ৰচিত ব'জৱেলৰ *'লাইফ অব ছেমৱেল জনচন'*। ড° জনচনৰ মৃত্যুৰ সাত বছৰৰ পিছত আৰু জেইমছ ব'জৱেল জীৱনীখন ৰচনা কৰাৰ বাবে ঠিৰাং কৰাৰ ত্ৰিশ বছৰৰ পাছত অৰ্থাৎ ১৭৭১ খ্ৰীঃত জীৱনীখন প্ৰকাশ হৈছিল। অৰ্থাৎ বিশ্ববিখ্যাত এই জীৱনীখন ৰচনা কৰিবলৈ মুঠ ত্ৰিশ বছৰ কাল প্ৰয়োজন হৈছিল। সাধাৰণভাৱে নিৰ্দিষ্ট ৰচনা পদ্ধতি আৰু কৌশল ধৰা নপৰা এই জীৱনীখনত পাণ্ডিত্যগৰ্ভ অথবা সমালোচনামূলক জীৱনীৰ দৰে কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট ভাগৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। জনচনৰ কোনো কথা অতিৰঞ্জিত বা বিকৃত নোহোৱাকৈ প্ৰমাণ সহকাৰে চৰিত্ৰ আৰু ব্যক্তিত্ব ফুটাই তোলা হৈছে। জনচনৰ শেষৰ কথাখিনি জীৱনীকাৰে প্ৰত্যক্ষভাৱে জানিছিল বাবে সেই সময়ছোৱাৰ বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়া হৈছে। বাকী অংশ খণ্ড বিখণ্ড হ'লেও কৌশলপূৰ্ণভাৱে যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰি বৰ্ণনা কৰা হৈছে। গতিকে পাঠকে জীৱনীখনত জনচনৰ সম্পূৰ্ণ জীৱন কাহিনী সুন্দৰকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰে। সেয়েহে গৱেটিয়ে জীৱনীখনৰ যিকোনো পৃষ্ঠা পঢ়িলেই ৰুক্ষ, গম্ভীৰ আৰু মৰমিয়াল পণ্ডিতজনৰ এটি স্পষ্ট চিত্ৰ পোৱা যায় বুলি মন্তব্য কৰিছে। নিকোলছনৰ মতে কোনো অধ্যায়ৰ বিভাজন নাথাকিলেও জীৱনীখনৰ আকৰ্ষণ, হৃদয়গ্ৰাহিতা আৰু ধাৰাবাহিকতা আদিৰ পৰা অন্তলৈকে অব্যাহত হৈছে। ব'জৱেলৰ এই বিশ্ববিখ্যাত জীৱনীখনৰ অনুকৰণত পৰৱৰ্তী সময়ত বহুতো জীৱনী ৰচনা হ'ল যদিও এখনো জীৱনী এইখনৰ পৰ্যায় পাবলৈ সক্ষম নহ'ল। জেইমছ ব'জৱেলৰ *'লাইফ অব ছেমুৱেল জনচন'* জীৱনীখন অষ্টাদশ শতিকাৰ ইংলেণ্ডৰেই নহয়, বিশ্বৰ ইতিহাসচত সৰ্বকালৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ জীৱনী হিচাপে চিহ্নত হৈছে।

জেইমছ'বজৱেলৰ পিছত বহু বছৰলৈ জীৱনী সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশ দৃষ্টিগোচৰ নহয়। তথাপি ঊনবিংশ শতিকাৰ আদি ভাগত ১৮১৩ চনত ৰচিত ৰবাৰ্ট ছাউদিৰ *'লাইফ অব নেলছন'* আৰু ১৮৩৮ চনত ৰচিত লকহাৰ্টৰ *'লাইফ অব স্কট'* নামৰ জীৱনী দুখনক সাৰ্থক জীৱনী বুলিব পাৰি। হেৱল্ড নিকোলছনে লকহাৰ্টৰ জীৱনীখনক ইংৰাজী সাহিত্যৰ দ্বিতীয় শ্ৰেষ্ঠ জীৱনী বুলি অভিহিত কৰিছে।

ভিক্টোৰীয় যুগৰ অনাচাৰ-অনীতি তথা ধৰ্মভীৰুতাই ঊনবিংশ শতিকাৰ মাজভাগত ইংৰাজী জীৱনী সাহিত্য ৰচনাৰ পৰিবেশ ম্লান কৰিলে। এই সময়ছোৱাত চন-তাৰিখ, চিঠি, পত্ৰ সংযোগেৰে বৃহৎ আকাৰৰ জীৱনী প্ৰকাশ পাইছিল যদিও সেইবোৰৰ জীৱনৰ ছবি স্পষ্টকৈ ফুটি উঠা নাছিল। অৱশ্যে ১৮৫১ চনত প্ৰকাশ পোৱা কাৰ্লাইলৰ *'লাইফ অব ষ্টালিং'* আৰু ১৮৫৭ চনত প্ৰকাশ পোৱা মিচিগ গাস্কেলৰ *'লাইফ অব চাৰ্লোট ব্ৰাণ্টি'* নামৰ জীৱনীগ্ৰন্থ দুখনত চিত্ৰিত হোৱা জীৱন চিত্ৰৰ বাবে দুয়োখনকেই এই কালৰ ব্যতিক্ৰমী জীৱনী গ্ৰন্থ বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি।

১৮৮২ চনৰ পৰা ১৮৮৪ চনলৈ ৯ টা খণ্ডত জেইমছ এষ্টনি ফ্রুডে ৰচনা কৰা *'লাইফ অব কার্লাইল'* নামৰ জীৱনী গ্ৰন্থখনে ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰফালে জীৱনী সাহিত্যক এক নতুন ৰূপ দিলে। জীৱনৰ সৰু বৰ ঘটনা, চিঠি-পত্ৰ, ডায়েৰি আদি সন্নিবিষ্ট হ'লেও প্ৰশংসাৰ পৰিবৰ্তে ব্যংগাত্মক সমালোচনা এই শ্ৰেণীৰ জীৱনীত স্পষ্ট হৈ উঠিছে। কার্লাইলৰ ব্যক্তিত্ব, চৰিত্ৰ, অসাধাৰণ প্ৰতিভা আৰু গুণাৱলী চিত্ৰিত হোৱাৰ লগতে তেওঁৰ নির্দয়তা, স্বার্থান্বেষিতা আদিও সমালোচনামূলক দৃষ্টিভংগীৰে অংকিত হৈছে। এনে অপ্ৰিয় সত্যবোৰে পাঠকক ক্ষুদ্ধ কৰিলেও জীৱনীকাৰৰ সমালোচনাত্মক দৃষ্টিভংগীয়ে এক নতুন বাতাবৰণৰ সৃষ্টি কৰিলে। অর্থাৎ নমস্য ব্যক্তিসকলকো সত্যৰ খাতিৰত সমালোচনাৰ দৃষ্টিৰেচোৱা উচিত। ভিক্টোৰীয় যুগত ৰচিত হোৱা এইখন শেষ জীৱনী।

বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে সাহিত্যিক এডমাণ্ড গছে ১৯০৭ চনত পিতৃৰ প্ৰতিও সমালোচনাশীল হৈ ৰচনা কৰা 'ফাদাৰ এণ্ড ছান' নামৰ জীৱনী গ্ৰন্থখনে এক নতুন দিশ উন্মোচন কৰে। পিতৃৰ প্ৰকৃত ৰূপটো ফুটাই তুলিবলৈ তেওঁৰ অনুজ্জ্বল দিশ পোহৰলৈ আনিবলৈ বা প্ৰয়োজনসাপেক্ষে সমালোচনা কৰিবলৈ জীৱনীকাৰে কুণ্ঠাবোধ কৰা নাই। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষ আৰু বিংশ আৰম্ভণিত বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উত্তৰণে মানুহৰ ভাৱধাৰাৰ আকৌ পৰিবর্তন আনিলে। ব্যক্তিত্ব গঠনত বংশ আৰু পাৰিপার্শ্বিকতাৰ প্ৰভাৱৰ লগতে ফ্ৰয়েডীয়ে মনস্তত্ত্বৰ প্ৰসাৰ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। জীৱনী ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত মনস্তত্ত্বৰ প্ৰয়োজনৰ কথাত বিশেষভাৱে গুৰুত্ব দি সাহিত্যিক তথা মনস্তত্ত্ববিদ হেভলক এলিছে জীৱনীক প্ৰায়োগিক মনস্তত্ত্বৰ এটা শাখা বুলি অভিহিত কৰিছিল। নায়কৰ চৰিত্ৰ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰে অংকন কৰি ১৯১৮ চনত প্ৰকাশ পোৱা লিটন ষ্ট্ৰেচীৰ *'এমিনেন্ট ভিক্টোৰিয়ানচ'* নামৰ জীৱনীখনে বিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকত নতুন জীৱনী হিচাপে এক নতুন ধাৰাৰ জন্ম দিলে। লিটন ষ্ট্ৰেচীয়ে পূর্বৰ ভিক্টোৰীয় যুগৰ জীৱনীসমূহৰ বিৰুদ্ধে জেহাদ ঘোষণা কৰি নায়কৰ চৰিত্ৰ, ব্যক্তিত্ব আৰু ৰূপ সচেতনতাৰ প্ৰতি গুৰুত্ব দি এই শ্ৰেণীৰ জীৱনী ৰচনা কৰিছিল। ষ্ট্ৰেচীৰ মতে জীৱনী সংক্ষিপ্ত কৰা মানে নায়কৰ জীৱনৰ অপ্ৰয়োজনীয় বুলি ভবা কথাবোৰ পৰিহাৰ কৰি আৱশ্যকীয় কথাবোৰ গ্ৰহণ কৰা । জীৱনীখন সমালোচনাত্মক হ'লেও সংক্ষিপ্ততা আৰু পঠনৰ উপযোগী হোৱাৰ বাবে পাঠকে আদৰি ল'লে। ১৯১৬ চনৰ পৰা ১৯৩০ চনৰ ভিতৰত আমেৰিকাত ৪৮০০ খন জীৱনী প্ৰকাশ লক্ষ্যণীয়। এই জীৱনীবোৰ ষ্ট্ৰেচীৰ নতুন জীৱনীৰ আর্হিত ৰচনা কৰা হৈছিল। বিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয় ভাগত নতুন জীৱনীৰ কিছুমান দিশৰ বিপৰীতে গৈ এচাম জীৱনীকাৰে ঊনবিংশ শতিকাৰ জীৱনীসমূহকে একে ধাৰাৰ মাজেৰে গ্ৰহণ কৰিলে। এই শ্ৰেণীৰ জীৱনীকাৰক ৰক্ষণশীল জীৱনীকাৰ বুলি আখ্যা দিয়া হৈছে। আনহাতে জীৱনী আৰু ৰক্ষণশীল জীৱনীৰ উর্দ্ধত জীৱনীৰ নতুন পদ্ধতি উদ্ভাৱন কৰি ৰচনা কৰা জীৱনীসমূহক 'চুপাৰ বায়োগ্ৰাফী' বা 'অধিজীৱনী' আখ্যা দিয়া হৈছে।

১০.৩.৩ জীৱনীৰ শ্ৰেণীবিভাজন

জীৱনীৰ স্বৰূপ আৰু সুদীৰ্ঘ ইতিহাসৰ সম্যক আলোচনাৰ অন্তত আমি তিনি প্ৰকাৰৰ জীৱনীৰ দেখিবলৈ পালো। (ক) হেগ্ৰিওগ্ৰাফি বা সন্তচৰিত (খ) পৰম্পৰাগত আৰু (গ) নতুন জীৱনী।

ইউৰোপৰ হেগ্ৰিওগ্ৰাফি বা সন্তচৰিতসমূহ অসমীয়া গুৰুচৰিতৰ সমকক্ষ। এনে জীৱনীত নায়কক অতিমানব বুলি জ্ঞান কৰি ঈশ্বৰৰ শাৰীলৈ লৈ যোৱা হয়। নায়কৰ প্ৰতি থকা গভীৰ ভক্তিৰ ভাৰ থকা শ্ৰেণীৰ জীৱনীত অলৌকিক আৰু কল্পনাপ্ৰসুত ঘটনাৰ সংযোগ কৰি গুৰুৰ গুণানুকীৰ্তন কৰা হয় বা নিৰ্দিষ্ট ধৰ্মমত প্ৰকাশ কৰা হয়। দুই এখনৰ বাহিৰে হেগ্ৰিওগ্ৰাফি বা সন্তচৰিতসমূহক বিশুদ্ধ জীৱনী বুলিব নোৱাৰি। অসমীয়া ভাষাত প্ৰায় ওঠৰশ শতিকাৰ আদিভাগত গুৰু বন্দনা কৰি শিষ্যসকলে ৰচনা কৰা *'কথা-গুৰুচৰিত'* ৰামানন্দ দ্বিজ *'শ্ৰীগুৰুচৰিত'* আদি উল্লেখযোগ্য সন্তচৰিত।

পৰম্পৰাগত জীৱনী হৈছে বিশুদ্ধ জীৱনী ৰচনাৰ এটা প্ৰচেষ্টা। ইয়াত নায়কক সাধাৰণ মানুহ হিচাপে চিত্ৰিত কৰা হয় যদিও নায়কৰ জীৱনৰ কিছুমান অসাধাৰণ গুণ উপস্থাপনৰ প্ৰয়াস দেখা যায়। ইতিহাসৰ প্ৰতি সচেতন হৈ নিৰ্দিষ্ট ক্ৰমত জীৱন কাহিনী বৰ্ণনা কৰি নায়কৰ চৰিত্ৰ ৰূপায়ণ কৰা এই শ্ৰেণীৰ জীৱনীত কল্পনাৰ স্থান নগণ্য। ১৮৩৮ চনত প্ৰকাশিত *'লকহার্টৰ 'লাইফ অব স্কট'*, ১৯২০ চনত প্ৰকাশিত সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা *'আনন্দৰাম বৰুৱা'* এই শ্ৰেণীৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। পাণ্ডিত্যগৰ্ভ জীৱনী, জীৱনী আৰু পত্ৰৰ আৰ্হিত ৰচনা কৰা জীৱনী, আৰু যুগৰ বৰ্ণনা দি ৰচনা কৰা জীৱনী, পৰিচয়মূলক জীৱনী, জীৱনীমূলক ৰচনা, অধিজীৱনী আদি পৰম্পৰাগত জীৱনীৰ অন্তৰ্গত।

কলাকুশলতা আৰু সুপাঠ্যতা নতুন জীৱনীৰ বিশেষ লক্ষণ। পাঠকে যাতে জীৱনীখনৰ মাজেৰে ৰস আস্বাদন কৰি আনন্দিত হ'ব পাৰে তাৰ প্ৰতি নতুন জীৱনীৰলেখক সদা সচেতন। কল্পনাক উচ্চ স্থান দি প্ৰয়োজন অনুসৰি সমালোচনা বা বিদ্ৰুপৰ ভাৰেৰে নায়কৰ চৰিত্ৰ উপস্থাপন কৰা নতুন জীৱনীত ঠাই বিশেষে চুটি চুটি সংলাপৰো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিছুমান জীৱনী উপন্যাসধৰ্মী হৈ পৰাৰ বাবে পণ্ডিতসকলে নতুন জীৱনীক উপন্যাসীকৃত জীৱনী বুলিও অভিহিত কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে আন্দ্ৰে মৰ'ৱাৰ *'এৰিয়েল'ৰ* কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। ঊনবিংশ শতিকাৰে শেষৰফালে আধুনিক মনস্তত্ত্বৰ সহায়ত নায়কক বিশ্লেষণ কৰাৰ বাবে *'মনস্তাত্ত্বিক জীৱনী'* নামেৰে নতুন জীৱনীৰ আন এটা উপবিভাগ সৃষ্টি হ'ল। এই শ্ৰেণীৰ জীৱনী হিচাপে উদাহৰণস্বৰূপে ১৯২০ চনত প্ৰকাশিত কেথেৰিন এষ্টনিৰ *'মার্গাৰেট ফুলাৰ'* নামৰ জীৱনীখনৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। আনহাতে নায়কৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে জীৱনী লেখকৰ কিছু জ্ঞান থকাৰ বাবে বিকৃত নকৰাকৈ ব্যক্তিগত জীৱনৰ কথা কল্পনাৰ সহায়ত চৰিত্ৰ আৰু ব্যক্তিত্ব উপস্থাপন কৰা জীৱনীবোৰক সহজ জ্ঞানভিত্তিক জীৱনী আখ্যা দিয়া হয়। ১৯২১ চনত প্ৰকাশিত

পেপিনিৰ *'লাইভ অব খ্রাইষ্ট'* এই দুটাই নতুন জীৱনীৰ মূল উপশাখা যদিও অসমীয়া ভাষাত এনে জীৱনী এতিয়ালৈ ৰচনা হোৱা নাই।

১০.৪ অসমীয়া জীৱনী

অসমীয়া জীৱনীৰ ইতিহাসৰ চৰিত পুথিসমূহৰ পিছত ১৮৮০ চনত প্ৰকাশিত গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ *'আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱন-চৰিত'খনকে* প্ৰথম অসমীয়া জীৱনী বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। ধৰ্মগুৰুসকলৰ জীৱনৰ ভিত্তিত ৰচিত চৰিত পুথিসমূহত আধুনিক জীৱনীৰ বৈশিষ্ট্য নথকাৰ বাবে প্ৰথম জীৱনী বুলি আখ্যা দিব নোৱাৰি। গুণাভিৰাম বৰুৱাই ৰচনা কৰা জীৱনীখন সত্য ঘটনাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰি ৰচনা কৰা হৈছে। অতিৰঞ্জিত ঘটনাৰ সমাবেশ নথকা এই জীৱনীখন কলাৰ দিশৰ পৰা কিছু দুৰ্বল হোৱাৰ বাবে ঢেকিয়াল ফুকন মানুহজনতকৈ তেওঁৰ জীৱনৰ ছবিহে বিশেষভাৱে ফুটি উঠিছে। ব্ৰিটিছৰ যুগত অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নতিৰ হকে সংগ্ৰাম কৰা ব্যক্তিসকল সেইসময়তে অসমীয়াৰ বাবে বীৰৰ পৰ্যায়ৰ আছিল। ১৯২০ চনত প্ৰকাশিত সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাৰ *'আনন্দৰাম বৰুৱা'* নামৰ জীৱনীখন ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। অসমীয়া সাহিত্যত পৰম্পৰাগত জীৱনীৰ প্ৰথম চানেকী সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই ৰচনা কৰা এই জীৱনীখনৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ হিচাপেও সুকীয়া মূল্য আছে। ১৯৩৮ চনত প্ৰকাশিত মহেশ্বৰ নেওগৰ *'বেজবৰুৱা ঃ মানুহজন'* নামৰ জীৱনীখনত নতুন জীৱনীৰ সকলোবোৰ লক্ষণ নাথাকিলেও অসমীয়া সাহিত্যৰ নতুন জীৱনীৰ প্ৰতিনিধি বুলিব পাৰি। ১৯৬৭ চনত প্ৰকাশিত কাঞ্চন বৰুৱাৰ *'সুৰ দেউলৰে পূজাৰী'* জীৱনীখন গতানুগতিকতাৰ পৰিবৰ্তে উপন্যাসৰ ভংগিৰে উপস্থাপন কৰাৰ বাবে পাঠকৰ সুপাঠ্য হৈ পৰিছে। যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰ *'সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা'* (১৯৬৮) জীৱনীখনত ভালেমান সংগৃহীত তথ্যপাতি সন্নিবিষ্ট হৈছে। পৰৱৰ্তী সময়ত নন্দ তালুকদাৰ, শশী শৰ্মা, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ, ভৱপ্ৰসাদ চলিহা আদিয়ে ৰচনা কৰা জীৱনীসমূহে অসমীয়া জীৱনীৰ ধাৰাটো আগবঢ়াই নিছে। আব্দুল ছাত্তাৰৰ *'কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ'*, (১৯৭৫) নামৰ জীৱনীখনে সন্দিকৈৰ বহুতো প্ৰকাশিত কথা প্ৰকাশ কৰাত পাঠকৰ সমাদৰ লাভ কৰে। সেইদৰে তিলক দাসৰ *'বিষ্ণুৱাভা এতিয়া কিমান বাতি'* (১৯৭৭) জীৱনীখনত শিল্পী বিষ্ণুৱাভাৰ জীৱন কাল অনুসৰি সুন্দৰভাবে বৰ্ণিত হৈছে।

ব্ৰিটিছ যুগত জাতীয় বীৰৰ আদৰ্শ পাঠকৰ মাজলৈ নিয়াৰ প্ৰচেষ্টাৰে ৰচনা কৰা ১৯১৬ চনত প্ৰকাশিত সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাৰ 'মহামতি গোপালকৃষ্ণ গোখলে' জীৱনীখন গৱেষণাধৰ্মী নহ'লেও সুখপাঠ্য বুলিব পাৰি। বেণুধৰ শৰ্মাৰ *'মণিৰাম দেৱান'* মহাদেৱ শৰ্মাৰ *'গোপীনাথ বৰদলৈ'* আদি জীৱনীৰ মাজেৰে জাতীয় বীৰৰ আদৰ্শ প্ৰকাশ পাইছে।

জাতীয় বীৰৰ দৰে দৰ্মীয় নেতাৰ জীৱনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰা প্ৰথম জীৱনীকাৰ হ'ল ৰসৰাজ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা। পূৰ্বৰ গুৰুচৰিত ভিত্তিত ৰচনা কৰা তেওঁৰ *'শংকৰদেৱ'* (১৯১২) আৰু *'শ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ'* (১৯১৬) আধুনিক জীৱনী। সুন্দৰ আৰু সাৱলীল ভাষাৰে ৰচনা কৰা জীৱনী দুখনত জীৱনীকাৰৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ বিচাৰ লক্ষ্যণীয়।

জীৱনীৰ লগতে অসমীয়া সাহিত্যত ভালেমান জীৱনীমূলক প্ৰৱন্ধ সংকলন প্ৰকাশ পাইছে। দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ *'জীৱনী চয়ন'* শশী শৰ্মাৰ *'সময়ে যাক পাহৰি যাব'* আদি জীৱনীত নিজ গুণেৰে বিভূষিত কেইবাগৰাকীও ব্যক্তিৰ জীৱন সংকলিত হৈছে।

কাৰ্লাইলে কৈছিল যে নিখুঁত জীৱন যাপন কৰাটো কঠিন কাম, কিন্তু নিখুঁত জীৱনী এখন ৰচনা কৰা তাতোকৈ বেছি কঠিন। অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাসলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে অদ্যাপি সাহিত্যিক গুণ আৰু তথ্য সংকলনৰ ক্ষেত্ৰত জীৱনী সাহিত্য চহকী নহয়। সৰহভাগ ক্ষেত্ৰত একোগৰাকী ব্যক্তিৰ দুৰ্বলতা দিশবোৰ অৱজ্ঞা কৰি অতিমানৱ হিচাপে চিত্ৰিত কৰা হয়। ভাৰতীয় আদৰ্শ আৰু পৰম্পৰাৰ প্ৰতি জীৱনীকাৰকসকল অধিক শ্ৰদ্ধাশীল হোৱাৰ বাবে চৰিত পুথিসমূহৰ দৰে সৰভাগ অসমীয়া জীৱনীত গুণানুকীৰ্তনৰ পৰিবৰ্তে ব্যক্তিবিশেষ দুৰ্বল দিশবোৰ আওকাণ কৰা হৈছে। অথচ ব্যক্তিবিশেষক নিৰপেক্ষভাৱে বিচাৰ কৰিবলৈ তেওঁৰ জীৱনৰ সকলোবোৰ দিশ উপস্থাপন, সমালোচনাৰ অত্যন্ত প্ৰয়োজন। ১৯৬০ চনৰ পিছত অসমীয়া সাহিত্যত কেইবাখনো সুখপাঠ্য জীৱনী প্ৰকাশ পাইছে। ১৯৮০ চনৰ পিছৰ পৰা জীৱনীত একোজন ব্যক্তিৰ ভাল বেয়া দুয়োটা দিশ উপস্থাপন কৰাৰ প্ৰয়াস দেখা গৈছে। অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ বাবে ই সুখবৰ বুলিব পাৰি। সাহিত্যিক গুণসম্পন্ন কৰি শ্ৰম আৰু প্ৰতিভা মাজেৰে ৰচনা কৰি পাঠকক জীৱনী সাহিত্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহী কৰি তুলিব পাৰিলে অসমীয়া জীৱনী সাহিত্য ভৱিষ্যতে সমৃদ্ধিশালী হৈ উঠিব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

১০.৫ আত্মজীৱনী

সাধাৰণ দৃষ্টিত জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীৰ বিশেষ পাৰ্থক্য নাই যেন লাগিলেও দুয়োবিধ সাহিত্যৰ একেই শাখা নহয়। ইংৰাজীতো জীৱনী বুজাবলৈ 'বায়োগ্ৰাফী' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰাৰ দৰে আত্মজীৱনীৰ বাবে 'অটোবায়োগ্ৰাফী' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ৰয় পাস্কেলে তেওঁৰ *'ডিজাইন এণ্ড ট্ৰুথ ইন্ অটোবায়োগ্ৰাফী'* ফুথিত আত্মজীৱনীৰ সংজ্ঞা এইদৰে দিছে— 'আত্মজীৱনী এনে এবিধি জীৱন বৃত্তান্ত য'ত লেখকে তেওঁৰ জীৱন আৰু মনৰ এটি বিশেষ অৱস্থাত নিজকে আৰু নিজৰ জীৱনৰ কথাবোৰ যিদৰে বুজি গ্ৰহণ কৰে, অনুৰূপভাৱে প্ৰকাশ কৰে'। আত্মজীৱনী সাধাৰণতে বিষয়নিষ্ঠ হোৱাৰ বিপৰীতে জীৱনী বস্তুনিষ্ঠ। জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীৰ বিষয় মানৱ জীৱন যদিও যি গৰাকী বক্তিৰ আত্মজীৱনী লিখা হয় তেৱেই সেইখন ৰচক। আনহাতে যি গৰাকী ব্যক্তিৰ জীৱনী লিখা হয় তেওঁ সেইখনৰ ৰচক নহয়, অন্য ব্যক্তিয়েহে জীৱনীখন ৰচনা কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে ১৯৬৭ চনত ৰচিত *'যুগনায়ক শংকৰদেৱ'* নামৰ জীৱনীখনৰ বিষয়বস্তু শংকৰদেৱ হ'লেও ৰচক শংকৰদেৱ নহয়, ডিম্বেশ্বৰ নেওগহে। সেইদৰে ১৯৮৮ চনত প্ৰকাশিত *'জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি'* আত্মজীৱনীখনৰ বিষয়বস্তু আৰু ৰচক মহেশ্বৰ নেওগ। গতিকে সমগোত্ৰীয় সাহিত্য হ'লেও জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী একেই নহয়।

১০.৫.১ আত্মজীৱনীৰ স্বৰূপ

আত্মজীৱনী সাধাৰণতে বিষয়নিষ্ঠ হোৱাৰ বিপৰীতে জীৱনী বস্তুনিষ্ঠ। আত্মজীৱনী লেখকে নিজেই ৰচনা কৰাৰ বাবে সাধাৰণতে সকলোবোৰ কথা স্পষ্টভাৱে প্ৰকাশ পোৱা দেখা নাযায় আৰু সেয়েহে আত্মজীৱনী বিষয়নিষ্ঠ। আনহাতে জীৱনীৰ ৰচক সুকীয়া হোৱাৰ বাবে ব্যক্তিজনৰ সকলোবোৰ দিশ নিৰিক্ষণ কৰি লিপিবদ্ধ কৰিব পাৰে। সেয়েহে জীৱনী সাধাৰণতে বস্তুনিষ্ঠ। অৱশ্যে জীৱনীৰ লেখকো কেতিয়াবা বিষয়ৰ প্ৰতিমুগ্ধ হ'লে জীৱনীও বিষয়নিষ্ঠ হৈ পৰে। মহামানব মহাত্মা গান্ধীৰ 'মোৰ সত্য অন্বেষণৰ কাহিনী'নামৰ আত্মজীৱনীখনত ভুল-ভ্ৰান্তি, দোষ, গুণ আদি সকলো মানুহৰে থাকে বুলি দেখুৱাই সেইবোৰ দূৰ কৰাৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছে। আনহাতে ফ্ৰান্সৰ বিখ্যাত চিন্তাবিদ ৰুচোৱে তেওঁৰ *'কনফেচন অব জ্যা জাক ৰুচো'* নামৰ আত্মজীৱনীখনত নিজৰ ভুল-ভ্ৰান্তি, দোষ, গুণ আদিবোৰ মুকলিভাৱে দেখুৱাই নিজকে বহুক্ষেত্ৰত পশুৰ লগত তুলনা কৰিছে। গতিকে আত্মজীৱনী সাধাৰণতে বিষয়নিষ্ঠ জীৱনী বস্তুনিষ্ঠ হ'লেও ব্যতিক্ৰম দেখা যায়।

১০.৫.২ আত্মজীৱনীৰ শ্ৰেণীবিভাজন

আত্মজীৱনী প্ৰধান শাখা দুটা-জীৱনস্মৃতি বা 'ৰেমিনিচেঞ্চ আৰু স্মৃতিকথা বা 'মেম'ৱাৰ্চ'। কোনো এজন ব্যক্তিৰ জীৱনত যিবোৰ ব্যক্তি বা অভিজ্ঞতাই প্ৰভাৱ প্ৰভাৱ পেলাই সেইবোৰৰ বিৱৰণ লিপিবদ্ধ কৰাই হৈছে জীৱন স্মৃতি বা জীৱন সোঁৱৰণ। ১৯৪৫ চনত প্ৰকাশিত ৰসৰাজ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ *'মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ'* ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। আনহাতে ব্যক্তিগত জীৱনৰ পৰিবৰ্তে ৰাজহুৱা জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ আলোকপাত কৰিলে স্মৃতিকথা বোলা হয়। ১৯৫৯ চনত ৰচিত বেণুধৰ শৰ্মাৰ *'কংগ্ৰেছৰ কাঁচিয়লি ৰ'দত'* এই শ্ৰেণীৰ আত্মজীৱনী। গতিকে আত্মজীৱনীত পাৰিবাৰিক বা ব্যক্তিগত জীৱনৰ তথা ৰাজহুৱা জীৱনৰ এখন সামগ্ৰিক ছবি ফুঠি উঠে। ডায়েৰী, চিঠি-পত্ৰ আৰু জাৰ্নলক আত্মজীৱনীৰ উপশাখা বোলা হয়। নিজৰ মনৰ ভাৱৰাশি গুপুতে ৰাখি লিখা ডায়েৰি একান্ত ব্যক্তিগত বুলিব পাৰি। ডায়েৰিৰ দৰে চিঠিও ব্যক্তিগত যদিও ডায়েৰি নিজৰ বাবে ৰচনা কৰাৰ বিপৰীতে চিঠি অন্যৰ বাবে লেখা হয়। মানুহৰ তৎকালিন মনৰ ভাৱ তথা প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰি কম পৰিসৰত ৰচনা কৰাই হৈছে জাৰ্নল। ঘটনাটো প্ৰকাশ ন'হলেও লেখকৰ ঘণীভূত চিন্তা প্ৰকাশ পায়। অসমীয়া ভাষাত মহেশ্বৰ নেওগৰ *'বেজবৰুৱাৰ, দিনলিপি'* একমাত্ৰ অসমীয়া ডায়েৰিৰ সংকলন। সেইদৰে প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীৰ *'মনৰ পখী উভতি উৰে'* পুথিখনক জাৰ্নল আখ্যা দিব পাৰি।

১০.৬ অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ পৰিচয়

প্ৰায় ডেৰশ বছৰৰ আগতে ৰচিত আৰু কুমুদ চন্দ্ৰ বৰদলৈৰ সম্পাদনাত ১৯৬০ চনত প্ৰকাশিত *'সদৰামীনৰ আত্মজীৱনী'* প্ৰথম অসমীয়া আত্মজীৱনী। প্ৰথম খণ্ড আত্মজীৱনী হিচাপে আৰু দ্বিতীয় খণ্ড ডায়েৰি হিচাপে ৰচিত এইখনক ৰূপৰ দিশৰ পৰা এখন বিশুদ্ধ আত্মজীৱনী বুলিব নোৱাৰি যদিও গুণগত দিশৰপৰা অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ ইতিহাসত সুকীয়া মূল্য আছে। ১৮৫৭ চনৰ সময়ছোৱাৰ অসমৰ ৰাজনৈতিক সংঘাত, মণিৰাম দেৱানৰ ফাঁচি, ব্ৰিটিছ শাসন ব্যৱস্থা আদিৰ মন পৰশা বৰ্ণনা এই আত্মজীৱনীখনত পোৱা যায়। মণিৰাম দেৱানৰ চাহ খেতিৰ আৰম্ভ, বিয়াৰ আয়োজন, জীৱনৰ সৰু বৰ ঘটনা আদিৰ লগতে সমসাময়িক অসমীয়া সমাজৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ৰীতি-নীতি, আৰ্থিক ব্যৱস্থা আদি আত্মজীৱনীখনত লিপিবদ্ধ হৈছে। পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰে শিক্ষিত ইংৰাজী ভাষাৰ জ্ঞান থকা হৰকান্ত সদৰামীনৰ নিজক প্ৰশংসা কৰাৰ বহু সুযোগ আছিল যদিও ইয়াত আত্মপ্ৰশংসা পাবলৈ নাই। দুই এটা নেতিবাচক দিশ স্পষ্ট হ'লেও এজন সহজ সৰল ব্যক্তিৰ মোহনীয় ব্যক্তিত্ব আত্মজীৱনীখনৰ সাৱলীল ভাষাৰ মাজেৰে চিত্ৰিত হৈছে। লেখকৰ মৃত্যুৰ প্ৰায় অৰ্থ শতিকাৰৰ পিছতহে কুমুদ চন্দ্ৰ বৰদলৈৰ সম্পাদনাত আত্মজীৱনীখন প্ৰকাশ পায়।

বেজবৰুৱাৰ *'মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ'খন* আত্মজীৱনীৰ পৰিৱৰ্তে জীৱনৰ স্মৃতিকথা বোলা হৈছে। ১৯২২ চনৰ পৰা ১৯২৪ চনলৈ বাঁহী আলোচনীত প্ৰকাশ পোৱা এই আত্মজীৱনীমূলক গ্ৰন্থখন ১৯৬৬ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ উদ্যোগত প্ৰকাশ পায়। বেজবৰুৱাৰ জন্ম, শিশুকাল, বাল্যকাল, আৰু যৌৱন কালৰ বিৱৰণৰ লগতে শিক্ষা তথা সাংসাৰিক জীৱনৰ বিৱৰণ থকা এই গ্ৰন্থখনত ৰাজহুৱা জীৱনৰ কাৰ্য্যৱলী পোৱা নাযায়। কবি, নাটকৰ ঔপন্যাসিক তথা বিশিষ্ট্য সাহিত্যিক হিচাপে বেজবৰুৱাক পাবলৈ নাই। তথাপি জীৱনটো সোঁৱৰণ কৰি ৰচনা কৰা এইখন শ্ৰেষ্ঠ আৰু মূলবান গ্ৰন্থ।

অসমীয়া সাহিত্যত সুখপাঠ্য আৰু মূল্যবান আত্মজীৱনী বুলিলে হোমেন বৰগোহাঞিৰ 'আত্মানুসন্ধান', মামনি ৰয়ছম গোস্বামীৰ *'আধালিখা দস্তাবেজ'*, মহেশ্বৰ নেওগৰ *'জীৱনীৰ দীঘ আৰু বাণি*, মহেন্দ্ৰ বৰাৰ *'উপলা নদীৰ দৰে'* , শশী শৰ্মাৰ *'সময়ে যাক পাহৰি যাব'* আদি আত্মজীৱনীৰ কথা উনুকিয়াব পাৰি। প্ৰধানকৈ জীৱনৰ স্মৃতি সোঁৱৰণ কৰি ৰচনা কৰা ১৯৮৮ চনত প্ৰকাশিত হোমেন বৰগোহাঞিৰ *'আত্মানুসন্ধান'* এখন ব্যতিক্ৰমী আত্মজীৱনী। লেখকৰ পূৰ্বৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাবোৰে কিদৰে লেখক হোৱাৰ পথ প্ৰশস্ত কৰিলে তাৰ বিৱৰণ আত্মজীৱনীখনত পোৱা যায়। লেখক হিচাপে সাহিত্য সৃষ্টি কৰাৰ অভিজ্ঞতা অতি সাৱলীল ভাষাৰে উপস্থাপন কৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত এইখন একমাত্ৰ উপন্যাসোপম আত্মজীৱনী। জীৱনত লাভ কৰা নিজা অভিজ্ঞতাৰ এখন সুখপাঠ্য আত্মজীৱনী। এগৰাকী অসমীয়া নাৰী হিচাপে ব্যতিক্ৰমী জীৱনৰ সকলো তথা আভৰণ নোহোৱাকৈ মুক্তভাৱে প্ৰকাশ কৰা এইখন ব্যতিক্ৰমী আত্মজীৱনী বুলিব পাৰি। কোনো মানুহেই জীৱনকালৰ শেষ মুহূৰ্তলৈকে আত্মজীৱনী লিখা সম্ভৱ নহয়। *'আধালেখা দস্তাবেজ'* যে এখন সম্পূৰ্ণ সুখপাঠ্য আত্মজীৱনী তাত সন্দেহ

নাই। ১৯৮৮ চনত প্ৰকাশিত মহেশ্বৰ নেওগৰ *'জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি'।* আত্মজীৱনীখনত লেখকৰ পাণ্ডিত্যৰ দিশহে মূলত প্ৰকাশ পাইছে যদিও সাৱলীল ভাষা আৰু প্ৰকাশভংগীৰ বাবে আত্মজীৱনী হিচাপে সুকীয়া মূল্য আছে। সেইদৰে জীৱনৰ সকলো দিশৰ লগতে সমাজ, ৰাজনীতি আদি সামৰি পৰ্যালোচনাৰ মাজেৰে ১৯৯০ চনত প্ৰকাশ পোৱা মহেন্দ্ৰ বৰাৰ *'উপলা নদীৰ দৰে'* এখন মূল্যবান আত্মজীৱনী। শশী শৰ্মাৰ *'সময়ে যাক পাহৰি যাব'* (১৯৭৬) নামৰ আত্মজীৱনীখনত সাধাৰণ, অপৰিচিত মানুহৰ কাম কাজো যে মহান হ'ব পাৰে বা তেনে কামৰো মূল্য আছে সেই কথা স্পষ্ট হৈ উঠিছে। অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ এই থূলমূল পৰিচয়ৰ মাজেৰে নিৰ্বাচিত আত্মজীৱনীৰহে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বিশ্ব সাহিত্যত জীৱনী সাহিত্যৰ জনপ্ৰিয়তা তথা জীৱনী সাহিত্য যে সাহিত্যৰ এটি মুখ্য শাখা সেই বিষয়ে জানিব পাৰিলো।
- বিশ্ব সাহিত্যত জীৱনী সাহিত্যৰ সোণালী ইতিহাসৰ বিষয়ে অৱগত হ'লো।
- বিশ্ব সাত্যিৰ দৰে অসমীয়া সাহিত্যও জীৱনী সাহিত্যত চহকী।
- অসীয়া জীৱনী সাহিত্যৰো এটি সোণালী ইতিহাস আছে। শেহতীয়াকৈ অসমীয়া সাহিত্যত জীৱনী সাহিত্যৰ আদৰ বাঢ়িছে।
- জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী সাধাৰণ দৃষ্টিত একে যেন লাগিলেও পাৰ্থক্য আছে আৰু সুকীয়া সংজ্ঞা আছে।
- আত্মজীৱনীৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাস চহকী। শেহতীয়াকৈ পাঠকৰ মাজত আত্মজীৱনীৰ আদৰ বাঢ়িছে।

১০.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) শৰ্মা গোবিন্দ প্ৰসাদ (২০১৪) ঃ জীৱনী আৰু আত্মজীৱনী; অসমীয়া আৰু পাশ্চাত্য, গুৱাহাটী ঃ বনলতা

২) শৰ্মা গোবিন্দ প্ৰসাদ (২০০৮) ঃ জীৱনী আৰু অসমীয়া জীৱনী, গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন

৩) শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ (২০০৪) ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত, গুৱাহাটী ঃ অসম, অৰুণোদয় প্ৰেছ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৪) Clifford, James L (1962) : Biography as an Art London, Oxford Press.

৫) Garraty, John, A (1957) : The Nature of Biography, New York, Alfred A. Knopf.
৬) Sarma, Anjali (1990) : Among the Luminaries in Assam, New Delhi, Mittal Publication.
৭) Sarma, Gobinda Prasad (1985) : Biographical writings in Assamese, in Comparative Indian Lierature (2 Vols) Voll, ed.
৮) K. M George, Madrass, Kerala Sahitya Academi & Macmillan & Co.
৯) Sarma, Sunil Chandra (1998) : Origin and Development of Assamese Autobiography, K.K.H. Library Gauhati University. (Unpublished thesis)

১০.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ ১০.৩ শাখাৰ পৰা সংজ্ঞা এটা নির্বাচন কৰি তাক নিজৰ ভাষাৰে ব্যাখা কৰি লিখিব।

২ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ জেন'ফেনৰ ৰচনাখনত কাৰ কথা কোৱা হৈছে— ব্যক্তি গৰাকীৰ জীৱনৰ কি কি দিশ সামৰি লোৱা হৈছে তাৰ লেখ।

১০.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ জীৱনীৰ বুলিলে কি বুজে ? জীৱনীৰ সংজ্ঞা দি বিশ্ব সাহিত্যত জীৱনীৰ স্বৰূপ সম্পর্কে আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ২ ঃ জীৱনী সাহিত্যৰ ইতিহাস সম্পর্কে এটি আলোচনা যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ জীৱনীৰ শ্রেণীবিভাজন কৰি অসমীয়া জীৱনীৰ এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ আত্মজীৱনীৰ পৰিচয় দি ইয়াৰ শাখাসমূহৰ লগতে ইতিহাস সম্পর্কে আলোচনা যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীৰ পার্থক্য নির্ণয় কৰি অসমীয়া আত্মজীৱনীৰ এটি পৰিচয় দিয়ক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ পাশ্চাত্য সমালোচনা-১ (এৰিষ্টটলৰ পৰা ৰোমাণ্টিচিজম)

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ সমালোচনা

১১.৩.১ সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশ

১১.৩.২ সমালোচনা আৰু সমালোচক

১১.৩.৩ সমালোচনা আৰু সৃষ্টিশীল ৰচনা

১১.৩.৪ সমালোচনাৰ ধাৰা— এৰিষ্টটলৰ পৰা ৰোমাণ্টিচিজমলৈ

১১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৫ অধিক জানিবলৈ

১১.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১১.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- সমালোচনা শব্দটোৰ অর্থ সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- সমান্তৰালকৈ সমালোচনাৰ ক্রমবিকাশ সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- সমালোচনা কি তাৰ আলোচনা কৰিব পৰিব
- সমালোচনা আৰু সৃষ্টিশীল ৰচনাৰ যোগসূত্র তথা সম্পর্কৰ ৰূপৰেখা অংকন কৰিব পাৰিব
- সমালোচনাৰ ধাৰা সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

'সাহিত্য সমালোচনা' শীর্ষক পাঠ্যবিষয়ক এই অধ্যায়টিত আপুনি সমালোচনা, সমালোচক তথা সমালোচনাৰ ধাৰাসমূহ সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাব।

সমালোচনা বুলিলে সাধাৰণতে ভালকৈ কৰা আলচ অথবা আলোচনাৰ কথাকে দোষ-গুণৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰি কৰা আলোচনাৰ কথাকে বুজা যায়।

আমাৰ এই অধ্যায়টিত সমালোচনা মানে কি, সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশ, সমালোচনা আঁৰৰ ব্যক্তি বিশেষৰ স্বৰূপ সম্পর্কে উল্লেখ, সমালোচনা আৰু সমালোচকৰ সম্পর্ক, সমালোচনা সৃষ্টিশীল ৰচনাৰ সম্পর্কৰ ৰূপৰেখা অংকনৰ লগতে ভালকৈ কৰা আলচ

অথবা আলোচনাৰ লগতে দোষগুণৰ ভাৰসাম্যতা ৰক্ষা কৰি কৰা আলোচনাৰ কথাকে বুজা যায়।

আমাৰ এই অধ্যায়টিত সমালোচনা মানে কি, সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশ, সমালোচনাৰ আঁৰৰ ব্যক্তি বিশেষৰ স্বৰূপ সম্পর্কে উল্লেখ, সমালোচনা আৰু সমালোচকৰ সম্পর্ক, সমালোচনা আৰু সৃষ্টিশীল ৰচনাৰ সম্পর্কৰ ৰূপৰেখাৰ অংকনৰ লগতে সমালোচনাৰ ধাৰাসমূহ সম্পর্কে বিশদভাবে আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ব। উল্লেখযোগ্য যে সমালোচনাৰ ধাৰাসমূহ সম্পর্কে আলোচনা কৰিবলৈ আগবাঢ়োতে সেই বিষয়ত অৱদান আগবঢ়োৱা পাশ্চাত্যৰ এৰিষ্টটলৰ পৰা ৰোমাণ্টিচিজমৰ আগমনৰ কালছোৱাৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

১১.৩ সমালোচনা

সাধাৰণ অর্থত সমালোচনা হ'ল কোনো বিশেষ বিষয়ৰ দোষ-গুণৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰি কৰা আলচ বা আলোচনা। কোনো কোনোৱে আকৌ সমালোচনাক শিল্প অথবা সাহিত্যৰ গুণগত মানদণ্ড বিচাৰ কৰি কৰা এক প্রকাৰ কলা বুলিও বিবেচনা কৰে। এই বিধ কলাই সৃষ্টি কর্মৰ পাঠ, উৎপত্তি, গুণাগুণ আৰু বৈশিষ্ট্যক সামৰি লয়। পৰম্পৰাগত ধাৰণা অনুসৰি সমালোচনাই মূলতঃ তিনিটা কার্য সাধন কৰে—

(i) সাহিত্য পাঠৰ বর্ণনা, (ii) পাঠৰ ব্যাখ্যা আৰু (iii) পাঠৰ মূল্যায়ন। যতীন বৰাই 'সাহিত্য সমালোচনা' মানে সাহিত্যৰ গুণাগুণ নির্ণয়কাৰী সম্যক সমীক্ষা বুলি অভিহিত কৰাৰ লগতে এনেদৰেও উল্লেখ কৰিছে যে সাহিত্যৰ উৎকর্ষ বা অপকর্ষৰ বিচাৰমূলক সম্যক আলোচনাকে সাধাৰণভাৱে 'সমালোচনা' নামে অভিহিত কৰা হয়। এক বহল পৰিসীমাৰ অর্থ প্রতিনিধিত্ব কৰা 'সমালোচনা' শব্দটোৱে বিশেষ কোনো বিষয়ক আচ্ছাদনৰ যোগেদি গুণগত মান নির্ধাৰণ কৰি পাঠকৰ সন্মুখত তুলি ধৰাৰ প্রয়াসক অভিহিত কৰে। ৰিছার্ড ডটনে সমালোচনাৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে এনেদৰে "The understanding and appreciation of literary texts." এই সংজ্ঞাৰ যোগেদি সমালোচনা সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা এটি লাভ কৰিব পাৰি। ইয়াৰোপৰি "The Introduction to the study of Literature" নামৰ গ্রন্থৰ ৰচক উইলিয়াম হেনৰি হাডচনে সমালোচনা সম্পর্কে এটি সুন্দৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে— "If creative literature may be defined as an interpretation of life under the various forms of literary art, critical literature may be defined as an interpretation of that interpretation and of forms of art through which it is given." এই সংজ্ঞাটোৰ যোগেদি সমালোচনাৰ দিশসমূহৰ সম্পর্কে স্পষ্ট ধাৰণা পাব পাৰি। এই সংজ্ঞাটোৱে কেৱল মাত্র সমালোচনা সম্পর্কেই ধাৰণা প্রকাশ কৰি ক্ষান্ত থকা নাই। ইয়াৰ সমান্তৰালভাবে সমালোচনাত পাঠৰ ভাৰসাম্য সম্পর্কে, সাহিত্য পাঠৰ উৎস সম্পর্কেও ধাৰণা প্রদান কৰিছে। এই সংজ্ঞাটোৱে ইয়াকে বুজাব বিচাৰিছে যে সাহিত্য যদিও মানৱ অথবা সমাজ জীৱন আধাৰিত কিন্তু সমালোচনাত সাহিত্য পাঠ মানৱ বা সমাজ জীৱনৰ পৰা পৃথক। সাহিত্য পাঠৰ

উপকৰণ যদিওবা মানৱ অথবা সমাজ জীৱন আধাৰিত তথাপি কিন্তু সমালোচনাৰ ক্ষেত্ৰত সেয়া আহৱণৰ ধাৰণা সমালোচনা ৰীতিৰ স্বকীয় ধৰণৰ।

মুঠতে এটা কথা উল্লেখ কৰাটো প্ৰয়োজনীয় যে সমালোচনা সামগ্ৰিক হ'লেহে ই প্ৰণালীবদ্ধ হ'ব পাৰে। এই প্ৰণালীবদ্ধ সমালোচনা হ'বলৈ হ'লে সমালোচনাই দুই ধৰণে বিস্তাৰ বা অগ্ৰগতি লাভ কৰে। সেয়া এনে ধৰণৰ— প্ৰায়োগিক আৰু তাত্ত্বিক। যিসমূহ সমালোচনাত সাহিত্য বা শিল্পৰ বিভিন্ন ৰীতি, ভাব, বস্তু আৰু দৃষ্টিভংগীৰে গুণাগুণ সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰে, সেইসমূহ বিশ্লেষণক প্ৰায়োগিক সমালোচনা ৰূপে অভিহিত কৰা হয়। আনহাতে যিবোৰ শিল্প আৰু সাহিত্য কৰ্মক সাহিত্যিক মূল্য নিৰ্ধাৰণৰ বাবে বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা হয়, তেনেবোৰ সমালোচনাক তাত্ত্বিক সমালোচনা আখ্যা দিব পাৰি। তদুপৰি উল্লেখ্য যে তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ আধাৰত নিৰূপিত হোৱা ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগেই প্ৰায়োগিক সমালোচনা ৰূপে স্বীকৃত। উল্লেখনীয় যে কোনো তাত্ত্বিক ভিত্তি অবিহনে সাহিত্য বা শিল্প কৰ্মৰাজিৰ সমালোচনা যে আদৰ্শনীয় সমালোচনা হ'ব সেই ক্ষেত্ৰত সন্দেহ থাকে। মুঠতে সমালোচনা সাৰ্থক আৰু প্ৰণালীবদ্ধ হ'বলৈ হ'লে সেই সমালোচনা তত্ত্ব আধাৰিত হোৱাতো বাঞ্ছনীয়।

১১.৩.১ সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশ

বিশ্ব সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাস অতি প্ৰাচীন। সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰিবলৈ আগবাঢ়োতে আমি তিনিটা উল্লেখযোগ্য বিভাজনৰ দিশ লক্ষ্য কৰো। সেয়া ঃ

(ক) বিংশ শতিকাৰ পূৰ্বৰ সময়চোৱা

(খ) ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতিকা

(গ) বিংশ শতিকা

উল্লেখ্য যে প্ৰথম মহাসমৰৰ পৰবৰ্তী কালছোৱাত পাশ্চাত্যৰ সাহিত্য জগতত সমালোচনা সাহিত্যৰ উৎপত্তি হয়। কিন্তু ইয়াৰ পূৰ্বৱৰ্তী কালতো অৰ্থাৎ প্লেটো, এৰিষ্ট'টলৰ সময়ৰ পৰা পাশ্চাত্য সাহিত্যত আধুনিক যুগৰ সাহিত্য সৃষ্টি হোৱা পৰ্যন্ত সমালোচনা সাহিত্যৰ ইতিহাসে ক্ৰমবিৱৰ্তিত ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰি আহিছে।

ইংৰাজী 'Criticism' শব্দটোৰ অসমীয়া প্ৰতিশব্দ হৈছে 'সমালোচনা'। 'An Essay of Dramatic Poesy' শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ ৰচক জন ড্ৰাইডেনে ইংৰাজী সাহিত্যত প্ৰথমবাৰ Criticism শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছিল। ড্ৰাইডেনে তেওঁৰ 'The State of Innocence' গ্ৰন্থৰ পাতনিত ব্যৱহাৰ কৰা 'Criticism' শব্দটো প্ৰাচীন গ্ৰীক শব্দ 'Critikos' ৰ পৰা আহিছে। আলেকজেণ্ডাৰ পোপৰ দ্বাৰা ৰচিত 'Essay on Criticism' গ্ৰন্থই 'Criticism' শব্দটোক ইংৰাজী সাহিত্যত প্ৰতিষ্ঠিত কৰে। উল্লেখ্য যে Criticism শব্দটো প্ৰথমবাৰৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা সমালোচক-সাহিত্যিক জন ড্ৰাইডেনক ইংৰাজী সমালোচনা-সাহিত্যৰ পিতৃপুৰুষ আখ্যা দিয়া হয়।

গ্ৰীচ দেশত এৰিষ্টফেনিচৰ দ্বাৰা সমালোচনা সাহিত্যৰ বীজ অংকুৰিত হৈছিল। তদুপৰি সেই সময়ত হোমাৰ, পিণ্ডাৰ, হেৰক্লিটাচ আদিৰ অৱদানেও সমালোচনা সাহিত্যৰ অংকুৰিত বীজটিত সাৰ পানী যোগাইছিল যদিও সমালোচনা সাহিত্যৰ সুনির্দিষ্ট পুলিটিয়ে প্লেটোৰ ৰচনাৰ মাজেদি শ্ৰীবৃদ্ধি লাভ কৰিছিল। প্লেটোৱে গুৰু চক্ৰেটিছ আৰু শিষ্যসকলৰ ভিন্ন দাৰ্শনিক তত্ত্ব আৰু নীতি-আদৰ্শৰ ব্যাখ্যা মূল আলোচনাৰ মাজত সমালোচনাৰ আভাস লাভ কৰিছিল। প্লেটোৰ ৰচনাসমূহ মূলতঃ দাৰ্শনিক, নীতিশাস্ত্ৰমূলক আদি ধৰণৰ হোৱা বাবে তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য এৰিষ্ট'টলে প্লেটোৰ সেই ৰচনাসমূহক সমালোচনাৰ তত্ত্বৰ গণ্ডীলৈ অনাৰ বিপৰীতে সমালোচনা সাহিত্য সম্পৰ্কে তেওঁ ব্যাখ্যা আগবঢ়ালে। এৰিষ্ট'টলৰ এই ৰচনাই সমালোচনা সাহিত্যৰ ভেঁটি নিৰ্মাণ কৰিলে বুলি ক'ব পাৰি।

সেয়েহে ক'ব পাৰি যে পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ প্ৰাচীনতম ধাৰা সৃষ্টিকাৰী নিৰ্মাতাসকলৰ মাজত গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটো, এৰিষ্ট'টল আৰু লংগিনাচৰ নামেই উল্লেখযোগ্য।

প্ৰাচীন কালত মৌখিক কলাই যেতিয়া লিখিত সাহিত্যৰ ৰূপ লাভ কৰে, তেতিয়াই সমালোচনা-সাহিত্যৰ উৎপত্তি হৈছিল। সেয়েহে Andrea Nightingale-এ মত পোষণ কৰিছে যে— মৌখিক কলাই যেতিয়া সাহিত্যৰ ৰূপ লাভ কৰিলে, তেতিয়াই সাহিত্য সমালোচনাই গা কৰি উঠে। প্ৰাচীন সময়ছোৱাত অথবা সমালোচনা-সাহিত্যৰ উত্থানৰ সময়ছোৱাত সাহিত্য কৰ্মৰ মূল্যায়নৰ বিষয়ত সমালোচনা আগবঢ়োৱা প্ৰথম প্ৰৱক্তা প্লেটো আৰু তেওঁৰ শিষ্য এৰিষ্ট'টলৰ উপৰিও Kritai (ক্ৰিটাই) শীৰ্ষক এক শ্ৰেণী গ্ৰীক সমালোচনাৰ আৱিৰ্ভাৱ হৈছিল (খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ৪ৰ্থ শতিকা)। গ্ৰীক সাহিত্যত খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ৪ৰ্থ শতিকাত এৰিষ্ট'টলৰ 'Poetics'-য়ে প্ৰথম উল্লেখযোগ্য সমালোচনা তত্ত্বমূলক ৰচনা। এইখন গ্ৰন্থত সাহিত্য, সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু, শ্ৰেণী বিভাজন, প্ৰকাশ ৰীতি, ট্ৰেজেডী, কমেডি, মহাকাব্য আৰু মানুহৰ মনত সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ তথা কবিতা সম্পৰ্কে বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতি প্ৰয়োগেৰে বিশ্লেষণ আগবঢ়াইছে। 'Poetics'ত মূলতঃ বিভিন্ন শিল্পৰ পাৰস্পৰিক যোগসূত্ৰ, কেথাৰচিছ আৰু অনুকৰণ (Mimesis) বিষয়ক তিনিটা বিশ্লেষণাত্মক তত্ত্বই আজিও বিদ্বত সমাজ তথা সাহিত্য জগতত বিশেষভাৱে সমাদৃত। এৰিষ্ট'টলৰ অনুকৰণ অৰ্থাৎ Mimesis তত্ত্বটো 'Imitation of nature'। এৰিষ্ট'টলে কল্পনাৰ অনুকৰণ এনেদৰে কৰে যে চকুৰ আগত থকা চিৰ পৰিচিত প্ৰকৃতিৰ হুবহু অনুকৰণৰ বিপৰীতে প্ৰকৃতিৰ মাজত লুকাই থকা সৌন্দৰ্য আৰু সম্ভাৱনাক কল্পনাৰ ভিত্তিত ন-ৰূপ প্ৰদান কৰি পাঠক সমাজলৈ আগবঢ়াই দিয়ে।

কিন্তু গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটোৱেও সাহিত্য কৰ্মত Mimesis ধাৰণাৰ অৱতাৰণা কৰিছিল। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ সমালোচনাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাসত প্লেটোৰ Mimesisৰ ধাৰণাই বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়াইছে বুলি বিবেচিত হৈছে। এই Mimesis বা

অনুকৰণৰ অর্থৰ ধাৰণা আগবঢ়োৱা অতি কঠিন। কিয়নো, দার্শনিক গৰাকীয়ে বিভিন্ন ধৰণে নিজেই এই বিষয়ত ভিন্ন ব্যাখ্যা আগবঢ়াই থৈ গৈছে। প্লেটোৰ এই Mimesis শব্দটো প্ৰায়েই 'Imitations' বা Miming' ৰূপে অনূদিত হোৱা দেখা যায়।

খ্ৰীষ্টাব্দ ৩য় শতিকাৰ এগৰাকী আগশাৰীৰ প্ৰখ্যাত সমালোচক Longinus ৰ সমালোচনামূলক ৰচনা 'On the Sublime'ত কল্পনা, ঔৎস্যুকতা আদি সম্পৰ্কে বর্ণনা পোৱা যায়। এই গ্ৰন্থখনত ৰচকে মানুহৰ অনুভূতি আৰু ৰচনাৰ মান বিশিষ্টতাৰ মাজত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিছিল। Longinus য়ে কৈছে যে 'Sublime consists in 'a certain loftiness and excellence of language'.

'Ars Poetics'ৰ ৰচক অগাষ্টান যুগৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য কবি সমালোচক হ'ল হোৰেচেয়ে (Horace)। প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলে Imitation মানে 'Imitation of nature' বুলি অভিহিত কৰিছিল। কিন্তু হোৰেচেয়ে Imitation মানে 'Imitation of nature'ৰ উপৰিও সাহিত্য ধাৰা (form) আৰু পৰম্পৰা (Tradition) প্ৰতিষ্ঠিত কৰা লেখকসকলৰ Imitation কো বুজাইছিল।

ইয়াৰোপৰি এই ধাৰাটোৰ ক্ৰমবিকাশত গ্ৰীক সমালোচক লন্ জাইনাচ, ৰোমান সমালোচক কুইণ্টিলিয়াম; ফিলিপ ছিডনি, কেম্ব্ৰিজৰ ত্ৰিমূৰ্তিৰূপে খ্যাত জনচেক্, ৰজাৰ এছছাম আৰু টমাছ উইলছন; বেন জনছন আৰু জন ড্ৰাইডেন আদি সমালোচকে যথেষ্ট অৱদান আগবঢ়াইছিল। Divine Commedia শীৰ্ষক প্ৰখ্যাত গ্ৰন্থৰ ৰচক ডাণ্টেৰ 'De vulgari Eloquentia, Le Convivio' গ্ৰন্থৰ আধাৰত মধ্যযুগীয়া সাহিত্যলৈ এক নতুন ঢৌ বোঁৰাই আনে। ষোড়শ শতিকাত ইটালীত উত্থান ঘটা ধ্ৰুপদী সাহিত্য তত্ত্বলৈ ৰিকোৰোনৰ মন্তব্যই এক নতুন চিন্তাধাৰাৰ আগমন ঘটায়। সৌন্দর্যই সাহিত্যৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য বুলি এই জন সমালোচকে কৰা মন্তব্যই ইটালীৰ ধ্ৰুপদী সাহিত্যিকসকলক সমালোচনাৰ বিষয়ত নকৈ চিন্তা কৰিবলৈ উদ্‌গনি যোগায়। এই সময়ছোৱাত ছাৰ ফিলিপ চিডনীয়ে Imitation বা Mimeris ৰ এক নতুন ধাৰণাৰ 'Apologie for Poetrie' নামৰ গ্ৰন্থৰ যোগেদি ব্যাখ্যা আগবঢ়ায়। তেওঁ কৈছে যে কবিয়ে অনুকৰণ নকৰে, সৃষ্টিহে কৰে; পাঠকে কবিৰ সৃষ্টিক অনুকৰণ কৰে। ইয়াৰোপৰি ওঠৰ শতিকাত ডক্তৰ জনচন, এডিচন আদি সমালোচকৰ ন-ন দৃষ্টিভংগী আৰু সাহিত্যতত্ত্বই ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ সমালোচনা আগবঢ়াই সাহিত্য জগতলৈ বিশেষ অৰিহণা আগবঢ়ায়।

এই সময়ছোৱাৰ আন এগৰাকী উল্লেখযোগ্য সাহিত্যিক তথা সমালোচক Augustine ৰ কর্মই ইউৰোপত বিস্তাৰিত হৈ থকা বিভিন্ন ধাৰাভাষ্যকাৰ (Commentator) সকলৰ পৃষ্ঠ প্ৰসংগ হিচাপে কর্মনিষ্ঠ (Serve) আছিল। তদুপৰি তেওঁ ধ্ৰুপদী সাহিত্য, ব্যাখ্যাৰ সমস্যা (enterpretation) আৰু অলংকাৰ (rhetoric) আদি সমালোচনা তত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰ আৰ্হি প্ৰদান কৰিছিল।

ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰাক্ক্ষণত ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ ন-ন দৃষ্টিভংগীৰ পৰা মুক্তি লাভৰ আশাৰে কবি-সাহিত্যিকসকলে ধৰ্মীয় গণ্ডীৰ পৰা আঁতৰি ধৰ্ম নিৰপেক্ষ সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হয়। ফলস্বৰূপে কবি-সাহিত্যিকসকল ৰোমাণ্টিকতাৰ দিশলৈ আগবঢ়ি যায়। উল্লেখনীয় যে ইংৰাজী সাহিত্যত শ্বেইক্সপীয়েৰৰ সময়ছোৱাতে ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ উত্থান ঘটে। এই ক্ষেত্ৰত পোনতে ৱৰ্ডছৱৰ্থ আৰু ক'লৰিজৰ নাম উল্লেখযোগ্য। তদুপৰি সমালোচনাৰ নান্দনিক দিশৰ প্ৰতি বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা সমালোচক হেজলিটৰ ৰচনাৰ যোগেদি নাটক আৰু কবিতা সম্পৰ্কে বিশেষ বিশ্লেষণ পোৱা যায়। ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ দিশলৈ উল্লেখযোগ্য অৱদান আগবঢ়োৱাৰ প্ৰবক্তা কীটচে সমালোচনা সাহিত্যলৈ বিশেষ অৱদান আগবঢ়াইছে।

পৰৱৰ্তী সময়ত মেথিউ আৰ্নল্ড, মেকলে, মিল, কাৰ্লাইল আদি সমালোচকে সাহিত্যৰ দিশত বিশেষ অৱদান আগবঢ়াই। এই সময়তে সাহিত্য সমালোচনাৰ দিশত ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু সমাজ চেতনাই বিস্তাৰ লাভ কৰে। তদুপৰি সমসাময়িক সময়ত ফ্ৰান্সত গঢ় লৈ উঠা কলা-কৈৱল্যবাদী আন্দোলনৰ প্ৰধান প্ৰবক্তা ৰূপে ৱাল্টাৰ পেটৰ, বোডলেয়াৰ, ফ্লবেয়াৰ আদি উল্লেখযোগ্য।

হেইন্ৰিক হাইনে ৰোমাণ্টিচিজমৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই কৈছিলে যে ই অতীতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা সূচায়। এই সংজ্ঞাৰ সৈতে বিংশ শতিকাৰ সমালোচক টি. এচ. এলিয়টৰ কাব্য আৰু সাহিত্য আলোচনা ধাৰণাৰ মিল লক্ষ্য কৰা যায়। এলিয়টে অতীত ঐতিহ্যৰ সৈতে সাহিত্য সৃষ্টিক সামৰি সাহিত্য অথবা কবিতা নীতিবাহক হোৱাৰ বিপৰীতে পাঠকক উদাৰ আনন্দ প্ৰদানৰ বাহক হোৱাতোহে কামনা কৰিছিল।

আধুনিক কালত সমালোচনাত মনঃস্তত্ত্ব বা মনঃসমীক্ষাই প্ৰাধান্য লাভ কৰা দেখা যায়। এইক্ষেত্ৰত আই. এ. ৰিচাৰ্ডৰ নাম উল্লেখযোগ্য। ইয়াৰ পাছত উইলিয়াম এম্পচন, হাৱাৰ্ট ৰীড আদি সমালোচকে মানৱ মনৰ নিৰ্জন গহ্ৱৰৰ পৰা সাহিত্য বা সৃষ্টি শিল্পৰ ৰূপকথা বিশ্লেষণ কৰিছে।

বিংশ শতিকাত গা কৰি উঠা এক গুৰুত্বপূৰ্ণ তত্ত্ব হৈছে জেক্চন ৰাল্ফ ফক্স আদিয়ে সৃষ্টি কৰা মাৰ্ক্সীয় সমালোচনা তত্ত্ব। এই শ্ৰেণীৰ সমালোচকসকলৰ বাবে সমাজ চেতনাই সাহিত্যৰ মূল প্ৰেৰণা বা উৎস।

১৯২০ চনৰ পৰা ১৯৩০ চনৰ সময়ছোৱাত আমেৰিকাত নতুন বা নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক এটি সাহিত্য আন্দোলনৰ উৎপত্তি হয়। এই সমালোচনা তত্ত্বই আই.এ. ৰিচাৰ্ড, টি, এছ, এলিয়ট, উইলিয়াম এম্পচনৰ তত্ত্বসমূহক মানি লোৱাৰ বিপৰীতে নতুন সমালোচনাই যে কেবল আলোচ্য পাঠ বা বয়ান (text) কেই মুখ্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰে। এই সমালোচনা তত্ত্বৰ মুখ্য প্ৰৱক্তাসমূহ হ'ল John Crowe Ransom, Allen Tate, Cleanth Brooke, W.K. Wimsatt, R.P Blackmur, Kenneth Burke আদি।

আমি ইতিমধ্যে পাশ্চাত্য সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশৰ ইতিহাস সম্পর্কে যিসমূহ বিষয় আলোচনা কৰি আহিলো, সেই আলোচনাই এৰিষ্টটলৰ পৰা নব্য সমালোচনাৰ ধাৰা তথা দৃষ্টিভংগী সম্পর্কে ধাৰণা আগবঢ়ালে। কিন্তু পাশ্চাত্যৰ দৰেই প্রাচ্যতো সাহিত্য সমালোচনাৰ দিশত ভিন্ন তত্ত্ব তথা মতবাদৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই ক্ষেত্রত প্রাচ্যৰ বিভিন্নজন পণ্ডিত তথা আলংকাৰিকে প্রাচ্য নন্দনতত্ত্বৰ ৰস, ধ্বনি আৰু বক্রোক্তি সম্বন্ধে নিজস্ব মত আগবঢ়াইছে। এই সমালোচনাৰ তত্ত্ব তথা মতবাদক সামৰি প্রাচ্য নন্দনতত্ত্ব গঢ় লৈ উঠিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ সমালোচনা সাহিত্যৰ প্রথম উৎপত্তি বা আৰম্ভ ক'ত হৈছিল? (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ২ ঃ পৰম্পৰাগত ধাৰণা অনুসৰি সমালোচনাই মূলতঃ কেইটা কার্য সাধন কৰে আৰু কি কি? (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ৩ ঃ প্রণালীবদ্ধ সমালোচনা হ'বলৈ হ'লে ই কি কি ধৰণে বিস্তাৰ লাভ কৰিব লাগিব? (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ৪ ঃ সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশৰ ইতিহাস অধ্যয়নৰ দিশত আগবাঢ়িলে আমি কি কি দিশ লক্ষ্য কৰো? (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ৫ ঃ 'Poetics'ৰ ৰচক আৰু ৰচনাৰ সময় উল্লেখ কৰক? (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

১১.৩.২ সমালোচনা আৰু সমালোচক

ইতিপূর্বে আপুনি সমালোচনা শব্দৰ সংজ্ঞা তথা সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্রমবিকাশ সম্পর্কে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিলে। উক্ত আলোচনাৰ পৰা ধাৰণা লাভ কৰিলে শিল্প অথবা সাহিত্য কর্মৰ সমালোচনা কার্যৰ আঁৰত কোনো এজন ব্যক্তি বর্তমান। সেই নির্দিষ্ট ব্যক্তি বিশেষক সাহিত্যিক ভাষাত সমালোচক আখ্যা দিয়া হয়। এই ক্ষেত্রত আমাৰ মনত সাধাৰণতে এটি প্রশ্ন উদয় হয় যে সমালোচনা সাহিত্যত সমালোচক গৰাকীয়ে কেনেধৰণৰ ভূমিকা পালন কৰাটো প্রয়োজনীয়? তদুপৰি সমালোচক গৰাকীৰ মানসিকতা, দৃষ্টিভংগী আৰু আচাৰ-আচৰণ কেনে হোৱা বাঞ্চনীয়? এই সম্পর্কে এটা আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

যিকোনো সৃষ্টিশীল কর্মৰ মূল্য নিৰূপণ কৰাকে সমালোচনা বুলি অভিহিত কৰা হয়। সমালোচনা কার্যক সার্থকতা প্রদান কৰিবৰ নিমিত্তে কেতবোৰ বিশেষ বিষয়ৰ প্রতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰাটো প্রয়োজনীয়। নাহেন্দ্র পাদুনে তেওঁৰ 'সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব' শীর্ষক গ্রন্থখনিক এনেদৰে উল্লেখ কৰিছে যে—

সাহিত্য কৰ্মৰ মূল্য নিৰূপণ কৰিবলৈ যাওঁতে এইকেইটা বিষয় বিবেচনা কৰা প্ৰয়োজনীয়।

(১) ভাববস্তুত ব্যক্তিগত অথবা সাংস্কৃতিক তাৎপৰ্য আৰু পাঠ বা বয়ানত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ।

(২) পাঠ একোটাৰ অন্তৰ্দৃষ্টি আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱ।

(৩) পাঠটোৰ নন্দনতাত্ত্বিক উৎপাদান (অৰ্থাৎ পাঠটোৰ কৃতিত্ব) ঃ যিহেতু এই দুয়োটা বিষয়েই পাৰস্পৰিকভাৱে নিৰ্ভৰশীল, পাৰস্পৰিকভাৱে সমৰ্থিত বা সংক্ৰমিত।

(৪) 'সমালোচনা' শব্দটোৰ সাধাৰণ অৰ্থত এটা নঞৰ্থক অতিৰিক্ত তাৎপৰ্য আছে এটা পৰ্যায়লৈকে। সেয়া শুদ্ধও কিয়নো সাহিত্য বুলিলে যি বুজায় সেই বিষয়টোৰ বাচন (discourse)ক সাহিত্য সমালোচনাই সাধাৰণভাৱে শৃংখলাবদ্ধ কৰে।

(৫) সাহিত্য সমালোচনাত ভাল লেখনিৰ নিৰীক্ষণ কৰা হয়; ব্যক্তিগত আৰু সাংস্কৃতিক মূল্য কিয় আৰু কি পাঠত স্থান দিয়া উচিত তাক নিৰ্ণয় কৰা হয়।

সৃষ্টিশীল ৰচনাৰাজিৰ এজন আদৰ্শবান পাঠকহে প্ৰকৃতাৰ্থত এজন সফল সমালোচক হ'ব পাৰে। সাহিত্যৰ সমালোচক এগৰাকী সাহিত্যিক গুণ থকাৰ সমান্তৰালকৈ সাহিত্যৰ শব্দৰাজিক নিজস্ব প্ৰতিভা আৰু প্ৰজ্ঞাৰ দ্বাৰা বিবেচনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত দখল থকাটো অতি প্ৰয়োজনীয়। 'English Literature, A Critical Survey' শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ ৰচক J. G. Williams-এ সমালোচক সম্পৰ্কে কৈছে— 'The function of a literary critic is the evaluation of what has been written in terms of aesthetic principles appropriate to literature.' মেথ্যু আৰ্নল্ডে সমালোচনা ব্যক্তিমুখী হোৱা উচিত নহয় বুলি উল্লেখ কৰিছে। তদুপৰি এলিয়টেও সমালোচনা সাহিত্যিকগৰাকীক নিৰ্দিষ্ট কৰি হোৱাৰ পৰিবৰ্তে সাহিত্য কৃতিক ভিত্তি কৰিহে হ'ব লাগে বুলি উল্লেখ কৰিছে।

সমালোচকৰ গুণসমূহ কেনে হোৱা উচিত সেই সম্পৰ্কে 'Principles of Literary Criticism' শীৰ্ষক গ্ৰন্থত A, Richardsয়ে উল্লেখ কৰিছে এনেদৰে— ''The qualification of a good critic are three. He must be an adept at experiencing, without eccentricities. The state of mind relevant to the work of art he is judging; he must be able to distinguish experiences from one another as regards to their less superficial features. Thirdly, he must be a sound judge of values.'' Richards ৰ সংজ্ঞাটোৰ যোগেদি এজন উৎকৃষ্ট তথা যোগ্যতা সম্পন্ন সমালোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় গুণৰাজি তথা মানদণ্ড সম্পৰ্কে সুন্দৰ আভাস পাব পাৰো। পাশ্চাত্যৰ লেখকসকলৰ দৰেই অসমীয়া সাহিত্যত আধুনিক অসমীয়া চুটিগল্পৰ জনক ৰসৰাজ উপাধিৰে বিভূষিত

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই এগৰাকী উন্নত মানবিশিষ্ট সমালোচকৰ বাবে প্রয়োজনীয় গুণৰাজিৰ বিষয়ে এনেদৰে উল্লেখ কৰি থৈ গৈছে 'সমালোচক হ'বলৈ যোৱাজনৰ গাত অপক্ষপাতিতা, গুণগ্রাহিতা আৰু ধর্মজ্ঞান থাকিব লাগে আৰু প্রচলিত হিংসাকুৰীয়া স্বভাৱটো থাকিব নালাগে।'

এজন ভাল সমালোচক হ'বৰ বাবে ব্যক্তি বিশেষৰ জগত, জীৱন তথা সাহিত্য সম্বন্ধে অনুশীলন, নিগূঢ় ধাৰণা, বিস্তৃত আৰু গভীৰ জ্ঞান থকাৰ সমান্তৰালকৈ মনস্তাত্ত্বিক জ্ঞানৰ দ্বাৰা পৰিপুষ্ট হোৱাটো বাঞ্ছনীয়।

এগৰাকী সমালোচকৰ বাবে এটা অতি প্রয়োজনীয় গুণ হ'ল সহনশীলতা বা সহিষ্ণুতা। সমালোচক গৰাকীৰ ব্যাখ্যা বা ৰচনা সম্ভাৰৰ প্রতি যদি অন্য সমালোচকে অপ্রীতিকৰ মন্তব্য আগবঢ়াই; তেনেহ'লে সহ্য শক্তিৰে উদাৰ মানসিকতা পোষণৰ যোগেদি বর্ণনীয় কথা বা বিষয়টো বিবেচনা কৰিব পৰা শক্তি থাকিব লাগিব।

ইয়াৰোপৰি, সমালোচকৰ আত্ম-সমালোচনা তথা আত্ম-বিশ্লেষণ কৰিব পৰা মানসিকতাৰ বাহক হোৱাটো প্রয়োজনীয়। পোনতে আত্ম-সমালোচনা কৰিব পৰা ব্যক্তিয়েহে সার্থক সমালোচক ৰূপে পৰিগণিত হয় বুলি ক'ব পাৰি।

একোজন সমালোচক লেখকৰ প্রতি সহানুভূতিশীল হোৱা দৰকাৰী। সম্পূর্ণ নিৰপেক্ষ আৰু উদাৰ নীতিৰ যোগেদি সাহিত্য পাঠৰ আধাৰত কৰা সমালোচনাহে সার্থক সমালোচনা হ'বৰ যোগ্য হয়। ৰচনা সম্ভাৰত সমালোচকজনে কেৱল দোষখিনিকে আঙুলিয়াই নাথাকি দোষ বা বেয়াখিনিৰ পৰা ভাল তথা গ্রহণীয়খিনি তুলি আনি পাঠক সমাজৰ আগত তুলি ধৰাতে সমালোচকৰ সার্থকতা বিশ্লেষণ তথা প্রজ্ঞাৰ যোগেদি সমালোচক এগৰাকীয়ে সমালোচনা কর্মত অগ্রসৰ হ'ব লাগে। সেই বাবে প্রয়োজন অন্তর্দৃষ্টিসম্পন্নতাৰ। এই শক্তি সম্পন্ন সমালোচকেহে সৃষ্টিশীল সাহিত্যৰ বিশ্লেষণ কৰি তাত লুকাই থকা সম্ভাৱনা তথা প্রকৃত ৰূপ পাঠকৰ মাজলৈ আগবঢ়াই দিব পাৰে। অন্যথা ই কেতিয়াও সম্ভৱ নহয়।

সমালোচকে নিজৰ স্পৃহা, ভাল-বেয়া অর্থাৎ ব্যক্তিপ্রৱণতাক পৰিত্যাগ কৰি নিজস্ব অনুভূতিৰ উর্দ্ধত গৈ যুক্তিৰ আধাৰত সৃষ্টিশীল সাহিত্যৰ সমালোচনাত্মক ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পৰা ক্ষমতাৰ বাহক হ'ব লাগিব। তেতিয়াহে সেয়া সার্থক সমালোচনা ৰূপে বিবেচিত হ'ব।

সমালোচকৰ বাবে অন্য এটি প্রয়োজনীয় গুণ অথবা ক্ষমতা হ'ল যে সাহিত্যিক আৰু শিল্পীৰ দৰেই সমালোচক গৰাকীৰো হৃদয়ত কল্পনা শক্তিৰ প্রাৱল্য আৰু ৰস সৃষ্টিৰ ভাৱনা বিদ্যামান হ'ব লাগিব। ইয়াৰপৰি বাস্তৱতাৰ ধাৰণা, ইতিহাস চেতনা আৰু কল্পনাপ্রৱণতাৰ মাজৰ যোগসূত্র অংকনত সমানে দক্ষতা থকা ব্যক্তি বিশেষহে সমালোচক ৰূপে সার্থকতা লভিব পাৰে বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ Longinusয়ে ৰচনা কৰা সমালোচনামূলক ৰচনাখনৰ নাম কি?

১১.৩.৩ সমালোচনা আৰু সৃষ্টিশীল ৰচনা

সাহিত্য আৰু সমালোচনাক পৃথক বুলি ক'ব নোৱাৰি। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে দুয়ো দুয়োৰে পৰিপূৰক। সাহিত্যৰ এটি অন্যতম ভাগ হ'ল সমালোচনা। সাহিত্যৰ অন্যান্য শাখাসমূহ যেনে ঃ কবিতা, চুটিগল্প, উপন্যাস আদিৰ দৰে সমালোচনাও সাহিত্যৰে এটি শাখা। সমালোচনাৰ অর্থ এটা শব্দত যদি বুজাবলৈ বিচৰা হয়, তেনেহ'লে ক'ব লাগিব যে বিচাৰ সিদ্ধান্ত (Judgement) সৃষ্টিশীল কর্মৰ মূল্যায়নেই সমালোচনা।

সমালোচনা সাহিত্যক সার্থকতা প্রদান কৰাৰ আঁৰত একো একোজন ব্যক্তি বিশেষৰ অফুৰন্ত কর্মশক্তিৰ অৰিহণা থাকে। তেনে ব্যক্তি বিশেষক সমালোচক আখ্যা দিয়া হয়। এই সমালোচক অভিধাটোক বিভূষিত কৰা ব্যক্তিগৰাকীৰ গুণ তথা যোগ্যতা সম্পর্কে আগৰ শাখাটিত আলোচনা কৰি আহিছে। ইতিমধ্যে আপুনি সমালোচক সম্পর্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিছে। এই সমালোচক গৰাকীৰ যোগ্যতাই সমালোচনা সাহিত্যৰ মান নির্ধাৰণ কৰে। অর্থাৎ সমালোচনা সাহিত্যই সৃষ্টিশীল ৰচনালৈ উন্নীত হ'ব পাৰিছে নে নাই, সেই বিষয়টো সম্পূর্ণৰূপে সমালোচক গৰাকীৰ যোগ্যতা আধাৰিত। যিহেতু সমালোচকজনেই নির্দিষ্ট পাঠ বিশেষ অথবা সৃষ্টিশীল ৰচনা বিশেষ নিজস্ব, জ্ঞান, বুদ্ধি আৰু দৃষ্টিভংগীৰে পাঠকৰ মাজলৈ আগবঢ়াই দিয়ে; তাৰে আধাৰত এটি নৱতম সাহিত্য সৃষ্টি হয়। এজন কবি বা সাহিত্যিকে নিজস্ব ভাৱনা বা কল্পনাৰ আধাৰত সাহিত্য চর্চা কৰে। কিন্তু একোজন সমালোচকে কবি-সাহিত্যিকৰ ৰচনাক আলম ৰূপে লৈ বিষয় চর্চা কৰে। যদিওবা নিজাকৈ কোনো সাহিত্য চর্চা নকৰে, তথাপি কিন্তু সেই সাহিত্যই আগবঢ়োৱা ৰচনাংশৰ যোগেদি পাঠক সমাজে দুর্বোধ্য বিষয় তথা সাহিত্যৰ অন্তর্নিহিত সৌন্দর্যৰ ৰস পান কৰাৰ সুযোগ পায়। পাঠকক যদি সমালোচকে এনে ধৰণে ৰসপান কৰোৱাৰ ক্ষেত্রত সফলতা লাভ কৰিব পাৰে; তেনেহ'লে সেইবিধ সমালোচনা নিশ্চিতভাৱে সৃষ্টিশীল ৰচনা ৰূপে স্বীকৃত হ'ব।

উল্লেখ্য যে প্রাচীন সাহিত্যিকসকলৰ প্রায়ভাগেই সমালোচক আৰু সৃষ্টিশীল লেখকৰ মাজত পার্থক্যৰ ৰেখা স্পষ্ট কৰিছে। এই ক্ষেত্রত ইংৰাজ নাট্যকাৰ বেন জনচনে উল্লেখ কৰিছে যে— সমালোচকৰ যদি সৃষ্টিশীলতা নাথাকে তেনেহ'লে তেওঁ সৃষ্টিশীল ৰচনাৰ কৌশলসমূহৰ বিষয়ে একো নাজানিব। গতিকে সৃষ্টিশীল

ৰচনা সম্বন্ধে লেখকসকলেই মন্তব্য কৰা উচিত। সেই বিষয়ে কেৱল সৃষ্টিশীল লেখকেহে বিচাৰ কৰিবলৈ সক্ষম।

একোজন সমালোচকে যেতিয়া সকলোবোৰ মানুহক প্রতিনিধিত্ব কৰি একোটা বিশেষ সাহিত্য পাঠৰ ৰূপ, ৰস আৰু সৌন্দর্যক পাঠক সমাজৰ মাজত তুলি ধৰে; তেতিয়া উল্লেখ্য সাহিত্য পাঠাংশই নৱতম সৃষ্টি কার্য ৰূপেই ধৰা দিয়ে। কাৰণ সমালোচকজনে অন্তৰৰ ভাব-সত্যতাক নিজস্ব ভাবমূর্তিৰে গঢ় দি নকৈ সৃষ্টি কৰে। তেওঁ নির্দিষ্ট লেখক অথবা সাহিত্যিক গৰাকীয়ে ৰচনাৰাজিৰ মাজত যি বিষয় ফুটাই বা স্পষ্ট কৰি তুলিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই; সেই বিষয়ে সমালোচজনে আভাস দিয়াৰ লগতে নিজস্ব ভাবানুভূতি তথা জীৱন দর্শনক গঢ়ি তুলিছে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা উচিত যে সমালোচক একোজন সম্পূর্ণ নৈর্ব্যাক্তিক, আনহাতে সৃষ্টিশীল লেখক কিন্তু ব্যক্তিত্বধর্মী। তথাপি কিন্তু এওঁলোক দুয়োৰে মাজত কেতবোৰ ৰচনাত নিবিড় সম্পর্ক দেখা যায়। য'ত নৈর্ব্যক্তিকতাৰ আলমত সমালোচকজনে সাহিত্যিকৰ মুখলৈ নোচোৱাকৈ, কেৱল মাত্র পাঠৰ আধাৰত নিজস্ব ধ্যান-ধাৰণাক স্পষ্ট কৰি পাঠক সমাজক আপ্লুত কৰিব পাৰে। সমালোচনা সাহিত্য সৃষ্টিৰ এনে ধৰণৰ আদর্শতে কোনো এবিধ সাধাৰণ সমালোচনা কর্মই সৃষ্টিশীল ৰচনালৈ উন্নীত হ'ব পাৰে।

সমালোচকে সাহিত্য পাঠৰ সমালোচনাত লেখকক নতুন দিশৰ সন্ধান দিয়াৰ লগতে কিদৰে লিখিলে নির্দিষ্ট পাঠটি আৰু অধিক সুন্দৰ হ'লহেঁতেন সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰাৰ সমান্তৰালকৈ পাঠক সমাজক নিজস্ব প্রজ্ঞা, দর্শন আৰু ৰস আচ্ছাদনেৰে আপ্লুত কৰিবলৈ সামর্থবান হ'লে তেনে সমালোচনা সাহিত্যক নিঃসন্দেহে 'সৃষ্টিশীল ৰচনাৰূপে বিবেচিত কৰিব পাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৭ ঃ আগষ্টান যুগৰ কবি-সমালোচক গৰাকীৰ নাম আৰু তেওঁৰ এখন ৰচনা সম্পর্কে উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৮ ঃ কলা-কৈৱল্যৱাদী আন্দোলনৰ প্রধান প্রবক্তা এগৰাকীৰ নাম লিখক।

প্রশ্ন ৯ ঃ নব্য-সমালোচনা শীর্ষক আন্দোলনটো ক'ত আৰু কেতিয়া আৰম্ভ হৈছিল?

জানি থোৱা ভাল

Longinus ৰ দ্বাৰা ৰচিত ''On the Sublime'' গ্রন্থখন বহু যুগ বা দিনলৈকে পোৱা হোৱা নাছিল। ৰেনেচা যুগতহে এইখন গ্রন্থ প্রকাশ কৰা হৈছিল। কিছুমানৰ মতে কিন্তু এইখন গ্রন্থ প্রথম আৰু আন কিছুমানৰ মতে তৃতীয় শতিকাত ৰচিত বুলি পোৱা যায়। কিন্তু Longinus তৃতীয় শতিকাৰ বুলিহে জনা যায়।

১১.৩.৪ সমালোচনাৰ ধাৰা-এৰিষ্টটলৰ পৰা ৰোমাণ্টিচিজম

সাহিত্য তত্ত্ব, সমালোচনা সাহিত্য আৰু সাহিত্য বুৰঞ্জী এই আটাইকেইটাৰ মাজত অতি নিবিড় সম্পৰ্ক আছে। এইসমূহৰ প্ৰতিটোৱেই স্বতন্ত্ৰ যদিও পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলো। প্ৰকৃতাৰ্থত ক'বলৈ গ'লে সাহিত্য ক্ষেত্ৰখনত ঐতিহাসিক সাহিত্য চৰ্চাৰ পৰা সমালোচনালৈ, আকৌ সাহিত্য সমালোচনাৰ পৰা সাহিত্য তত্ত্বলৈ আৰু সাহিত্য তত্ত্বৰ পৰা পুনৰ সমালোচনালৈ এনে ধৰণৰ তিনিপ্ৰকাৰ গতিধাৰাৰে পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ যোগেদি এক সুনিৰ্দিষ্ট বলয় প্ৰক্ৰিয়া গঠিত হয়।

সমালোচনা সাহিত্যও এই বলয় প্ৰক্ৰিয়াৰ এক বিশেষ অংগ। এই সমালোচনা সাহিত্যৰ ইতিহাস অতি প্ৰাচীন। পোন প্ৰথমে গ্ৰীচ দেশত পুলি পোখা মেলা সমালোচনা সাহিত্যৰ আধাৰ আছিল 'দি ফ্ৰগছ্' শীৰ্ষক ৰচনা। এৰিষ্টফেনিচৰ দ্বাৰা ৰচিত 'দি ফ্ৰগছ্' শীৰ্ষক কমেডিত নাট্যকাৰ ইস্কিলাচ আৰু ইউৰিপিডিচৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা বাদ-প্ৰতিবাদেই এইবিধ সাহিত্যৰ বীজ অংকুৰিত হৈছিল। সম্পূৰ্ণ কল্পনাৰ আধাৰত সৃষ্টি ৰচনাৰ বাদ-প্ৰতিবাদৰ মাজত সমসাময়িক সমালোচনা পদ্ধতিৰ আভাস পোৱা যায়। এৰিষ্টফেনিচৰ সময়ছোৱাত মূলতঃ নৈতিক, বৈয়াকৰণিক আৰু বিচাৰমূলক ৰীতিৰ দ্বাৰা সমালোচনা কৰা ৰীতি আছিল। সেই সময়ৰ হোমাৰ, পিণ্ডাৰ আৰু হে�ৰক্লিটাচ আদি লেখকেও সমালোচনা সাহিত্যৰ তত্ত্ব সম্বন্ধে আলোচনা কৰিছিল যদিও প্ৰকৃতাৰ্থত গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলহে সমালোচনা সাহিত্যৰ প্ৰধান প্ৰবক্তা অথবা দিক্ নিৰ্দেশক। প্লেটোৰ 'ৰিপাব্লিক' আৰু 'ডায়েলগছ'ত কবিৰ প্ৰকৃতি, দিব্যশক্তি আৰু অনুপ্ৰেৰণা সম্পৰ্কীয় আলোচনাসমূহ উপলব্ধ। কিন্তু প্লেটোৱে ঘাইকৈ ধৰ্মতত্ত্ব, শিক্ষা আৰু নীতিশিক্ষা আদি বিষয়তহে অধিক আলোচনা কৰিছিল। দাৰ্শনিক গৰাকীয়ে তেওঁৰ সাহিত্য কৰ্মসমূহ Physical, Material আৰু Human Realm of appearance এনেদৰে ভাগ কৰিছে আৰু লগতে সাহিত্য তথা সাহিত্যিকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি Mimesis ধাৰণাৰ অৱতাৰণা কৰিছিল। এই সম্পৰ্কে আপুনি সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশৰ আলোচনাত কিছু ধাৰণা লাভ কৰিছে।

ইউৰোপীয় সমালোচনা সাহিত্যৰ জন্মদাতা ৰূপে পৰিচিত প্লেটোৰ প্ৰিয়া শিষ্য এৰিষ্টটলে তেওঁৰ গুৰুৰ সাহিত্য সমালোচনাৰ তত্ত্বসমূহক গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাছিল। এৰিষ্টটলে 'Poetics' ত সাহিত্যৰ সকলোবোৰ দিশ (সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু, শ্ৰেণীবিভাগ, ৰচনাশৈলী মহাকাব্য, গীতি কাব্য, ট্ৰেজেডি, কমেডি, সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰেৰণা, উৎস আৰু কাব্যৰ লক্ষণ আদি) সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰিছে। এৰিষ্টটলৰ 'পয়েটিক্স' সমালোচনা সাহিত্যৰ বাবে এক মাইলৰ খুঁটি স্বৰূপ। 'Poetics'ক আধাৰ ৰূপে লৈ ইউৰোপৰ ভিন্নজন সমালোচক হো�ৱেচে, কুইণ্টিলিয়াম, দান্তে, পেত্ৰাৰ্ক আদিয়ে সমালোচনা ক্ষেত্ৰখনলৈ নিজস্ব মতাদৰ্শ আগবঢ়াইছে।

এৰিষ্ট'টলে 'Poetics'ত সাহিত্য সমালোচনাৰ দিশত অগ্রগতি লাভ কৰাৰ ক্ষেত্রত তিনিটা সাহিত্য তত্ত্বৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াইছে। সেয়া হ'ল ঃ বিভিন্ন শিল্পৰ পাৰস্পৰিক যোগসূত্র, কেথাৰছিচ আৰু অনুকৰণ। তেওঁ প্রকাশ কৰিছে যে কবিতা, মহাকাব্য, ট্রেজেদি, কমেডি আদিবোৰ মাজত ৰচনা ৰীতি, আঙ্গিক, বিষয়ৰ ক্ষেত্রত ভিন্নতা বিদ্যামান যদিও এই সকলোবোৰৰ সৃষ্টিৰ অন্তৰালত জীৱনৰ অনুকৃতিয়েই নিহিত হৈ আছে। এই জীৱনৰ অনুকৃতিৰ যোগেদি এৰিষ্ট'টলে বিভিন্ন শিল্পৰ মাজত ৰক্ষিত হোৱা পাৰস্পৰিক যোগসূত্রৰ দিশটোতে আলোকপাত কৰিছে।

তেওঁৰ দ্বিতীয়টো সাহিত্য তত্ত্ব 'কেথাৰছিচ'। এই কেথাৰছিচ শব্দটোক অসমীয়াত 'পৰিশুদ্ধিকৰণ' বুলি কোৱা হয়। কেথাৰছিচৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হ'ল 'পার্গেছন' (Purgation)। এই 'পার্গেছন'ৰ অর্থ হ'ল জুলাপ বা নিষ্কাষণ। ৰোগ নিদান শাস্ত্রত 'পার্গেছন' ক চিকিৎসা প্রকৰণ ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এৰিষ্ট'টলেই সাহিত্যত শব্দটোক এই ধৰণৰ অর্থতে প্রয়োগ কৰিছিল। তেওঁ কৈছিল যে ট্রেজেডি দর্শনৰ যোগেদি মানৱ মনৰ মনোবিকাৰ হ্রাস পায়। দর্শকে 'ট্রজেডি' দর্শনৰ পাছত মনৰ মাজত উদয় হোৱা কৰুণ আৰু ভীতিৰ যোগেদি মনৰ সমস্ত কুপ্রবৃত্তিৰ নিঃসৰণ ঘটে। ফলস্বৰূপে মনে স্থিৰতা লাভ কৰে আৰু মন পবিত্র হৈ পৰে। মানৱ মনে ট্রেজেডি দর্শনৰ পাছত লাভ কৰা অৱস্থা থকা মনৰ পৰিশুদ্ধিকে এৰিষ্ট'টলে 'কেথাৰছিচ' আখ্যা দিছে। সম্ভৱতঃ এৰিষ্ট'টলে দুটা বিভাগৰ ২৫ নং অধ্যায়ত সমালোচকে কোৱা মন্তব্য খণ্ডনৰ আধাৰত মূলতঃ প্লেটোৱে সাহিত্য আৰু শিল্পই মানুহৰ দূষিত কৰে' বুলি কৰা মন্তব্য খণ্ডনৰ বাবে কৰা প্রতিবাদৰ ভিত্তিতে কেথাৰছিচ শব্দৰ প্রয়োগ কৰিছিল। তেওঁ এই শব্দৰ যোগেদি বুজাব বিচাৰিছিল যে সৎ সাহিত্যৰ যোগেদি মানুহ কলুষিত হোৱাৰ বিপৰীতে মলিনতা মুক্তহে হয়।

এৰিষ্ট'টলৰ সাহিত্য তত্ত্বৰ তৃতীয় দিশ অনুকৰণ। ইয়াৰ যোগেদি তেওঁ সত্য আৰু সাহিত্য যে বিজ্ঞানাগাৰৰ বিশ্লেষণৰ আধাৰ নহয় সেই বিষয়ে প্রকাশ কৰিছে। যুক্তি, তর্ক আৰু দর্শন আদিৰ বিপৰীতে অনুভূতি, প্রেৰণা আৰু কল্পনাৰ আধাৰতহে সাহিত্য তথা সত্য প্রতিষ্ঠিত হয়, তাকে উল্লেখ কৰিছে। সাহিত্য বাস্তৱ জগতৰ হুবহু অনুকৰণ হোৱাৰ পৰিৱর্তে বাস্তৱ জগতৰ সৌন্দর্য তথা সম্ভাৱনাৰ অনুকৰণ হোৱাটোহে উচিত বুলি এৰিষ্ট'টলে অনুকৰণৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। মুঠতে Paetic-3 আগবঢ়োৱা এই ধৰণৰ সমালোচনা সাহিত্যৰ তত্ত্ব সম্পর্কীয় ধাৰাই পাশ্চাত্যত সমালোচনা সাহিত্যৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰিলে।

খ্রীষ্টাব্দ ৩য় শতিকাৰ প্রখ্যাত সমালোচক Longinus য়ে তেওঁৰ ''On the Sublime'' শীর্ষক গ্রন্থখনত মানুহৰ অনুভূতি আৰু ৰচনাৰ মান বিশিষ্টতাৰ মাজত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিছিল।

পুৰণি ৰোমান সভ্যতাৰ সোণালী যুগ অর্থাৎ আগষ্টান যুগৰ এজন বিখ্যাত ৰোমান সমালোচক আছিল Horace। এইগৰাকী ধ্ৰুৱবাদী সমালোচকে প্ৰাচীন গ্ৰীক সমালোচনা জনপ্ৰিয় কৰি তুলিছিল। এই গৰাকী সমালোচকৰ আদর্শ আছিল গ্ৰীক লেখকসকল।

ৰোমান সমালোচক কুইণ্টিলিয়ামৰ দ্বাৰা ৰচিত এখনি বিখ্যাত কিতাপ হ'ল ''Institution Oratoriya''। এই গ্ৰন্থখনিত বক্তৃতাৰ ভাল-বেয়াৰ পার্থক্য দেখুৱাইছিল। হোছেৰ দৰে এই গৰাকী সমালোচকেও উল্লেখ কৰিছিল যে গ্ৰীকৰ আদর্শখিনি ৰোমৰ লেখক সাহিত্যিকেও আয়ত্ব কৰিব লাগে। এইগৰাকী সমালোচকে Formal সমালোচনালৈ এটা মর্যাদা আনি দিছিল।

পৰৱর্তী সময়ত ছাৰ ফিলিপি চিডনীয়ে ''Apologie for Poetrie'' গ্ৰন্থত Imitationৰ এক নৱতম ধাৰণাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াই।

তদুপৰি Augustine য়ে ধ্ৰুপদী সাহিত্য আৰু অলংকাৰৰ সমালোচনা তত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশৰ আৰ্হি প্ৰদান কৰি সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰালৈ বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়ায়। ৰোমান সমালোচক কুইণ্টিলিয়ামে ৰীতি সম্পৰ্কীয় তত্ত্ব আৰু পদ্য লিখা কলা আদি সম্বন্ধে ব্যাখ্যা আগবঢ়াই সমালোচনাৰ দিশলৈ অৱদান আগবঢ়ায়।

অষ্টাদশ শতিকাত জন্ম লাভ কৰা আলেকজেণ্ডাৰ পোপে ধ্ৰুৱবাদৰ পুনৰুত্থানত বৰঙণি যোগাইছিল। সেয়ে তেওঁক নব্য ধ্ৰুৱবাদী আখ্যা দিয়া হয়। ধ্ৰুৱবাদৰ পৰা আঁতৰি নোযোৱা পোপ এগৰাকী ৰক্ষণশীল সমালোচক আছিল। মেথিউ আর্নল্ডলভিক্টেৰিয়ান যুগৰ প্ৰখ্যাত নৈতিকতাবাদী কবি তথা সমালোচক ৰূপে পৰিচিত। তেওঁ পুৰণি ধ্ৰুৱবাদী বস্তুক আদর্শ ৰূপে লৈ নতুন সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছিল। ইয়াৰোপৰি ৱাল্টাৰ পিটাৰ, অস্কাৰ ওৱাইলড আদি সমালোচকে উদ্দেশ্যধর্মীতাত প্ৰাধান্য আৰোপ কৰি সমালোচনা সাহিত্যত আগবাঢ়ি গৈছিল।

ঊনবিংশ শতিকাত ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ বান্ধোন ছিঙি কবি-সাহিত্যিকসকলে ধর্ম নিৰপেক্ষ সাহিত্য সৃষ্টিত আত্মনিয়োগ কৰে। ৱর্ডছৱর্থ, ক'লৰিজ, কীট্ছ আদিৰ কবিতাত পোনতে ৰমন্যাসবাদৰ অৱতাৰণা কৰা পৰিলক্ষিত হয়। Classical সাহিত্যৰ সংযত আৰু ঠেক গণ্ডীৰ পৰা আত্মমুক্তি ঘটাই মানুহক এখন মুকলি তথা বহুল জগতলৈ লৈ যোৱাৰ আপাহতে সাহিত্যত ৰোমাণ্টিচিজিমৰ উদ্ভৱ হয়। দ্বাদশ শতিকাত ইউৰোপত ৰিবৰিব কৈ প্ৰৱাহিত হোৱা নৱন্যাসৰ বা-চাতিয়ে সপ্তদশ শতিকাত বিস্তৃতি লাভ কৰিলে। প্ৰকৃততে পোপ আৰু জাৰৰ সামন্তবাদী শাসনৰ অধীনস্থ ইউৰোপীয় মানুহ অতিষ্ঠ হৈ বিপ্লৱৰ সূচনা কৰে, সেই বিপ্লৱে সাহিত্য জগতখনলৈ প্লাৱন নমাই আনে। এই প্লাৱনেই সাহিত্যত ৰোমাণ্টিচিজিম আন্দোলন ৰূপে বিবেচিত হয়। এই আন্দোলনত ফৰাচী বিপ্লৱ, কাণ্ট-হেগেল-গডউইনৰ দার্শনিক চিন্তাধাৰা আৰু ৰুছোৰ

'প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন'ৰ (Return to nature) বাণী উজ্বলাই তুলিলে। অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে ব্লে'ক, বাৰ্নছ, ক'লিঞ্চ, গ্ৰে, থমছন আৰু ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিত ৱৰ্ডছৱৰ্থ, ক'লৰিজ, শ্বেলি, বাইৰণ আদিয়ে ৰোমাণ্টিক বা ৰমন্যাস ধাৰাৰ আধাৰত সাহিত্য কৰ্ম গঢ় দিছিল।

হেইন্ৰিক হাইনে ৰোমাণ্টিচিজিমৰ 'অতীতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা' বুলি কৰা মন্তব্যৰ সৈতে বিংশ শতিকাৰ শব্দৰ মায়াজালেৰে মানুহক মোহিত কৰা কবি টি.এচ. এলিয়টৰ ধাৰণাৰ মিল লক্ষ্য কৰা যায়। এওঁ অতীত ঐতিহ্যৰ সৈতে সাহিত্য সৃষ্টিক সামৰি সাহিত্য অথবা কবিতাই যাতে পাঠকক অনাবিল আনন্দ প্ৰদান কৰিব পাৰে, তেনে হোৱাটো কামনা কৰিছিল। এওঁ এগৰাকী বস্তুনিষ্ঠ সমালোচক আছিল। কবিতাত ব্যক্তিগত কল্পনাই স্থান পাব নালাগে বুলি মন্তব্য কৰা এলিয়টৰ সমালোচনা বুজিবলৈ হ'লে মুখ্যতঃ Tradition, Objective Correlative, Dissociation of Sensibility আৰু Unification of Sensibility এই চাৰিটা ধাৰণাৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব লাগিব। এইগৰাকী সাহিত্যিক তথা সমালোচকে স্বয়ংক্ৰিয়তাৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ সমান্তৰালকৈ সমালোচনাৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৰু দাৰ্শনিক মানদণ্ডৰ প্ৰতিও প্ৰাধান্য প্ৰদান কৰিছিল।

মুঠতে সমালোচনা সাহিত্যত এৰিষ্ট'টলৰ সময়ৰে পৰা ৰোমাণ্টিচিজিমৰ ভাবাদৰ্শই সাহিত্যত খোপনি পুতি গোজেই গজালি হোৱালৈকে বিভিন্ন তত্ত্ব, পদ্ধতি, কৌশল আৰু ধাৰাই প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি যথেষ্ট অৰিহণা আগবঢ়োৱাৰ সমান্তৰালকৈ সমালোচনা সাহিত্যই প্ৰতিষ্ঠিত ৰূপ লাভ কৰাত বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়াইছে।

১১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সমালোচনা সাহিত্যই বিচাৰ-বিশ্লেষণ তথা ব্যাখ্যা আগবঢ়াই নিৰ্দিষ্ট পাঠ্যাংশৰ পৰা যে এক নিৰ্দিষ্ট সিদ্ধান্ত আগবঢ়াই তেনে নহয়। সমালোচনাৰ যোগেদি এক সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাৰ লগতে এটি নতুন বিষয়ৰ সন্ধান পোৱাটো উচিত। কাৰণ সমালোচনা মানে হ'ল সাহিত্য তথা শিল্প কৰ্মৰ মূল্যায়ন আৰু গুণগত মান নিৰূপণ সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰা এবিধ কলা।
- পৰম্পৰাগত ধাৰণা অনুসৰি সমালোচনাই ঘাইকৈ সাহিত্য পাঠৰ বৰ্ণনা, পাঠ্যৰ ব্যাখ্যা আৰু পাঠৰ মূল্যায়ন নিৰূপণ কৰা কাৰ্য সাধন কৰে।
- পাশ্চাত্য সাহিত্যত সমালোচনা সাহিত্যই কিদৰে পুলি পোখা মেলিলে আৰু ক্ৰমবিকশিত ৰূপ লাভ কৰি প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিলে সেই বিষয়ে এই অধ্যায়টোত বিস্তৃতভাবে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

- গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটো আৰু তেওঁৰ প্ৰিয়তম শিষ্য এৰিষ্টটলৰ সময়ৰ পৰা সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰা আৰম্ভ হয় যদিও এইবিধ সাহিত্যৰ বীজ হোমাৰ, পিণ্ডাৰ, হেৰাক্লিটাচ আদি সাহিত্যিকৰ ৰচনাৰ মাজতে অংকুৰিত হৈছিল।
- অধ্যায়টিত সমালোচনাৰ সংজ্ঞা আৰু ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱাৰ সমান্তৰালকৈ সমালোচক সম্পৰ্কে ধাৰণা দিয়া হৈছে। তদুপৰি সমালোচনা আৰু সমালোচকৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ ৰূপৰেখা প্ৰতিফলিত হোৱা দেখিবলৈ পাব।
- সৃষ্টিশীল ৰচনা হ'বৰ বাবে কি ধৰণৰ উপাদানৰ প্ৰয়োজন তথা একোবিধ সৃষ্টি কৰ্মই সাহিত্যত সৃষ্টিশীল ৰচনাৰ স্থান পাবৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বিষয় কৌশল তথা ৰচনা ৰীতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। সমালোচনা সাহিত্যও যে সাহিত্যৰ এটা অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয় শাখা সেই বিষয়ে বৰ্ণনা কৰা হৈছে।
- এৰিষ্টটলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি হোৱা সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰাটিয়ে ভিন্ন তাত্ত্বিক মতাদৰ্শৰ মাজেদি অগ্ৰসৰ হৈ ৰোমাণ্টিচিজিমৰ ভাবাদৰ্শৰ পুষ্ট হৈ প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়; সেই বিষয়ে অধ্যায়টিত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল।

জানি থোৱা ভাল

এৰিষ্টটলৰ 'Poetics' ছটা ভাগত বিভক্ত। সেয়া—

(i) প্ৰথমৰ পৰা পঞ্চম ভাগলৈকে কবিতা, কবিতাৰ ভাগসমূহ বিশেষকৈ ট্ৰেজেডি আৰু কমেডীৰ কথা আলোচনা কৰিছে। এই অংশত অনুকৰণ সম্বন্ধীয় আলোচনা কৰিছে।

(ii) ৬ৰ পৰা ১৯ লৈকে এই অধ্যায়কেইটাত ট্ৰেজেডি আৰু ট্ৰেজেডিৰ উপাদানসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে।

(iii) ২০ৰ পৰা ২২ নং অধ্যায়ত কবিতাৰ ৰীতি আৰু শব্দ আদিৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াইছে।

(iv) ২৩ নং অধ্যায়ত বৰ্ণনামূলক কবিতা আৰু ট্ৰেজেডিৰ সম্পৰ্ক আলোচনা কৰিছে।

(v) ২৪ৰ পৰা ২৬ নং অধ্যায়ত মহাকাব্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। তদুপৰি ট্ৰেজেদিৰ লগত তুলনা কৰা হৈছে।

(vi) ২৫ নং অধ্যায়ত কবিতাৰ বিষয়ে বিভিন্ন সমালোচকে আগবঢ়োৱা মন্তব্য খণ্ডন কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে।

১১.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০১) সাহিত্য-সমালোচনা তত্ত্ব; লক্ষীমপুৰ ঃ উত্তৰ লক্ষীমপুৰ মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন সমিতি।

২। গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ (২০০৬); *আধুনিক গল্প সাহিত্য*; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড

৩। পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (২০১৪); সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

৪। বৰা, মহেন্দ্ৰ (১৯৮৫); সাহিত্য উপক্ৰমণিকা; গোলঘাট ঃ ভাৰতী বুক ষ্টল।

৫। বৰা, যতীন (১৯৯৩); সাহিত্য সমালোচনা পৰিচয়; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৬। বৰমুদৈ আনন্দ (২০০৮);অসমীয়া সাহিত্য সমালোচনাৰ চমু বুৰঞ্জী; গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

৭। মিশ্ৰ, কৃষ্ণকুমাৰ (২০০৯); অনুষ্টুপ; যোৰহাট ঃ প্ৰভা প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৮। Barry, Peter (2017); Beginning Theory; Guwahati : Viva Books.

৯। Hudson, W. H. (1983). An Introduction to the Study of Literature. New Delhi : Kalyani Publisers.

১০। Richards, 1. A (1926). Principles of Literary Criticism. Harcourt : Brace & Company.

১১.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

প্ৰশ্ন ১ ৰ উত্তৰ ঃ গ্ৰীক দেশত।

প্ৰশ্ন ২ ৰ উত্তৰ ঃ তিনিটা। সেয়া হ'ল ঃ

১। সাহিত্য পাঠৰ বৰ্ণনা,

২। পাঠৰ ব্যাখ্যা,

৩। পাঠৰ মূল্যায়ন।

প্ৰশ্ন ৩ ৰ উত্তৰ ঃদুই ধৰণে। সেয়া হ'ল ঃ

১। প্ৰায়োগিক আৰু

২। তাত্ত্বিক

প্ৰশ্ন ৪ ৰ উত্তৰ ঃ তিনিটা দিশ লক্ষ্য কৰোঁ। সেয়া

১। বিংশ শতিকাৰ পূৰ্বৰ সময়চোৱা

২। ঊনবিংশ আৰু বিংশ শতিকা

৩। বিংশ শতিকা

প্ৰশ্ন ৫ ৰ উত্তৰ ঃ গ্ৰীক সাহিত্যিক এৰিষ্ট'টল আৰু ৰচনাৰ সময় খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ৪র্থ শতিকা।

প্ৰশ্ন ৬ ৰ উত্তৰ ঃ ''On the Sublime''.

প্ৰশ্ন ৭ ৰ উত্তৰ ঃ হোৰেচ (Horace)। তেওঁৰ ৰচনা হ'ল ''Ars Poetics''

প্ৰশ্ন ৮ ৰ উত্তৰ ঃ ৰাল্টাৰ পেটাৰ।

প্ৰশ্ন ৯ ৰ উত্তৰ ঃ আমেৰিকাত ১৯২০ চনৰ পৰা ১৯৩০ চনৰ মাজৰ সময়চোৱাত।

১১.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ সমালোচনা মানে কি বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ উইলিয়াম হেনৰি হাডচনে আগবঢ়েৱা সমালোচনা সম্পৰ্কীয় সংজ্ঞাটোৰ বিষয়ে এটি চমুকৈ টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ প্ৰণালীবদ্ধ সমালোচনা হ'বৰ বাবে সমালোচনাই কি ধৰণে বিস্তাৰ লাভ কৰিব লাগে, সেই বিষয়ে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সমালোচনা সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশ বিৱৰি এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক

প্ৰশ্ন ৫ ঃ 'Mimesis' অথবা অনুকৰণ সম্পৰ্কী ভিন্নজন সমালোচনাৰ দ্বাৰা বৰ্ণিত হোৱা ধাৰণা বা ব্যাখ্যাসমূহৰ সম্পৰ্কে আলোপাত কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ সমালোচক Augustin-এ সমালোচনা সাহিত্যৰ দিশলৈ কেনে ধৰণৰ বৰঙণি আগবঢ়াইছে লিখক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ সমালোচনা আৰু সমালোচক সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ সমালোচনা সাহিত্যক সৃষ্টিশীল ৰচনা বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি নে? যদি পাৰি সেই বিষয়ে আপোনাৰ মতামত দাঙি ধৰি আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ এৰিষ্ট'টলৰ সময়ৰ পৰা গা কৰি উঠা সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ পাশ্চাত্য সমালোচনা-২

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য
১২.২ পৰিচয়
১২.৩ নব্য সমালোচনা
১২.৪ আধুনিকতাবাদ
১২.৫ আধুনিকতবাদত ব্যৱহৃত কেইটামান তাত্ত্বিক দিশ
১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১২.৭ অধিক জানিবলৈ
১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৱন ৰূপৰেখা)
১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- নব্য সমালোচনা শীর্ষক আন্দোলনটি সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- নব্য সমালোচনাৰ ধাৰা সম্পর্কে সম্যক আলোচনা কৰিব পাৰিব
- আধুনিকতাবাদ কি আৰু আধুনিকতাবাদী আন্দোলন কি সেই সম্পর্কে ধাৰণা কৰিব লাভ
- আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ বিষয় বৈচিত্র্য সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- সমালোচনা সাহিত্যৰ ভিন্ ভিন্ সময়ত সৃষ্টি হোৱা বাদ-বৈচিত্র্যসমূহৰ প্রভাৱ সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব
- সমালোচনা সাহিত্যৰ সাম্প্রতিক কালছোৱাত গঢ় লৈ উঠা কেতবোৰ সাহিত্যতত্ত্ব সম্পর্কে কৰা আলোচনা পঢ়িবলৈ পাব।

১২.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়াৰ তৃতীয় যান্মাসিকৰ 'সাহিত্য সমালোচনা' পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্গত এইটো দ্বাদশ অধ্যায়।

সমালোচনা সাহিত্যৰ এই অধ্যায়টিত আপুনি নব্য সমালোচনাৰ ধাৰণা আৰু আধুনিকতাবাদ সম্পর্কীয় ব্যাখ্যা পঢ়িবলৈ পাব। ইয়াৰোপৰি সমালোচনা সাহিত্যৰ ধাৰা, আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত কেতবোৰ তাত্ত্বিক দিশ সম্বন্ধে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।

এৰিষ্টটলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সমালোচনা সাহিত্যৰ ন-ন তত্ত্ব তথা সমালোচনা আগবঢ়োৱা সমালোচক-সাহিত্যিকৰ ব্যাখ্যাৰ দ্বাৰা পুষ্ট হৈ প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা সমালোচনা সাহিত্যৰ সম্বন্ধে ইতিমধ্যেই আপুনি অধ্যয়ন কৰি আহিছে। আমাৰ এই অধ্যায়ত বিংশ শতিকাৰ অৰ্থাৎ ১৯২০ৰ পৰা ১৯৩০ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আমেৰিকাত আৰম্ভ হোৱা নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক সাহিত্য আন্দোলনৰ আলোচনাৰ লগতে তাৰ পৰৱৰ্তী সময়ৰ সমালোচনা সাহিত্যৰ গতিধাৰা সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

১২.৩ নব্য সমালোচনা

আমেৰিকাত ১৯২০ৰ পৰা ১৯৩০ৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আৰম্ভ হোৱা নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক সাহিত্য আন্দোলনে পাশ্চাত্যৰ সমালোচনা সাহিত্যলৈ এটি নৱতম ধাৰাৰ আগমন ঘটায়। নব্য সমালোচনা শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হৈছে New Criticism। এই শব্দটো প্ৰথমে জোৱেল ই স্পিনগামে ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু আমেৰিকাৰ জন ক্ৰো ৰেনচাম নামৰ সমালোচকজনে তেওঁৰ ''The New Criticism' (১৯৪১) গ্ৰন্থ প্ৰকাশ হোৱাৰ পৰৱৰ্তী সময়ত সৰ্বসাধাৰণে এই শব্দটো গ্ৰহণ কৰে।

বিংশ শতিকাৰ ব্যক্তি বিশেষৰ মাজত জীৱন তথা সমাজ সম্পৰ্কীয় এক বস্তুমুখী চেতনা গঢ় লৈ উঠিছিল। এনে চিন্তা-চেতনাই সাহিত্য তথা সমালোচনাৰ জগতখনকো প্ৰভাৱিত নকৰাকৈ থকা নাছিল। সৰ্বসাধাৰণৰ জীৱনমুখী বাসনা, বস্তুবাদী ভাৱনা, বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতি, সাহিত্যৰ পটভূমিত গুৰুত্ব প্ৰদান, প্ৰশিক্ষণমূলক শিক্ষাৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ আৰু সৃষ্টিকৰ্মতকৈ স্ৰষ্টাৰ প্ৰতি আৰোপ কৰা গুৰুত্ব আদি বিষয়ে সমসাময়িক সমালোচকসকলক অতীষ্ঠ কৰি তোলাৰ ফলস্বৰূপে সমালোচনা সাহিত্যত এই নতুন বা নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটি সৃষ্টি হয়। এই সমালোচনাই কেৱল আলোচ্য পাঠককে সমালোচনাৰ বাবে মুখ্য ৰূপে বিবেচনা কৰে। তদুপৰি এইবিধ সমালোচনাত অৰ্থতত্ত্বৰ প্ৰয়োগ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপে বিবেচিত হৈছে। এই সমালোচনাত সাহিত্যৰ ভিন্ন তত্ত্বৰ প্ৰভাৱ তথা ধাৰাই সমালোচনা পদ্ধতিটো জটিল কৰি তুলিছে। নব্য বা নতুন সমালোচনাৰ ধাৰাটোৰ প্ৰধান প্ৰবক্তাসকল হ'ল— John Crowe Ransom, Allen Tate, W.K. Wimsatt, Cleanth Brooke, R.P. Blackmur, Kenneth Burke আদি।

বিংশ শতিকাৰ এই সময়ছোৱাত গা কৰি উঠা আমেৰিকা আৰু ইংলণ্ডৰ অপ্ৰীতিকৰ সাহিত্যিক পৰিবেশৰ প্ৰতি প্ৰতিবাদ জনাই নতুন সমালোচনা সাহিত্যৰ বাট প্ৰশস্ত কৰা কবি-সাহিত্যিক তথা সমালোচকসকলক চিত্ৰকল্পবাদী সাহিত্যিক আৰু মনস্তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ সংজ্ঞাকাৰ Richard (ৰিচার্ড)ও সমৰ্থন জনাইছিল। চিত্ৰকল্পবাদী কবিতাৰ তাত্ত্বিক দিশলৈ টি. ই. হিউম, এজ্ৰা পাউণ্ড.আৰু এমীলৱেলৰ অৱদান গুৰুত্বপূৰ্ণ। ইয়াৰোপৰি এই দিশত এছ. ফ্লিট, হিল্ডা ডুলিটন, টি. এচ. এলিয়ট, ডাব্লিউ. বি. এছ, উইলিয়ামচ, ডি. এইছ, লৰেন্স, ৰলেছ ষ্টীভেনচ, ৰবাৰ্ট ফ্ৰষ্ট আৰু হাৰ্ট ক্ৰেনৰ নাম উল্লেখযোগ্য।

টি. ই. হিউমৰ কবিতাত ৰচনা কৌশল আৰু আঙ্গিকৰ যোগেদি পাঠ্যৰ গভীৰতা প্ৰতিভাত হৈ উঠিছিল। তদুপৰি তেওঁ ৰচনা চিত্ৰকল্পক সৃষ্টি কৰ্মৰ সাৰবস্তু বা উৎস ৰূপে বিবেচনা কৰিছিল। ঠিক তেনেদৰে পাঠ্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ সমান্তৰালভাৱে স্ৰষ্টাৰ বিপৰীতে পাঠৰ কলা-কৌশল আৰু আঙ্গিক ৰচনাক প্ৰাধান্য কৰি এজ্ৰা পাউণ্ডে ৰচনা কৰা কবিতাই চিত্ৰকল্পবাদী কবিতাক আৰু অধিক জটিল ৰূপ প্ৰদান কৰিছিল।

শব্দৰ মায়াজালেৰে মানুহক মোহিত কৰা কবি টি. এচ. এলিয়ট এগৰাকী বস্তুনিষ্ঠ সমালোচক। তেওঁ মন্তব্য কৰিছে যে কবিতাত ব্যক্তিগত কল্পনাই স্থান লাভ কৰা উচিত নহয়। নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটোত সমৰ্থন আগবঢ়োৱা এই গৰাকী সমালোচক তথা চিত্ৰকল্পবাদী কবিয়ে স্বয়ংক্ৰিয়তাৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ সমান্তৰালতৈ সমালোচনাৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৰু দাৰ্শনিক মানদণ্ডৰ প্ৰতিও দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল।

অন্যান্য নব্য সমালোচকৰ দৰেই ৰিছার্ডেও পাঠৰ শুদ্ধ বিশ্লেষণত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। নব্য সমালোচকসকলৰ মতে সৃষ্টিকৰ্মসমূহ একো একোবিধ স্বয়ংক্ৰিয় তথা স্বয়ংসম্পূৰ্ণ কলা। সেয়েহে অন্য দিশতকৈ কেৱল মাত্ৰ পাঠত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। তদুপৰি এই ক্ষেত্ৰত অৰ্থতত্ত্বৰ প্ৰয়োগো মন কৰিবলগীয়া। এনে সমালোচনাত সমালোচকে স্ৰষ্টাৰ জীৱনপঞ্জী, সামাজিক, ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে জ্ঞান আহৰণ কৰি আলোচনা কৰা ৰীতি পৰিত্যাগ কৰি তাৰ পৰিবৰ্তে বিষয় তথা পাঠাৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ তথা গুণাগুণ নিৰ্ণয়ত গুৰুত্ব দিয়া উচিত। পাঠ্যৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ নিৰপেক্ষতা অৱলম্বন আৰু পাঠৰ যি বৰ্ণিত বিষয় তাকে ভিত্তি কৰি সৃষ্টিকৰ্মৰাজিৰ অধ্যয়ন আৰু মূল্যায়ন কৰিব লাগে। কবিতাৰ আঙ্গিকৰ উপাদানসমূহ সম্পৰ্কে সাহিত্যতত্ত্বৰ নিৰ্ধাৰিত ধাৰাৰ গণ্ডীৰ পৰা মুক্ত হৈ সমালোচকে বিশ্লেষণ কৰি তাৰ মূল্যাংকন কৰিব লাগে।

মুঠতে নব্য সমালোচনাত সমালোচক গৰাকী সমসাময়িক বাস্তৱ প্ৰসঙ্গ আৰু সৃষ্টিকৰ্মৰ সাহিত্যিক গৰাকীৰ জীৱনী প্ৰসঙ্গৰ পৰা যথেষ্ট দূৰৈত অৱস্থান কৰে। ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে তেওঁ সৃষ্টিকৰ্মৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আগ্ৰহী হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। সমালোচনাৰ এই নৱতম পথটোৰ সমালোচকসকলে সাহিত্যৰ ভিন্ন আঙ্গিক তথা ৰচনা কৌশল সম্পৰ্কীয় উপাদানৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক ব্যাখ্যা কৰি এই ধৰণৰ উপাদানৰ (যেনেঃ শব্দৰ অৰ্থ, প্ৰতীক, ৰূপক আদি) পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰে। এই সমালোচনা সাহিত্যৰ এটা উল্লেখনীয় দিশ হ'ল যে সমালোচকসকলৰ বাবে সাহিত্য কৰ্মসমূহ কাহিনী, চৰিত্ৰ আদি হোৱাৰ বিপৰীতে সেইসমূহক শব্দ, প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্প ৰূপে লৈহে বিশ্লেষণ আৰম্ভ কৰে। প্ৰকৃতাৰ্থত ক'ব পাৰি যে নব্য সমালোচনাত মুখ্যতঃ পাঠ আৰু পাঠৰ শব্দক মূল উৎস ৰূপে বিবেচনা কৰি অধ্যয়ন, বিশ্লেষণ আৰু গুণাগুণ আগবঢ়োৱা পৰিলক্ষিত হয়।

১২.৪ আধুনিকতাবাদ

আধুনিক শব্দটো কালগতভাৱে পৰিবৰ্তনশীল অৰ্থৰ বাহক। মানৱ সভ্যতাৰ প্ৰতিটো অগ্ৰগামী খোজেই আধুনিক। ই মানুহৰ চিৰ গতিশীল জীৱনৰ নতুন নতুন ৰূপ মাথোন।

কালগতভাৱে সমকালীন হ'লেও নতুন পৰিৱর্তন নঘটিলে কোনো বিষয়কে আধুনিক বুলি ক'ব নোৱাৰি। সেয়েহে ক'ব পাৰি নতুন বিষয়ৰ সংযোজনেই হ'ব আধুনিক।

বিংশ শতিকাৰ প্ৰথম দশকৰ পৰা ষষ্ঠ দশকলৈকে ইউৰোপত সাহিত্য-শিল্পত আধুনিকতাবাদৰ জন্ম আৰু বিকাশ ঘটে। আধুনিকতাবাদ শিল্প আৰু সাহিত্যৰ দিশত পৰিবর্তনৰ জোৱাৰ অনা এটি আন্দোলন। ই মানৱ জীৱনৰ সৈতে কেৱল বাহ্যিকভাৱে জড়িত নহয়। ইয়াৰ সৈতে মানুহৰ জীৱন সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ কথা, জীৱনবোধৰ বিষয় জড়িত হৈ আছে। ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ লক্ষ্য আছিল জীৱন সম্পৰ্কীয় উৎস আৰু মহৎভাৱৰ প্ৰতিষ্ঠা। ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তি জীৱনৰ ভাব-কল্পনাৰ প্ৰকাশৰ স্বতন্ত্ৰতা প্ৰতিষ্ঠা। এই দুয়ো শ্ৰেণীৰ সাহিত্যৰে জীৱনৰ সামগ্ৰিকতা, আধ্যাত্মিক আৰু নৈতিক মূল্যবোধৰ ওপৰত বিশ্বাস আছিল। কিন্তু আধুনিকতাবাদৰ মাজত এনেবোৰ বিশ্বাসৰ প্ৰতি অনাস্থা, জীৱনৰ প্ৰতি সংশয়, অনিশ্চয়তা আৰু হতাশা আদি প্ৰতিষ্ঠিত হয়। জীৱন সম্পৰ্কীয় এই ধৰণৰ দৃষ্টিভংগীয়েই আধুনিকতাবাদ। ঊনবিংশ শতিকাত বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতি, মানুহৰ অবচেতন মনৰ বিশ্লেষণ, ঈশ্বৰৰ প্ৰতি সন্দেহ তথা অনাস্থা আদি ঘটনাই পশ্চিমৰ মানুহৰ মনত গঢ়ি তোলা সংশয়, অবিশ্বাস, হতাশা আৰু অনিশ্চয়তা আদি নেতিবাচক দিশসমূহে জীৱন সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ পৰিবর্তন ঘটায়। এই ধৰণৰ পৰিৱর্তিত দৃষ্টিভঙ্গীৰেই প্ৰকাশ হ'ল আধুনিকতাবাদ। বাস্তৱবাদ, প্ৰকৃতিবাদ, প্ৰতীকবাদ, প্ৰতীতিবাদ আৰু অভিব্যক্তিবাদ আদিৰ মাজেদি আগুৱাই অহা চিন্তা-চেতনাই প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ সময়ৰ পৰা আধুনিকতাবাদৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

আধুনিকতাবাদৰ টোৱে মহৎ ভাৱ-চিন্তা, আদর্শ, সৌন্দর্যবোধৰ পৰিৱর্তে মানুহৰ অন্তর্জগতৰ একান্ত ব্যক্তিনিষ্ঠ দ্বন্দ্ব, সংঘাত, ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়া আদি সাহিত্য-শিল্পৰ আধাৰ হৈ পৰিল। ৰীতি, ভাৱ আৰু বিষয় এই তিনিও দিশত আধুনিকতাবাদৰ প্ৰকাশ পৰিলক্ষিত হ'বলৈ ধৰে। সেয়েহে আধুনিকতাবাদৰ বিষয়ে এনেদৰেও ক'ব পাৰি যে ই এক বিশিষ্ট ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অর্থনৈতিক আৰু বৌদ্ধিক আৱেষ্টনিত গঢ় লৈ উঠা জীৱনবোধৰ দ্বাৰা পৰিলক্ষিত সাহিত্য আৰু শিল্পত ঘটা এটি আন্দোলন। মানৱ মনৰ সৈতে একান্তভাৱে জড়িত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে ঐতিহ্যৰ পৰিৱর্তে নতুন পথৰ সন্ধান কৰা দৃষ্টিগোচৰ হয়। আধুনিক শব্দটোৱে যিদৰে পৰিবর্তনৰ প্ৰতিটো খোজকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে; ঠিক সেইদৰে এই আন্দোলনেও জীৱন সম্পৰ্কীয় কেতবোৰ মৌলিক প্ৰশ্নৰ সন্ধান ন-ন ৰূপত প্ৰতি পলে, প্ৰতিদিনে কৰি আহিছে আৰু ভবিষ্যতেও কৰি থাকিব বুলি ক'লেও অতুক্তি কৰা নহ'ব।

প্ৰথম মহাসমৰৰ পৰৱর্তী সময় অর্থাৎ ১৯২২ চনটোক আধুনিকতাবাদৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ বর্ষ ৰূপে আখ্যা দিব পাৰি। মহাসমৰে কঢ়িয়াই অনা ধ্বংস, দুর্যোগ, যান্ত্ৰণাময় পৰিবেশে মানুহৰ মন-মগজু আন্দোলিত কৰি তুলিছিল। সামাজিক পৰিবেশে সাহিত্যিকসকলকো প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। তাৰেই ফলস্বৰূপে সাহিত্যৰ ন-ন চিন্তা-চর্চা আৰু অনুসন্ধানৰ ভেঁটিত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে গা কৰি উঠে। মহাসমৰৰ পৰৱর্তী কালত অর্থনৈতিক দুর্যোগৰ ফলত সমাজৰ শ্ৰমিক তথা বনুৱা শ্ৰেণীৰ মাজত সচেতনতা জাগি উঠে আৰু তেওঁলোকে এক বিদ্ৰোহী ভাবনাৰে আত্ম-অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে আহ্বান জনোৱাৰ ফলত সমাজত নব্য

সামাজিক আন্দোলন সৃষ্টি হয়। সমালোচক আনন্দ বৰমুদৈয়ে কৈছে 'আধুনিকতাবাদৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হ'ল অগ্ৰগামী সৈনিক প্ৰপঞ্চ (avante garde)। এই সামৰিক ৰূপকৰ অৰ্থ হ'ল এটা সৰু আত্মসচেতন শিল্প-সাহিত্যিকৰ দল যি সদায় নতুন সৃষ্টি কৰিবলৈ যত্নপৰ। অৱহেলিত আৰু কেতিয়াবা নিষিদ্ধ বিষয়বস্তু লৈয়ো তেওঁলোকে নিত্য নতুন শিল্পৰূপ আৰু আংগিক সৃষ্টি কৰিবলৈ যায়। তেওঁলোকে নিজকে প্ৰতিষ্ঠিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন বুলি অনুভৱ কৰে আৰু নিজৰ স্বাতন্ত্ৰ্য ঘোষণা কৰে। পাঠকৰ বুৰ্জোৱা সংস্কৃতিৰ পৰা আহৃত অনুভুতিৰ সূক্ষ্মতাক তেওঁলোকে আঘাত কৰিবলৈ বিচাৰে।' উল্লেখযোগ্য যে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে কেৱল সাহিত্যৰ দিশতে নহয়, সঙ্গীত আৰু চিত্ৰকলাৰ জগতখনতো আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

পশ্চিমীয়া সমাজ জীৱনৰ ধৰ্মীয় গ্ৰন্থ বাইবেল আৰু গীৰ্জাৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম আছিল। কিন্তু ১৮৪৮ৰ বিপ্লৱ ব্যৰ্থ পৰিবেশ আৰু ১৮৪৮ ৰ পৰা ১৮৭০ চনৰ মাজৰ সময়ছোৱাত ইউৰোপ আৰু ইংলণ্ডৰ পৰিৱৰ্তিত পৰিবেশ আৰু চিন্তা-আদৰ্শই সমাজ তথা জাতীয় জীৱনলৈ আমূল পৰিবৰ্তনৰ ঢৌ নমাই আনে। এই পৰিৱৰ্তনে মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী, বিশ্বাস আৰু মূল্যবোধৰ দিশতো পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিলে। এই পৰিৱৰ্তনে ক্ৰমান্বয়ে মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু মূল্যবোধৰ দিশত যিদৰে পৰিৱৰ্তন সাধিলে; সেই সময়ৰ বিজ্ঞানীসকলৰ ন-ন তথ্যই এই দিশত আৰু অধিক অৰিহণা যোগালে। ফলস্বৰূপে মানুহে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কেও সন্দেহ ব্যক্ত কৰিবলৈ ধৰিলে। 'ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হ'ল' বুলি প্ৰকাশ কৰি নীৎসে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বৰ প্ৰতি সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিছে। ইয়ৰোপৰি শোষক-শাসকৰ অৰ্থাৎ শ্ৰমিকসকলে নিজৰ প্ৰাপ্য আৰু স্থান-মৰ্যাদাৰ প্ৰতি সচেতন প্ৰকাশ কৰি আৰম্ভ কৰা বিদ্ৰোহৰ মাজেদি কাৰ্লমাৰ্ক্সৰ মাৰ্ক্সীয় চিন্তা-চেতনাই জন্ম লাভ কৰিছে। এই ধৰণৰ ন-ন দৃষ্টিভঙ্গী আৰু তত্ত্বই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক সবল আৰু পৰিপুষ্ট কৰি তোলে।

মুঠতে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে মানুহৰ দুখজৰ্জৰ জীৱন আৰু জগত সম্পৰ্কীয় দ্বন্দ্বাত্মক বিষয়খিনিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা এটা অতি সৃষ্টিশীল যুগৰ অধিকাৰী। এই সময়ত ৰচিত সাহিত্যসম্ভাৰে ভাগৰান সম্পৰ্কে সন্দেহ ব্যক্ত কৰি জগতৰ বাস্তৱ ৰূপ প্ৰকাশৰ প্ৰতি আগ্ৰহী। প্ৰতীক, চিত্ৰকল্প আৰু বহু অৰ্থ বহনকাৰী শব্দযুক্ত অস্পষ্ট ভাষা প্ৰয়োগৰে অন্তৰ্জগতখনক ৰচনাৰ মাজত তুলি ধৰে। কালচেতনাৰ পাৰ্থক্যবিহীন প্ৰয়োগ অৰ্থাৎ অতীত, বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰ পাৰ্থক্য ৰক্ষা নকৰি বেছিভাগ সময় মানসিক জগতখনৰ বৰ্ণনা তুলি ধৰাই এই সময়ৰ সাহিত্যৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। এই ধৰণৰ লক্ষণ বা বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত নোহোৱা সাহিত্যসমূহ যদিও এই সময়ছোৱাত ৰচিত হৈছে তথাপি কিন্তু সিৰোৰক আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ গণ্ডীৰ মাজলৈ অনা নহয়।

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনে কালৰ সোঁতত যথেষ্ট তত্ত্ব আৰু মতবাদৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হৈ পৰিপুষ্ট হৈছে। নিৰ্জনতা আৰু নিঃসঙ্গতাই গ্ৰাস কৰিবলৈ ধৰা বিংশ শতিকাৰ মহাসমৰৰ পৰৱৰ্তী সময়ৰ সমাজখনৰ মানুহবোৰৰ মনত কেৱল অনীহা, সংশয়, অনাস্থাই স্থান লাভ

কৰিছিল। এই সকলোবোৰৰ উৰ্ধ্বত গৈ এদল সাহিত্যিকে ন-ন পথৰ অনুসন্ধানত ন-ন চিন্তা চৰ্চাৰে কেতবোৰ বিশেষ তত্ত্ব আৰু মত দাঙি ধৰিছে। সেই তত্ত্ববোৰ যেনে— জেইমচ ফ্ৰেজাৰৰ আধুনিক নৃতত্ত্ব, ডাৰউইনৰ জীৱৰ ক্ৰমবিৱৰ্তনবাদ, ফ্ৰয়ডৰ উদ্দেশ্যবাদ, নাৰীবাদী আন্দোলন, মাৰ্ক্সৰ দ্বন্দ্বাত্মক বস্তুবাদ, কাণ্ট-হেগেলৰ দৰ্শন আৰু নতুন নাৰীৰ চেতনাভিত্তিক মতবাদ তথা তত্ত্বই আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ভেঁটি সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰে।

পশ্চিমীয়া সমাজত ধৰ্ম গ্ৰন্থ বাইবেল আৰু ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান গীৰ্জাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব বিদ্যামান। কিন্তু সমসাময়িক সময়ৰ আধুনিক নৃতত্ত্বৰ বিকাশে ধৰ্মীয় চেতনাত প্ৰচণ্ড কুঠাৰাঘাত কৰিলে। ১৮৯০ৰ পৰা ১৯১৫ চনলৈকে প্ৰকাশ পোৱা সৰ্বমুঠ ১২টা খণ্ডত জেইমচ্ ফ্ৰেজাৰৰ 'দ্য গল্ডেন বাও' শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ যাদুবিদ্যা, ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ মাজৰ যোগসূত্ৰৰ মাজেদি বিজ্ঞানৰ যি প্ৰগতি সম্পৰ্কে প্ৰকাশ কৰিছে; সেই আলোচনাই আধুনিকতাবাদী লেখকসকলক যথেষ্ট প্ৰভাৱান্বিত কৰিলে। ফলত তেওঁলোকৰ জীৱন, ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাৰ প্ৰতি প্ৰশ্ন উদয় হয়। ফ্ৰেজাৰৰ এই গ্ৰন্থখনে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ পটভূমি প্ৰতিষ্ঠাত বহুমূলীয়া বৰঙণি যোগায়।

ছালৰ্চ ৰবাৰ্ট ডাৰউইনৰ ১৮৫৯ চনত প্ৰকাশিত 'The Origin of Species' শীৰ্ষক জীৱৰ উৎপত্তি ব্যাখ্যা বিষয়ক গ্ৰন্থখনে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ পটভূমি ৰচনাত বহুমূলীয়া অৱদান আগবঢ়ায়। তেওঁ জীৱৰ ক্ৰমবিৱৰ্তনৰ সূত্ৰ প্ৰকাশ কৰি মানুহৰ মনত থিতাপি লৈ থকা অতীত-ভৱিষ্যতৰ ধাৰণাটোত খাম-খেয়ালিৰ সৃষ্টি কৰে। তেওঁ এই সূত্ৰই ঈশ্বৰৰ প্ৰতি থকা বিশ্বাসতো প্ৰশ্ন তুলিলে। মধ্যযুগৰ চিন্তা-চেতনাৰ ভেঁটি ওফৰাই ডাৰউইনৰ জৈৱ ক্ৰমবিৱৰ্তনৰ সূত্ৰই প্ৰকৃতি আৰু জীৱ সম্পৰ্কে আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ অৱতাৰণা কৰাৰ সমান্তৰালভাৱে ভগৱানৰ অস্তিত্বৰ প্ৰতিও আঙুলি টোৱালে। পৰৱৰ্তী সময়ত বিংশ শতিকাত বিজ্ঞানী এলবাৰ্ট আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদ তত্ত্বই প্ৰকাশ কৰে যে সকলো দৰ্শনে ব্যক্তিমূলক। ব্যক্তি নিৰপেক্ষ দৰ্শন অৰ্থহীন আৰু অসম্ভৱ। এইগৰাকী বিজ্ঞানীৰ এনে মন্তব্যই এই ধৰণৰে চিন্তা কৰা এচাম বিজ্ঞানী তথা চিন্তাবিদৰ চিন্তা-চেতনাক উদ্‌গনি যোগালে। ফলত শক্তিকণা তত্ত্ব, অনিশ্চয়তা তত্ত্ব আদি শীৰ্ষক জীৱন আৰু নৈতিকতা সম্পৰ্কীয় ন-ন প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱনাসূচক চেতনাই গা কৰি উঠে।

পদাৰ্থবিজ্ঞানী এলবাৰ্ট আইনষ্টাইনৰ পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ তত্ত্ব আৰু হেগেলীয়ৰ দৰ্শনৰ তত্ত্বৰ ভিত্তিত সমাজ জীৱনৰ আলোচনা আৰু সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ বাবে ন-ন আনুসন্ধানৰ যোগেদি তেওঁলোকে নিৰ্দেশাত্মক সূত্ৰ আৰু দ্বন্দ্বাত্মক সূত্ৰৰ অৱতাৰণা কৰিলে। এই সূত্ৰই নব্য-শ্ৰেণীৰ-সাম্প্ৰদায়িক চেতনা জগাই তোলে। এই নব্য শ্ৰেণী-সাম্প্ৰদায়িক চেতনাই ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক স্থিতিৰ বিপৰীতে সমাজকেন্দ্ৰিক বিচাৰত আগ্ৰহী মাৰ্ক্সৰ এই নৱতম চেতনাই অৰ্থনৈতিক মৰ্যাদাৰে মানুহৰ অৱস্থা সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰে।

এগৰাকী প্ৰখ্যাত মনোবিজ্ঞানী চিগমাণ্ড ফ্ৰয়ডে তেওঁৰ উদ্দেশ্যবাদ সূত্ৰত প্ৰকাশ কৰিছে যে মানুহৰ ক্ৰিয়া আৰু আচৰণক উদ্দেশ্য প্ৰদান কৰা শক্তি বা অভিব্যঞ্জনাসমূহ সম্পৰ্কে মানুহে নিজে জ্ঞাত নহ'বও পাৰে। তেওঁ ইয়াকো আঙুলিয়াই দিছে যে মানুহৰ

মানসিক কার্য-কলাপসমূহৰ ইদ (id), ইগ (ego) আৰু চুপাৰ ইগ' (super ego) ৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। ইয়াৰোপৰি তেওঁ সপোন বিশ্লেষণৰ আধাৰত মানুহৰ মনত লুকাই থকা যৌন বাসনা সম্পৰ্কেও ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। তদুপৰি পুত্ৰৰ প্ৰতি মাতৃৰ স্নেহ-বাসনা আৰু কন্যাৰ প্ৰতি পিতৃৰ বাসনাত সুপ্ত অৱস্থাত অৱদমিত ৰূপত থাকে তাকো প্ৰকাশ কৰিছে। ফ্ৰয়ডে এই ধৰণৰ ব্যাখ্যাক 'ইডিপাচ' ধাৰা বুলি অভিহিত কৰা হৈছে। সাহিত্যত এই ধৰণৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা ফ্ৰয়ডেই প্ৰথম ব্যক্তি। এই গৰাকী মনোবিজ্ঞানীৰ এই ধৰণৰ মনো বিশ্লেষণে আধুনিক সাহিত্যত বিশেষভাৱে প্ৰভাৱ পেলোৱা লগতে চেতন মনতকৈ অৱচেতন মনৰ ব্যাখ্যাৰ প্ৰতি মানুহৰ আগ্ৰহ বৃদ্ধি হ'বলৈ ধৰিলে।

পশ্চিমীয়া দাৰ্শনিক তথা বুদ্ধিজীৱী ফ্ৰেডেৰিক নীৎসে আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ভেঁটি নিৰ্মাণত ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হৈছে বুলি উল্লেখ কৰি ভগৱানৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সন্দেহ অৱতাৰণ কৰি অৰিহণা যোগাইছে।

বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণি সময়চোৱাত গা কৰি উঠা নিৰাশাবাদী চৰিত্ৰৰ প্ৰতিনিধিত্বৰে প্ৰকৃতিবাদী (Naturalism) আন্দোলন আৰু ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য বাস্তৱ সমাজখনৰ বিপৰীতে ব্যক্তি মনত সঞ্চিত হৈ থকা সত্যৰ প্ৰতীকপুঞ্জিক বৰ্ণনা কৰা সাহিত্যিকসকলে গঢ় দিয়া প্ৰতীকবাদী (Symbolism) আন্দোলনৰ অৱদানেও আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিলে। বাস্তৱবাদ, প্ৰকৃতিবাদ আৰু বৈজ্ঞানিক যুক্তিবাদৰ প্ৰতিবাদ স্বৰূপে ফ্ৰান্সত ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰ কালছোৱাত গা কৰি উঠা প্ৰতীকবাদী আন্দোলনৰ মূখ্য প্ৰবক্তা আছিল বডোলেয়াৰ। আধুনিকতাবাদী আন্দোলনত অৰিহণা যোগোৱা আন বেহুকেইটা তত্ত্ব হ'ল অধিবাস্তৱবাদ (Surrealism), প্ৰতীতিবাদ (Impressionism), ফবিজিম (Fobism), কিউবিজিম (Cubism), ভৱিষ্যবাদী আন্দোলন (Futurist Movement), অভিব্যক্তিবাদ (Expressionism) উল্লেখযোগ্য।

চিগমণ্ড ফ্ৰয়ডৰ তত্ত্বৰ আধাৰত মগ্ন চৈতন্যৰ ধাৰণা প্ৰকাশ পায়। এই মগ্ন চৈতন্য অৰ্থাৎ মানৱ মনত সঞ্চিত হৈ থকা ভাবৰাশিৰ প্ৰকাশ কৰা পদ্ধতিটোক অধিবাস্তৱবাদ বুলি অভিহিত কৰা হয়। এই ধৰণৰ সাহিত্যত প্ৰকৃত বাস্তৱ প্ৰকাশৰ বাবে চেতনাত মগ্ন অৰ্থাৎ অৱচেতন মনত নিহিত ভাবৰাশিক প্ৰকাশ কৰিব লাগিব। ব্যহ্যিক সৌন্দৰ্যই শিল্পী-সাহিত্যিকৰ মনত বিস্তাৰ কৰা প্ৰভাৱ তথা চাপকে প্ৰতীতিবাদ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। স্পষ্টতা আৰু প্ৰাৱল্য প্ৰকাশৰ বাবে পৰম্পৰাৰ বিপৰীতে যোৱাৰ ধাৰণাৰ ভিত্তিতে ফবিজিমৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়। মৌলিকতা আৰু ঐতিহ্যৰ উৰ্দ্ধত যোৱাৰ বাসনাত সৃষ্টি হোৱা সাহিত্যৰাজিয়ে ভৱিষ্যবাদী আন্দোলনৰ ধাৰাটো গঢ় দিয়ে। আইনষ্টাইনৰ আপেক্ষিকতাবাদৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈ কোনো বস্তু বা বিষয়ৰ সম্ভাৱনীয় তথা অন্তৰ ৰূপক তুলি ধৰাৰ প্ৰয়াসত কিউবিজিম' শীৰ্ষক আন্দোলনৰ ভেঁটি গঢ় লৈ উঠে। অন্তৰৰ অভিজ্ঞতা তথা ভাবৰাশিক বাধাহীনভাৱে প্ৰকাশ কৰা সাহিত্যিক শ্ৰেণীটোৱে অভিব্যক্তিবাদী আন্দোলনৰ জন্ম দিছিল। আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ দিশত অৰিহণা আগবঢ়োৱা দাদাবাদ শীৰ্ষক আন্দোলনৰ প্ৰতিনিধিসকলে কবিৰ অনিয়ন্ত্ৰিত বিশৃংখল মানসিক ভাবৰাশি তথা চিন্তাক কাব্যিক আয়তন প্ৰদান কৰিছিল।

তদুপৰি আধুনিকতাবাদৰ দিশত বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল ৱাল্টাৰ পেটাৰ, বডোলেয়াৰ আদি সাহিত্যিকে গঢ় দিয়া কলা-কৈৱল্যবাদী আন্দোলনৰ ধাৰাটিয়ে। জীৱনৰ অৰ্থহীনতা আৰু নৈৰাশ্যক এই সাহিত্যিক আন্দোলনৰ প্ৰতিনিধিসকলে কলাৰ মাধ্যমেদি অনুসন্ধান কৰাৰ এক মনস্তাত্ত্বিক প্ৰয়াস বুলি উল্লেখ কৰিব পাৰি।

প্ৰথম মহাসমৰে সৃষ্টি কৰা বিভীষিকাই মানুহক যি হতাশা, সংশয় আৰু মানৱীয় মূল্যবোধৰ পতনৰ চিত্ৰ দেখুৱালে। তাৰেই ফলস্বৰূপে মানুহৰ নিজৰ জীৱন তথা অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সন্দেহৰ অৱতাৰণা কৰিলে। মানুহৰ মনত উদয় হোৱা অস্তিত্বৰ সংকট সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ আধাৰতে সাহিত্যত অস্তিত্ববাদী ধাৰণাৰ বিকাশ ঘটে। জাঁ পল ছার্ত্রে আৰু আলবেয়াৰ কেম্যুয়ে অস্তিত্ববাদী তত্ত্ব সম্পৰ্কে প্ৰকাশ কৰিছিল। জন অৰণ্যত বসবাস কৰা স্বত্বেও মানুহ নিঃসঙ্গ আৰু সমাজত বসবাস কৰা প্ৰতিজন ব্যক্তিয়েই প্ৰত্যেকৰ পৰা বিচ্ছিন্ন। নিঃসঙ্গতা আৰু অস্তিত্ব সম্পৰ্কীয় ধাৰণাৰ আধাৰত অস্তিত্ববাদী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়।

সমাজত নাৰীৰ অধিকাৰ, সমতা, মৰ্যাদা, স্থান প্ৰতিষ্ঠাৰ নিমিত্তে সামাজিক, সাংস্কৃতিক আন্দোলনেই নাৰীবাদ। এই নাৰীবাদী আন্দোলনৰ গুৰুত্ব আধুনিকতাবাদৰ বাবে এটা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ। তত্ত্ব ৰূপে নাৰীবাদৰ আৰম্ভ হৈছিল সত্তৰৰ দশকত। উল্লেখযোগ্য যে মেৰী ওলষ্টনক্ৰাফ্টৰ, জন ল'ক, ডেকার্ট আদিয়ে নাৰীৰ বাবে মত আগবঢ়াইছিল। নাৰীৰ অধিকাৰ সম্পৰ্কে পুৰুষ লেখকেহে মত আগবঢ়াইছিল। ১৯৭২ চনত মেৰী ওলষ্টনক্ৰাফ্টৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ''A Vindication of the Rights of Women' গ্ৰন্থই নাৰীসকলক নিজৰ স্থান সম্পৰ্কে সচেতন কৰি তুলিছিল। ভাৰ্জিনিয়া উল্‌ফ আৰু চিমন দা-বুভে নামৰ কুৰি শতিকাৰ দাৰ্শনিক তথা লেখিকাৰ মাধ্যমেদিয়ে নাৰীবাদে তত্ত্ব ৰূপে বিকাশ লাভ কৰিলে। ইয়াৰোপৰি বাৰ্ণার্ড শ্ব আৰু ইবচেনৰ সাহিত্যই নাৰীবাদী ধাৰণাটো অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছিল। জৰ্জ বাৰ্ণার্ড শ্বই তেওঁৰ নাট্যকৰ্মৰ যোগেদি নাৰী চৰিত্ৰসমূহক পৰম্পৰাগত ধাৰণাৰ বান্ধোনৰ পৰা মুক্ত কৰি দেখুৱাইছিল। নৰৱেৰ হেন্‌ৰিক ইবচেনে তেওঁৰ নাট্যকৰ্মৰাজিৰ মাজেদি সামাজিক আৰু মনঃস্তাত্ত্বিক সমস্যাৰ ন-ন বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱাৰ সমান্তৰালকৈ নাৰী-পুৰুষৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়টোকো বৈপ্লৱিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে ব্যাখ্যা কৰিছিল। এই দুয়োজন লেখকে বিশ্বাস কৰিছিল যে নাৰী মুক্তিৰ আধাৰত নিহিত এক প্ৰকৃত সত্য হ'ল নাৰীসুলভ কমনীয়তা আৰু পৰম্পৰাগত লজ্জাৱতীৰ আদৰ্শ পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব।

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ এই আলোচনাৰ অন্তত এটা কথা প্ৰতীয়মান হয় যে আধুনিকতাবাদ হ'ল এক সাহিত্যিক আন্দোলন। এইবিধ আন্দোলনত সময়ে সময়ে ভিন্ন ধৰণৰ সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক, বৈজ্ঞানিক, দাৰ্শনিক আৰু মনোঃবিশ্লেষণধৰ্মী তত্ত্ব আৰু দৃষ্টিভঙ্গীয়ে অৰিহণা যোগাই আহিছে। ফলত সাহিত্যৰ পথাৰখনত যথেষ্ট সমৃদ্ধিশালী আৰু প্ৰতিষ্ঠিত আন্দোলন ৰূপে আলোড়ন সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সাৰ্থকতা লাভ কৰিছে। আধুনিকতাৰ সমাপ্তি বুলি ক'তো ৰেখা টানিব পৰা নাযায়। আজি যিটো আধুনিক; সি ভৱিষ্যতেও আধুনিক হৈয়ে থাকিব। শেষত সাহিত্য সমালোচক নগেন শইকীয়াৰ ভাষাৰে আধুনিকতাবাদ

সম্পর্কে ব্যাখ্যা আগবঢ়াই আলোচনাৰ মুখনি মাৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছো।— 'এক বিশিষ্ট ৰাজনৈতিক-অৰ্থনৈতিক-সামাজিক আৰু বৌদ্ধিক পৰিমণ্ডলত গঢ় লৈ উঠা এটা জীৱন-বোধৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত শিল্প-সাহিত্যত ঘটা আন্দোলন।'

১২.৫ আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত কেইটামান তাত্ত্বিক দিশ

আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ বিষয়ে ইয়াৰ আগৰ শাখাত আলোচনা কৰি আহিছো। ইতিমধ্যে আধুনিকতা সম্পৰ্কে এটি ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিছো। সাহিত্যত বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ধৰণৰ দৃষ্টিভঙ্গী, ধাৰা আৰু সাহিত্য তত্ত্বই বিকাশ আৰু পৰিপুষ্ট লাভ কৰি আহিছে। এনেদৰে সময়ে সময়ে আধুনিকতাবাদত ব্যৱহৃত অথবা প্ৰয়োগ হোৱা সাহিত্যিক তত্ত্ব সম্পৰ্কে এটি আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল।

১। ভৰিষ্যৎবাদ ঃ ভৰিষ্যৎবাদ প্ৰকৃততে শিল্পকলাৰ সৈতে ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত। ১৯০৯ চনত ইটালীয় কবি Filippo Tommaso Merinetti ৰ দ্বাৰা প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা এই তত্ত্বটিয়ে শিল্পৰ পৰা সাহিত্যৰ জগতখনলৈ বিস্তৃতি লাভ কৰে। শব্দৰ স্বাধীনতাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা এইবিধ তত্ত্বই গদ্য আৰু নাটকৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল।

২। অভিব্যক্তিবাদ ঃ প্ৰথম মহাসমৰৰ কিছুদিনৰ পূৰ্বে জাৰ্মানীত উদ্ভৱ হোৱা অভিব্যক্তিবাদী তত্ত্বই সাহিত্যৰ অন্তৰ্নিহিত ভাববস্তুৰ সন্ধান কৰি প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰে। এইসকল লেখক-সাহিত্যিকৰ বাবে মানুহ প্ৰাণহীন বস্তু আৰু প্ৰকৃতিয়ে প্ৰাণবন্ত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে। তদুপৰি এইসকল সাহিত্যিকে সমাজৰ কুৎচিৎ আৰু কুৰূপকো স্পষ্টভাষাৰে আৱৰণহীন ভাৱে প্ৰকাশ কৰিছিল। সাহিত্যৰ অন্যান্য শাখা যেনে কবিতা, উপন্যাস আৰু চুটিগল্পত অভিব্যক্তিবাদৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয় যদিও নাটকৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ অতি গভীৰ আৰু বিস্তৃত।

৩। দাদাবাদ ঃ দাদাবাদৰ 'দাদ' শব্দটো ফৰাচী শব্দ। এই 'দাদা' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল 'কাঠৰ ঘোঁৰা'। এই মতবাদৰ সৈতে বিশেষভাৱে সম্পৰ্ক নথকা এই শব্দটোক একমাত্ৰ ইংগিতধৰ্মীতা আৰু সংক্ষিপ্ততা বুজোৱাৰ ভিত্তিতহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই মতবাদ বা তত্ত্বই অভিব্যক্তিবাদী তত্ত্বৰ ছাঁতে গঢ়ি উঠিছে। এই মতবাদৰ প্ৰবক্তা ৰূপে পৰিচিত লুই আৰাগঁ আৰু আদ্ৰে ব্ৰেতে পৰৱৰ্তী সময়ত অধিবাস্তৱবাদী আন্দোলন শীৰ্ষক এটি সাহিত্যিক আন্দোলনৰ জন্ম দিয়ে আৰু দাদাবাদে এই আন্দোলনৰ যোগেদি পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰে। উল্লেখ্য যে এই দাদাবাদী মতবাদৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে কবিৰ অনিয়ন্ত্ৰিত বিশৃংখল মানসিক অৱস্থাক কাব্যৰ যোগেদি আয়তন প্ৰদান কৰে।

৪। অধিবাস্তৱবাদ ঃ ফ্ৰয়েডীয় তত্ত্বৰ আধাৰত গঢ়ি উঠা এই অধিবাস্তৱবাদ আধুনিকতাবাদী সাহিত্যৰ আঙ্গিকৰ দিশত নতুনত্বৰ সূচনা কৰে। এই বিধ তত্ত্বই সাহিত্য ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত চেতন, অচেতন তথা বাস্তৱ আৰু মনোজগতৰ সীমাৰেখা অতিক্ৰম কৰি অতিবাস্তৱৰ সৃষ্টি কৰে। মনৰ গভীৰ তলি, অবচেতন মনত অৱদমিত হৈ থকা বাসনা-ভাবনাৰ

ৰূপটোক আধিবাস্তৱবাদী সাহিত্যই প্ৰকাশ কৰে। এইসকল লেখকে স্বয়ংক্ৰিয়া ৰচনাৰ ভিত্তিত শিল্প তথা সৃষ্টি কৰ্মৰ অভিনৱ প্ৰকৰণ ৰচনা কৰে। তদুপৰি অধিবাস্তৱবাদী সকলে মগ্ন চৈতন্যৰ ধাৰণা প্ৰকাশ বাবে প্ৰতীকৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰাও পৰিলক্ষিত হয়।

৫। অস্তিত্ববাদ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ এটা উল্লেখনীয় সাহিত্য তত্ত্ব হৈছে অস্তিত্ববাদ। দুখন মহাযুদ্ধই বিধ্বস্ত কৰা মানুহৰ সভ্যতা সংস্কৃতিৰ অৱক্ষয় ঘটাৰ সমান্তৰালকৈ মানৱীয় মূল্যবোধৰ দিশতো যথেষ্ট আঘাত হানিছে। যুদ্ধৰ বিভীষিকাময় পৰিবেশে মানুহক জীৱন সম্পৰ্কে হতাশ কৰি তুলিছিল। চাৰিওকাষৰ দুৰ্যোগ আৰু ধ্বংসলীলাই মানুহৰ মনত অস্তিত্বৰ সংকটৰ ভাৱনা জগাই তুলিছিল। জীৱনৰ সংশয়, অস্তিত্ব সংকট আদিবোৰ ভাবনাই অস্তিত্ববাদী সাহিত্যৰ জন্ম দিয়ে। এই ধৰণৰ সাহিত্য ৰচনাৰ দিশত মূলতঃ জাঁ পল ছার্ত্রে, আল্‌বেয়াৰ ক্যেমুৰ নাম উল্লেখনীয়। এই সকল সাহিত্যিক স্পৰ্শকাতৰ বৌদ্ধিকতাৰ দ্বাৰা সমৃদ্ধ। তেওঁলোকে ভাবে যে মানুহে অকাৰণত জন্মে, আৰু আকস্মিকভাৱে মৃত্যুবৰণ কৰে হেতু তেওঁলোকে জীয়াই থকাৰ কোনো সাৰ্থকতা নেদেখে। অস্তিত্ববাদীসকল প্ৰায়োগিক দৰ্শনৰ পৃষ্ঠপোষক। 'মানুহৰ মূলতত্ত্ব বা সৰু মানুহে নিজে গঢ়ি লোৱাৰ এই ধাৰণা ইয়াৰ পৰাই অস্তিত্ববাদৰ এই প্ৰধান লক্ষণ মানুহৰ নিৰংকুশ স্বাধীনতা ধাৰণাটো গঢ় লৈ উঠিছে।'

মুঠতে এইসকল সাহিত্যিকে ভাবে যে মানুহৰ প্ৰত্যেকৰে একোটা বিশেষ মূল্য থকাৰ লগতে নিজৰ জীৱন অতিবাহিত আৰু পৰিচালিত কৰাৰ ক্ষমতাও নিজৰ ওচৰতে ন্যস্ত। নিজৰ কৰ্মৰ বাবে আনক দোষী কৰাৰ আৰু নিজৰ জীৱন আনৰ দ্বাৰা পৰিচালিত কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। এইসকল সাহিত্যিকে কেৱল মাত্ৰ নিজৰ অস্তিত্ব বা সত্তাক প্ৰথম স্থান দিয়ে।

৬। এবছাৰ্ডিজিম ঃ দুখনকৈ মহাযুদ্ধই গৰকি যোৱা মানুহৰ বাবে জীৱন অন্তঃসাৰশূন্য হৈ উঠিছিল। এই সময়তে আধুনিকতাবাদী সাহিত্যত এবছাৰ্ডিজিম নামৰ এটি ধাৰা সংযোগ হৈছিল।

অস্তিত্ববাদী দৰ্শনৰ এক উগ্ৰ প্ৰকাশেই হ'ল এবছাৰ্ডিজিম ধাৰা। এই ধাৰাৰ অৱতাৰণা কৰা সাহিত্যিক দুগৰাকী ক্ৰমে চেমুৱেল বেকেট্ আৰু ইউজিন আয়োনেস্কো। বিকাৰগ্ৰস্ত মানসিকতাৰ প্ৰকাশেই হৈছে এই ধাৰাটোৰ মূল বিষয়। মার্টিন এছলিন নামৰ আমেৰিকাৰ নাট্য সমালোচকজনে পোনতে এই এবছাৰ্ড শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই এবছাৰ্ডিজিমে মূলতঃ সাহিত্যত নাটকৰ শাখাটোত অধিক প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। এবছাৰ্ডিজিম ধাৰাৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে তথাকথিত জীৱনৰ প্ৰাসংগিকতা আৰু সাৰ্থকতাৰ প্ৰতি আস্থা ৰখাৰ বিপৰীতে বিশেষ উগ্ৰতা প্ৰদৰ্শনেৰে দৰ্শক-পাঠকৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হোৱা লেখকসকলে ঐশ্বৰিকৰ অন্বেষণত গুৰুত্ব নিদিয়ে। কেৱল মাত্ৰ মনৰ পৰস্পৰ বিৰোধী আৰু পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক ভাবৰাশি প্ৰকাশৰ বাবে প্ৰয়াস কৰে। মহাসমৰৰ ভয়াবহ প্ৰতিচ্ছবিয়ে মানুহৰ মনৰ পৰা জীয়াই থকাৰ বাসনা কাঢ়ি নিয়াৰ ফলস্বৰূপে এই সকল সাহিত্যিকে অসংগতিযুক্ত, অৰ্থহীন, উদ্দেশ্যহীন আদৰ্শৰ ৰূপ চিত্ৰ অংকনেৰে এবছাৰ্ডিজিম মতবাদৰ আধাৰত সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হয়।

৭। মার্ক্সীয় দর্শন ঃ জার্মান দার্শনিক কালমার্ক্স আৰু ৰুছনেতা লেনিনৰ মন্তব্য আৰু ব্যাখ্যাই আধুনিক সমাজ তথা সাহিত্যৰ লগতে ৰজনীতি আৰু অর্থনীতি আদি প্রায়বোৰ দিশতে প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছে। এই ধাৰাটিৰ দ্বাৰা প্রভাৱান্বিত হৈ 'লুকাছে' বাস্তৱধর্মী সাহিত্যৰ ভেটি নির্মাণৰ লগতে সামাজিক পৰিস্থিতিৰ ভেঁটিত সাহিত্যৰ মূল্য নিৰূপণ কৰিবলৈ লোৱা প্রচেষ্টাৰ আধাৰতে মার্ক্সীয় দর্শনৰ সমালোচনাৰ ধাৰা এটাই গা কৰি উঠে। শোষক-শাসকৰ মর্যাদা আৰু প্রাপ্যৰ প্রতি সচেতনতা প্রকাশ কৰি আগবঢ়োৱা মতামত আৰু ব্যাখ্যাই মার্ক্সীয় চিন্তা-চেতনাৰ জন্ম দিয়ে। তদুপৰি মার্ক্সৰ 'দ্বন্দ্বাত্মক বস্তুবাদ'এ অর্থনৈতিক মর্যাদাৰ আধাৰত শ্রেণীভিত্তিক সাম্প্রদায়িক সচেতনতাৰ ভাব জগাই তোলে। পৰিবেশপন্থী মার্ক্সবাদীসকলে প্রকাশ কৰিছিল যে ভোকত আতুৰ হৈ থকাজনক নান্দনিকতাই সুখ আৰু ভোকৰ ক্ষুধাৰ পৰা পৰিত্রাণ দিব নোৱাৰে। এই মতবাদৰ আলোচক তথা সমালোচকসকলে বাস্তৱক বাস্তৱতাৰ দিশেৰে আৰু অবাস্তৱতাক অবাস্তৱভাৱেই চাইছিল। এইসকলে কলা-সমাজ আৰু জীৱনক বিচ্ছিন্ন নকৰি এই সকলোবোৰক সমাজতাত্বিক দৃষ্টিভঙ্গীৰেই আলোচনা কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে।

৮। বিজ্ঞানসন্মত বা পদ্ধতিগত সমালোচনা ঃ সামগ্রিকতা অবিহনে সমালোচনা সার্থক নহয়। এই সামগ্রিক সমালোচনাৰ বাবে পদ্ধতিগত সমালোচনাৰ প্রয়োজন। কবি তথা সমালোচক ৰূপে খ্যাত টি. এচ. এলিয়টে কাব্যৰ ন-ন ৰীতি আৰু ৰূপ সম্পর্কে বিশ্লেষণ কৰিছিল। বস্তুনিষ্ঠ সমালোচনা ৰূপে পৰিচিত এলিয়টৰ সমালোচনা বুজিবলৈ হ'লে Traditional, Objective Correlative, Dissociation of Sensibility আৰু Unification of Sensibility সম্পর্কীয় ধাৰণাৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব লাগিব। এলিয়টেৰ মনৰ এক নিষ্ক্রিয় অৱস্থাৰ কথা স্বীকাৰ কৰিছে। তদুপৰি কাব্য ৰচনাৰ ক্ষেত্রত যদিও অবচেতন মনৰ তলিৰ পৰা ৰচনাৰ সামগ্রী ওলাই আহে, তথাপি চেতন মনটো ইয়াত সম্পূর্ণৰূপে ক্রিয়াশীল নোহোৱাকৈ নাথাকে। তেওঁ স্বয়ংক্রিয়তাৰ ওপৰত অর্থাৎ একমাত্র পাঠৰ (কবিতা বা সাহিত্য কর্ম) প্রতি গুৰুত্ব দিব লাগে। স্রষ্টাৰ প্রতি গুৰুত্ব দিয়াৰ পৰিবর্তে তীক্ষ্ণ বুদ্ধি, বিশ্লেষণ, ঐতিহ্য চেতনা আৰু বস্তু চেতনাৰ আধাৰত পাঠৰ মূল্যায়নত আগবঢ়াটো বাঞ্ছনীয়। এলিয়টে প্রকাশ কৰিছে যে সমালোচক ৰূপে ব্যক্তিয়ে পাঠৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৰু দার্শনিক মানদণ্ডৰ প্রতিও গুৰুত্ব আৰোপ কৰাটো প্রয়োজনীয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ নব্য সমালোচনা আৰম্ভ ক'ত আৰু কেতিয়া হয়?

প্রশ্ন নং ২ ঃ New Criticisin শব্দটো প্রথমে কোনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ 'আধুনিক' শব্দটোৰ অর্থ বহলাই লিখক। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- নব্য সমালোচনাৰ এটি ধাৰণা লাভ কৰিলো। সৰ্বসাধাৰণৰ জীৱনমুখী বাসনা, বস্তুবাদী ভাবনা, বিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতি আদি বিষয়ে সমসাময়িক সমালোচকসকলক অতীষ্ঠ কৰি তোলাৰ ফলত সমালোচনা সাহিত্যৰ নব্য সমালোচনা শীৰ্ষক এটি ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। এই নব্য সমালোচনাৰ জন্ম আৰু বিকাশ সম্পৰ্কে এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হ'ল।
- নব্য সমালোচনাৰ ধাৰাটোৰ বিকাশত অৱদান আগবঢ়োৱা সমালোচক-সাহিত্যিকসকলৰ সৃষ্টি তথা বিশ্লেষণ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ল।
- আধুনিক শব্দৰ অৰ্থ সম্পৰ্কে সম্যক ধাৰণা প্ৰদান কৰি তাৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ জন্ম, ভিন্নজন সাহিত্যিকৰ এই দিশলৈ অৱদান, আধুনিকতাবাদী ধাৰাৰ ক্ৰমবিকশিত ৰূপ সম্পৰ্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল।
- নব্য-সমালোচক আৰু আধুনিকতাবাদে সাহিত্য সমালোচকৰ ক্ষেত্ৰখনত বিস্তাৰ কৰা প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।
- আধুনিকতাবাদত ব্যৱহাত তাত্ত্বিক দিশসমূহ যেনে ভৱিষ্যৎবাদ, অভিব্যক্তিবাদ, দাদাবাদ, অধিবাস্তৱবাদ আদি বিভিন্ন দিশসমূহ বিষয়ে পৰিচয়মূলক টোকাৰে সৈতে আলোচনা পঢ়িবলৈ পালে।

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০১); সাহিত্য-সমালোচনা তত্ত্ব; লক্ষীমপুৰঃ উত্তৰ লক্ষীমপুৰ মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন সমিতি।

২। পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (২০১৪); সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

৩। বৰা যতীন (১৯৯৩); সাহিত্য-সমালোচনা পৰিচয়; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৪। বৰমুদৈ, আনন্দ (২০১৬); আধুনিকতাৰ পৰা উত্তৰ আধুনিকতালৈ; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৫। Caliniscue, M. (1987). The Five Faces of Modernity. Durham : Dhaka University Press.

৬। Lodge, D and Wood, N. (ed.) (2007). Modern Criticism and Theory-A Reader. New Delhi : Pearson Education Inc and Dovling Kindersly Publication Inc.

৭। Williams, T. G. (1951). English Literature : A Critical Survey. Pitman.

১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং উত্তৰ ঃ ১৯২০ৰ পৰা ১৯৩০ চনৰ মাজৰ সময়ছোৱাত আমেৰিকাত আৰম্ভ হয়।

২ নং উত্তৰ ঃ জোৱেল ই স্পনগামে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

৩ নং উত্তৰ ঃ আধুনিক শব্দটো কালগতভাৱে পৰিৱৰ্তশীল অৰ্থৰ বাহক। কালগতভাৱে সমকালীন হ'লেও নতুন পৰিৱৰ্তন অবিহনে কোনো বিষয়কে আধুনিক বুলিব নোৱাৰি। সেয়েহে নতুন বিষয়ৰ সংযোজনেই হ'ল আধুনিক।

১২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ নব্য সমালোচনাৰ জন্ম আৰু ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ নব্য সমালোচনাৰ দিশত অৱদান আগবঢ়োৱা তত্ত্ব সম্পৰ্কে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ ক্ৰমবিকাশ তথা প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা তাত্ত্বিক দিশসমূহ সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ টি. এচ. এলিয়টৰ সমালোচনা পদ্ধতিৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ কলা-কৈৱল্যবাদী আন্দোলন সম্পৰ্কে টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ নাৰীবাদী আন্দোলনৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ দাদাবাদ, অধিবাস্তৱবাদ আৰু অস্তিত্ববাদ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে আপোনাৰ ভাষাত বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ চমুটোকা লিখক —
(ক) প্ৰতীতিবাদ (খ) অস্তিত্ববাদ
(গ) মাৰ্ক্সীয় দৰ্শন (ঘ) অভিব্যক্তিবাদ
(ঙ) চিগমণ্ড ফ্ৰয়ড (চ) ভৱিষ্যৎবাদ

প্ৰশ্ন ১০ ঃ আধুনিকতবাদ সম্পৰ্কে ড° নগেন শইকীয়াৰ মন্তব্যটো উল্লেখ কৰি আপোনাৰ নিজৰ ভাষাৰে বিশ্লষণ কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৩ ঃ পাশ্চাত্য সমালোচনা-৩

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ
১৩.৪ ঔপনিৱেশিকতাবাদ
১৩.৫ উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদ
১৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৭ অধিক জানিবলৈ
১৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)
১৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- উত্তৰ আধুনিকতা শব্দৰ অর্থ সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- বিষয়টিৰ জন্ম আৰু বিকাশ সম্বন্ধে জানিব পাৰিব
- ঔপনিৱেশিকতাবাদ আৰু উত্তৰ ঔপনিৱেশিকতাবাদৰ সম্পর্কৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- ঔপনিৱেশিকতাবাদে সাহিত্যৰ বিশাল ক্ষেত্রখনলৈ কঢ়িয়াই অনা পৰিবর্তন আৰু ধাৰা সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদৰ ভিত্তি তথা বিকাশ আৰু অৰিহণা সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টি স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া, তৃতীয় যান্মাসিকৰ অন্তর্গত 'সাহিত্য সমালোচনা' শীর্ষক পাঠ্যাংশৰ একেবাৰে শেষৰটি অধ্যায়। এই অধ্যায়টি আমি ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা সমালোচনা সাহিত্যৰ নৱতম ধাৰাসমূহৰ সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।। সমালোচক মহেন্দ্র বৰাই সমালোচনা 'সাহিত্য বস্তুৰ তুলাচনী' বুলি কৰা মন্তব্যৰ সত্যাসত্যতা ইতিমধ্যে আগৰ দুটি অধ্যায়ৰ যোগেদি প্রতীয়মান হৈছে। এই অধ্যায়টি সাহিত্য সমালোচনাৰ ক্ষেত্রখনত নকৈ সংযোগ ঘটা আধুনিকতাবাদৰ পৰৱর্তী কালৰ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ সম্পর্কে আলোচনা কৰাৰ সমান্তৰালকৈ এই দিশৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত অৰিহণা যোগোৱা ঔপনিৱেশিকতাবাদ আৰু উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদ সম্পর্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

১৩.৩ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ শব্দটো ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল Postmodernism (পোষ্ট-মডার্নিজিম)। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ আন্দোলন আধুনিকতাবাদ আন্দোলনৰ প্ৰতিক্ৰিয়া বা প্ৰতিবাদতেই গঢ় দিয়া হৈছে। আপাতঃ দৃষ্টিত আধুনিকতাবাদৰ সৈতে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ লক্ষণৰ মিল আছে যদিও বৈশিষ্ট্যগত দিশৰ পৰা উত্তৰ-আধুনিকতাবাদে গা এৰা দি ধাপলি মেলিছে। আধুনিকতাবাদৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাকে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে আখ্যা দিয়া হৈছে। এই ধাৰাটিৰ সম্পৰ্কে এনেদৰেও উল্লেখ কৰিব পাৰি যে আধুনিক শব্দটোৱে বৰ্তমান প্ৰসঙ্গক সূচালে উত্তৰ-আধুনিকে ভৱিষ্যৎ প্ৰসংগ সম্পৰ্কে প্ৰকাশ কৰিব। উত্তৰ আধুনিকতাবাদৰ পৰা ফালৰি কাটি অহা সম্পূৰ্ণ এটা বেলেগ দিশ নহয়, ই আধুনিকতাবাদৰে ভিতৰুৱা এটা দিশ বুলি কোনো কোনোৱে মত পোষণ কৰিছে। বিশ শতিকাৰ শেষৰ পৰা একবিংশ শতিকাৰ আদিভাগলৈকে দাৰ্শনিক, সমাজবিজ্ঞানী আৰু শিল্প-সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে সেই সময়ৰ সভ্যতা-সাংস্কৃতি আৰু সৃষ্টি সম্ভাৰক বুজাবৰ বাবে উত্তৰ-আধুনিকতা শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছিল। এই শব্দটোৰ তাত্ত্বিক পৰিসীমা অধিক বহল। জ্যা বোড্ৰিআৰে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াই কৈছে— "a cultural composed of disparate fragmentary experiences and images that constantly bombard the individual in music, video, television, advertising and other forms of electronic media, The speed and ease of reproduction of these images mean that they exist only in image, devoid of depth, coherence or originality."

আধুনিকতাবাদীসকলে ভাঙি-ভাঙি বা যিকোনো বস্তুক ভাঙি-চিঙি বিশ্লেষণ কৰাৰ বিপৰীতে একত্ৰিকৰণৰ পক্ষপাতী আছিল। এনে ভাবধাৰাৰ প্ৰতিবাদত সকলো বস্তুকে ভাঙি-চিঙি বিশ্লেষণ কৰাৰ আপাহত উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ জন্ম। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ 'উত্তৰ' আৰু 'আধুনিকতাবাদ'— এই দুয়োটা শব্দ সংযোজিত হৈছে। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ ভিন্ন দিশসমূহৰ প্ৰতি থকা ব্যতিক্ৰমী দৃষ্টিভংগীয়ে সাহিত্যত বিশেষ প্ৰভাৱ সৃষ্টি কৰিছিল। ১৯৭২ চনৰ ১৫ জুলাইত 'প্ৰুট ইগ' শীৰ্ষক চেন্ট লুইচৰ বিখ্যাত গৃহ আঁচনিৰ ধ্বংসই আমেৰিকাত উত্তৰ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক অধিক প্ৰৱল আৰু জীৱন্ত কৰি তুলিলে। প্ৰখ্যাত ইতিহাসবিদ অৰ্ণাল্ড টয়নবিৰ দ্বাৰা ৰচিত গ্ৰন্থতহে পোন প্ৰথমে 'উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ' শব্দটি প্ৰয়োগ হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। এই গৰাকী ইতিহাসবিদৰ মতে ১৮৫০ ৰ পৰা ১৯৭৫ চনৰ মাজৰ সময়খিনিকেই আধুনিক কালৰ আৰম্ভণি বুলি আৰু ১৯৭৫ৰ পৰৱৰ্তী সময়তে উত্তৰ আধুনিককালৰ জন্ম হয়। আধুনিকতাবাদৰ ধাৰণাসমূহত আঘাত হানি পুৰণি অথবা পৰম্পৰাগত ধ্যান ধাৰণাসমূহৰ প্ৰতি প্ৰতিবাদ আৰু আক্ৰমণাত্মক ভাবনাই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। 'পৰম্পৰাগত চিন্তা আৰু অভিজ্ঞতাৰ মূল গাঁথনিক উৎখাত কৰি স্থিতিৰ অৰ্থহীনতা আৰু নিষ্ফলতাক উদঙাই দিয়া উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ এক লব্ধপ্ৰতিষ্ঠিত ভাৰাবেগ।'এই ধাৰাটোৱে

আধুনিকতাবাদৰ দুখ, ধ্বংস আৰু মূল্যবোধৰ ৰূপান্তৰৰ আমূল পৰিৱৰ্তনসমূহক আনন্দ আৰু গুণ বৰ্ণনাৰ বিষয় তথা কেন্দ্ৰীয় বস্তুৰূপে গ্ৰহণ কৰে। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে 'ক্ষুদ্ৰ বৰ্ণনা' বিষয়টোতহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। ভূগোলবিদ ডেভিদ হাৰৱী আৰু সাহিত্য সমালোচক ফ্ৰেড্ৰিক জেমছনে 'শিথিল সঞ্চয়' অথবা 'শেহতীয়া পুঁজিবাদ'ক উত্তৰ-আধুনিকতা ৰূপে আখ্যা দিছে। ক্ৰষ্টণ ব্ৰুক ৰ'জৰ মতে আধুনিক আৰু সৰ্বাধুনিকতাই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ। তদুপৰি আধুনিকতাবাদ তৃতীয় বা চতুৰ্থ পুৰুষলৈকে প্ৰৱাহিত হৈ থকাৰ পৰিণতিতে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সৃষ্টি বুলি ফ্ৰেঙ্ককাৰমডে মত পোষণ কৰে। চাৰ্লছ নিউমেনে কৈছে যে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদে আধুনিকতাবাদী অনুশীলনৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰাতকৈয়ো আধুনিকতাবাদীৰ নন্দতাত্বিক আৱিষ্কাৰ, সমালোচনা, ব্যাখ্যা আদিৰ আধাৰত দ্বিতীয় বিপ্লৱ এটাৰ বিৰুদ্ধেহে প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰিছিল।

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদত আধুনিকতাবাদে প্ৰতিষ্ঠা কৰা দিশসমূহ (যেন অবক্ষয়গ্ৰস্ততা, বিচ্ছিন্নতাবোধ অস্তিত্ব সংকট আদি)ক ভিন্ন আৰু ক্ষুদ্ৰ বৰ্ণনাৰে বিশ্লেষণ কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা হৈছিল। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ নিৰ্দিষ্টকৈ গঢ়ি উঠা বাদ বা তত্ত্ব হোৱাৰ পৰিৱৰ্তে ই আধুনিকতাবাদৰ প্ৰতিবাদত গঢ়ি উঠা এটি সাহিত্যকলাৰ সৈতে জড়িত আন্দোলন। ইহাব হাচানে আধুনিকতাবাদৰ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ মাজত পাৰ্থক্য সীমাৰেখা স্পষ্ট কৰিবলৈ এনেদৰে প্ৰকাশ কৰিছে।

আধুনিকতাবাদ	**উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ**
অভিপ্ৰায়	সঞ্চালন
মূল/ গভীৰতা	বহির্ভাগ/ উপৰিভাগ
পৰিকল্পনা	সম্ভাৱনা
অন্বয়	অনন্বয়
উপস্থিতি	অনুপস্থিতি
পুৰোহিততন্ত্ৰ	অৰাজকতা, নৈৰাজ্য
সংশ্লেষ	বৈপৰীত্য
সমগ্ৰায়ন	বিনির্মাণ
শিষ্টবাদ	প্ৰতি-কৰ্তৃত্ববাদী
নাগৰিকবাদ	খণ্ডীভৱন আৰু নৈৰাজ্য

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ কেইটামান মন কৰিবলগীয়া বিশেষত্ব হ'ল ঃ

(ক) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে বিষয় বা সাৰবস্তুক খণ্ড-খণ্ড কৰি ব্যাখ্যাৰ দিশত আগবঢ়াৰ পক্ষপাতী।

(খ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে সাৰ্বজনীন সত্য বা জ্ঞান থাকিব পাৰে বুলি বিশ্বাস নকৰে।

(গ) এইসকল সাহিত্যিক-সমালোচকে শব্দ আৰু ভাষাৰ সৈতে খেলা কৰে।

(ঘ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ বাবে সত্য-অসত্যৰ ধাৰণা বহু সময়ত একাৰ্থক।

(ঙ) এই সকলৰ দ্বাৰা সৃষ্ট সাহিত্য কৰ্মৰ সামৰণিৰ দিশটোও ভিন্ন।

(চ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীৰ মতে পাঠৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা সত্যই মুখ নহ'বও পাৰে অর্থাৎ বিষয়সমূহৰ এটা Master dicourse (কর্তৃত্বশীল বক্তব্য) থাকিব নোৱাৰে।

উত্তৰ-আধুনিক সাহিত্যৰাজিৰ মাজেদি মানবীয় মূল্যবোধৰ নতুন বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ পথ প্রশস্ত হয়। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ গ'লে উল্লেখনীয় এটা বিষয় হ'ল উত্তৰ-আধুনিকতাৰ বিকাশ। এই ক্ষেত্রত দুটা স্তৰৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিব লাগিব অর্থাৎ উত্তৰ-আধুনিকতাই দুটা স্তৰৰ মাজেদি আগবাঢ়ি গৈ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে প্রতিষ্ঠিত হৈছে।

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ দিশত প্রথম স্তৰটোত ১৯৫০ চনৰ পৰা শীতল যুদ্ধৰ শেষৰ ফাললৈকে এই সময়ছোৱাক সাঙুৰিব পাৰি। এইখিনি সময়ত ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক বিবিধ কাৰকৰ দিশত হ্রাস হোৱা উৎপাদন প্রক্রিয়া আৰু উন্নত দেশত বাণিজ্যিক খণ্ডৰ বৃদ্ধি আদি কাৰকবোৰ গা কৰি উঠিছিল। এনে সময়তে অর্থাৎ ১৯৬৭-৬৯ চনৰ সময়ছোৱাত উত্তৰ-আধুনিকতাই ভুমুকি মাৰে।এনে সময়ত সমাজ, সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আদি প্রতিটো দিশতে সংঘটিত হোৱা অবাধ পৰিবর্তন,সংঘাত আৰু অৰাজক পৰিস্থিতিয়ে দেখা দিয়ে। এই পৰিস্থিতিৰ মাজতে কলা সংস্কৃতিৰ দিশত ষ্টেৰিঅ', ৰেডিঅ' আৰু টেলিভিচনৰ ব্যৱহাৰৰ লগতে নাট্য সাহিত্যত প্রয়োগ হোৱা Pop Culture Style আৰু ৰক সংগীতৰ প্রচলন এই সময়ৰ এটা অতি উল্লেখযোগ্য দিশ।

ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক আৰু সামাজিক অস্থিৰতাৰ মাজত কলা-সংস্কৃতিৰ উত্থানৰ যোগেদি উত্তৰ-আধুনিকতাই এটা উল্লেখনীয় পৰিবেশ আয়ত্ব কৰি প্রথমটো স্তৰ অতিক্রম কৰে। ইয়াৰ পৰৱর্তী সময়ত টি ভি, ৰেডিঅ'তকৈও অধিক দ্রুত প্রচাৰ মাধ্যম ইন্টাৰনেটৰ যোগেদি ডিজিটেল প্রচাৰ মাধ্যমৰ বিকাশৰ দ্বিতীয় স্তৰৰ সূচনা কৰে। এই ধৰণৰ দ্রুতবেগী সংযোগ ব্যৱস্থাই আধুনিকতাৰ পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিত এক নাটকীয় পৰিৱর্তন আনিলে। পৰিবেশৰ প্রতিটো দিশকে এনে মাধ্যমৰ যোগেদি দক্ষতাৰে প্রয়োগ কৰাত সহায় হোৱাৰ পৰিণতি স্বৰূপে সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু সভ্যতাত উত্তৰ-আধুনিকতাৰ প্রভাৱ সুদূৰ প্রসাৰি,স্থায়ী আৰু অতি যোগাত্মক ৰূপে বর্তি ৰ'ল। কিন্তু সেই পৰিবেশে এটি বিতর্কৰ সৃষ্টিও নকৰাকৈ নাথাকিল। সেই বিতর্কৰ কেন্দ্রীয় ভাব আছিল এইটোৱে যে উত্তৰ-আধুনিকতাই যি যোগাত্মক প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে তাৰ পাছত এতিয়াৰ অর্থাৎ সমসাময়িক সময়খিনিক 'উচ্চ আধুনিকতা'নে 'উত্তৰ-আধুনিকতা' অভিধাৰে প্রকাশ কৰাটো উচিত হ'ব? যদিহে 'উত্তৰ আধুনিকতা' (Postmodernity) বুলি প্রকাশ কৰা হয়, তেনেহলে পৰিৱর্তিত হৈ থকা উত্তৰ-আধুনিকতা সম্পর্কীয় পৰিবেশক তুলি ধৰিব; কিন্তু দুয়োটা শব্দৰ মাজত হাইফেন ব্যৱহাৰ কৰি শব্দটো প্রয়োগ কৰিলে শব্দ দুয়োটাই আধুনিকতাৰ ধাৰাবাহিত প্রবাহ আৰু বিস্তাৰ সম্পর্কীয় বিষয়ক প্রতিনিধিত্ব কৰিব।

সেয়েহে ক'ব পাৰি যে টিমিক-ঢামাককৈ আধুনিকতাবাদৰ লগত সমন্বয় ৰাখি কিন্তু বিশ্লেষণগত দিশৰ পৰা পার্থক্য ৰক্ষা কৰি ইউৰোপত গঢ় লৈ উঠা আন্দোলনটিকে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে আখ্যা দিব পাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ আধুনিক শব্দটোৱে বর্তমান প্রসংগক সূচালে উত্তৰ-আধুনিকে কি বিষয়টোৰ সম্পর্কে প্রকাশ কৰে?

প্রশ্ন নং ২ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদত সংযোজিত হৈ থকা শব্দবোৰ কি কি?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ চেণ্ট লুইচৰ বিখ্যাত গৃহ আঁচনিখনৰ নাম কি?

প্রশ্ন নং ৪ ঃ আর্ণল্ড টয়নবিয়ে কোনখিনি সময়ক আধুনিক কালৰ আৰম্ভণি বুলি কৈছে?

প্রশ্ন নং ৫ ঃ নাট্য সাহিত্যত Pop Culture Styleৰ প্রয়োগ কোন সময়ত হৈছিল?

প্রশ্ন নং ৬ ঃ উত্তৰ আৰু আধুনিকতা শব্দ দুটাৰ মাজত হাইফেন বহুৱালে শব্দ দুটাই কি অর্থ বহন কৰিব?

১৩.৪ ঔপনিবেশিকতাবাদ

পাশ্চাত্যত সম্ভৱতঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ আশে-পাশে নিজকে শক্তিশালী ৰূপে জ্ঞান কৰা ইউৰোপীয় দেশসমূহে দুর্বল মানুহ তথা অঞ্চলসমূহৰ ওপৰত বিস্তাৰ কৰি সাম্রাজ্যবাদ সৃষ্টি কৰিছিল। নিজকে শক্তিশালী তথা সর্বেসর্বা বুলি ভবাসকলে সাম্রাজ্য বিস্তাৰ কৰাৰ ফলত ঔপনিবেশিক শাসনে গা কৰি উঠে। তেনেস্থলত ঔপনিবেশিক শাসন ব্যৱস্থাত সমাজত দুটা শ্রেণীৰ সৃষ্টি হয়— তাৰে এটা হ'ল শাসকীয় গোষ্ঠী আৰু আনটো হ'ল শোষিতসকল। শাসকগোষ্ঠীটোৱে নিজকে অতি শক্তিশালী (Superio) বুলি ভাবিছিল আৰু শোষিতসকলক নিজকে শাসক সকলতকৈ তলৰ তথা হীন (native) ৰূপে ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। সমাজ ব্যৱস্থাত এনে ধ্যান-ধাৰণাৰ ফলত সামাজিক, অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিৰ দিশত এনে মনোভাবে যথেষ্ট প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। তদুপৰি ঔপনিবেশিক শাসকসকলে বলপূর্বকভাৱেই হওক অথবা যিকোনো পদ্ধতি প্রয়োগেৰে নিজৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি,ধ্যান-ধাৰণা আৰু ভাষা শোষিতসকলৰ ওপৰত জাপি দিছিল। নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি পৰিহাৰ কৰি শোষিত শ্রেণীটোৱে তেওঁলোকৰ সর্বেসর্বা স্বৰূপ শাসকগোষ্ঠীৰ আচাৰ-সভ্যতা-সংস্কৃতি আৰু ভাষাটোৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হ'বলৈ বাধ্য হৈছিল। তদুপৰি এই সময়ছোৱাতে ঔপনিবেশিক বিদ্যালয়সমূহত ব্রিটিছ সংস্কৃতিক থলুৱা অথবা শোষিত মানুহখিনিৰ মাজত প্রচাৰ আৰু প্রয়োগৰ কৰিব লাগিব বুলি ঔপনিবেশিক তত্ত্ব এটাৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই তত্ত্বটোৱে সেই সময়ছোৱাত প্রধান চালিকা শক্তিৰূপে ঔপনিবেশিক বিদ্যালয়সমূহত ব্রিটিছৰ সংস্কৃতিক থলুৱা অথবা শোষিত মানুহখিনিৰ মাজত প্রচাৰ আৰু প্রয়োগ কৰিব লাগিব বুলি ঔপনিবেশিক তত্ত্ব এটাৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই তত্ত্বটোৱে সেই সময়চোৱাত প্রধান চালিকা শক্তি ৰূপে ঔপনিবেশকি ব্রিটিছ বিদ্যালয়সমূহত ক্রিয়া কৰিছিল। ফলত শোষক শ্রেণীটোৰ মাজত ব্রিটিছ ঔপনিবেশিক তত্ত্বটোৱে নৱজাগৰণৰ জোৱাৰ তুলিছিল। ঔপনিবেশিক শোষক শ্রেণীটোৰ মূল লক্ষ্য আছিল যে তেওঁলোকৰ ভাষা-সংস্কৃতি আৰু আচাৰ-

ৰীতিৰে শোষিত শ্রেণীটোৰ মাজত প্রসাৰ আৰু প্রয়োগৰ বীজ ৰোপণ কৰা আৰু সেই প্রচেষ্টাত যথেষ্ট সাফল্য লাভ কৰিলে। ফলস্বৰূপে সমাজত শাসকসকলে নিজক উচ্চ, সর্বেসর্বা ৰূপে জ্ঞান কৰাৰ সমান্তৰালকৈ শোষিতসকলক নিম্ন ৰূপে বিভাজন কৰি ঔপনিবেশিক সমাজ ব্যৱস্থাত দুই শ্রেণীৰ বিভাজন হয়। এই বিভাজনত অর্থনীতি,সমাজ ৰীতি, ৰাজনীতিয়েও কাৰক ৰূপে অৰিহণা যোগাইছে। Houston A. Baker "Colonialism breaks things...the self of the colonizer explodes a native culture solidarity, producing the spiritual confusion, Psychic wounding and economic exploitation of a new and dominated other," এই ঔপনিবেশিক সমাজখনত শোষিত শ্রেণীটোৰ বহুত মানুহে উচ্চ শ্রেণীটোৰ অথবা শোষকগোষ্ঠীৰ জীৱন ধাৰণৰ পদ্ধতি,সাজ-পাৰ-খাদ্য-প্রণালীক আদি কৰি আচাৰ-ৰীতি প্রায় প্রতিটো দিশ অনুকৰণ কৰিবলৈ উদ্যত হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে এই অনুকৰণপ্রৱণতাৰ পৰিঘটনাক 'Mimicry' বুলি অভিহিত কৰিছিল। এই অনুকৰণপ্রৱণতাই ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীৰ মানুহখিনিৰ মাজত গা কৰি উঠা নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিক হীন বুলি জ্ঞান কৰি পৰিত্যাগ কৰাৰ লগতে শাসক শ্রেণীৰ সংস্কৃতি-সভ্যতা,ভাষা আদি আকোৱালি লোৱাৰ স্পৃহাৰ অৱস্থাটোকে বুজাইছে। উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকল ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীটোক দ্বৈত সচেতনতা (Double Conciousness) আৰু দ্বৈত দৃষ্টি (Double vision) বুলি বর্ণনা কৰিছে।

ঔপনিবেশিকতাবাদী তত্ত্বৰ প্রভাৱৰ পৰিণতি স্বৰূপে শোষিত শ্রেণীৰ মাজত গঢ়ি উঠা অনুকৰণপ্রৱণতা, নিজকে নীচ আৰু হীন ৰূপে জ্ঞান কৰা, নিজৰ সংস্কৃতিৰ পৰিচয় দিবলৈ লাজ কৰা আদি বাসনাৰ আধাৰত ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীটো শিপাহীন হৈ পৰিল। পৰৱর্তী সময়ত ঔপনিবেশিক শাসনৰ ইতি পৰা স্বত্বেও তেওঁলোকৰ মন আচ্ছন্ন কৰি ৰখা দ্বৈত দৃষ্টিভংগীৰ পৰা মুক্ত হ'ব পৰা নাছিল। তেওঁলোকৰ মনত জীপাল হৈ থকা হীনমন্য ভাবটো স্থায়ী হৈ থাকিল। উত্তৰ- ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচসকলে শোষিত শ্রেণীটোৰ মনত আলোড়ন সৃষ্টি কৰি থকা বিষয়সমূহতে আক্রমণ কৰিলে। এই ক্ষেত্রত সফলতা লাভৰ অর্থে সমালোচকসকলে যথেষ্ট পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছে। কাৰণ শোষিত শ্রেণীটোৱে সাম্রাজ্যবাদৰ পতনৰ যোগেদি শোষণৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰাৰ পাছতো নিজক প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ আৰু হীনমন্যতা দূৰ কৰিবৰ বাবে তৃতীয় বিশ্বৰূপে খ্যাত দেশৰ সমালোচকসকলে বহু প্রয়াস কৰিছিল। তাকে কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যাওঁতে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে বহু সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হৈছিল। সেইসমূহৰ মাজত তেওঁলোকে ৰচনা কৰা বিষয়বোৰক প্রকাশ কৰিবলৈ গৈ তথা প্রকাশন গোষ্ঠীৰ জগতখনত ব্রতী থাকিবলৈ নিজৰ দেশতে হওঁক বা আন্তঃৰাষ্ট্রীয় প্রেক্ষাপটতে হওঁক ভাষাটোৰ ক্ষেত্রত বহুত সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছিল, কাৰণ একমাত্র ঔপনিবেশিক শাসন কালত জাপি দিয়া ভাষাটোৰ বাদে তেওঁলোকে আৰু আন ভাষাই হওঁক বা স্বকীয় ভাষাটোও ব্যৱহাৰ কৰিবনোৱাৰিছিল। এই ক্ষেত্রত পাশ্চাত্যত উদ্ভৱ হোৱা 'Oriental' শব্দটোৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা প্রয়োজন। এই 'Oriental' শব্দটো ইউৰোপীয়সকলে নিজকে মানৱীয়, দয়ালু, ভদ্র, সৎ

আৰু স্পষ্টবাদী বুলি প্ৰকাশ কৰাৰ অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰিছিল। এই 'Oriental' শব্দৰ লগত সংগতি ৰাখিয়েই, 'Orientalism' (প্ৰাচ্যতত্ত্ববাদ) শব্দটো গঢ়ি উঠা বুলি ক'ব পাৰি। পাশ্চাত্যৰ এই শব্দটোৰ যোগেদি ইউৰোপীয়সকলে নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ উচ্চমান বিশিষ্টতাৰ বিষয়ে প্ৰকাশ কৰি তেওঁলোকৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি,ভাষা ঔপনিবেশিক শাসন কালত হীনৰূপে জ্ঞান কৰা শোষিত শ্ৰেণীটোৰ ওপৰত জাপি দিয়াৰ ফলত তেওঁলোকে সেইসমূহ সাহিত্য-ভাষা-সংস্কৃতিৰ সোঁতত বৈ যাবলৈ বাধ্য হৈছিল। ফলস্বৰূপে ঔপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যবাদৰ পতনৰ পাছতো সেই ধৰণৰ মনোভাৱ আৰু অভ্যাস পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰাৰ ফলত নিজস্ব পৰিচয় হেৰুৱাই পেলাবলগীয়া পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল। (উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে 'Orientalism' (প্ৰাচ্যতত্ত্ববাদ)ক ওফৰাই পেলোৱাৰ বাবে প্ৰয়াস কৰিছিল।)

উল্লেখযোগ্য যে কেনিয়ান লিখক 'Ngugi wa Thiong'o য়ে নিজৰ ভাষাতে লিখিছিল যদিও শোষিত অৱস্থাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পোৱা কেতবোৰ লেখকে নিজৰ ভাষা হেৰুৱাই একমাত্ৰ ইংৰাজী ভাষাত লিখিবলৈ বাধ্য। যিহেতু তেওঁলোকে নিজস্ব ভাষা হেৰুৱাই পোনতে ঔপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যবাদ তত্ত্ব জাপি দিয়া সেই নিৰ্দিষ্ট ইংৰাজী ভাষাটোৱেই শিকিছিল। Nigerian লিখক Chinua Achebe য়ে তেওঁৰ 'Morning yes on Creation Day' শীৰ্ষক ৰচনাত বিশ্লেষণ কৰি কৈছিল "For me there is no other choice, I have been given the language and I intend to use it."

জানি থোৱা ভাল

ঔপনিবেশিক কালৰ সাম্ৰাজ্য পতনৰ পাছৰ সময়খিনি উত্তৰ-ঔপনিবেশিক কাল ৰূপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। এই ইউৰোপীয় সাম্ৰাজ্য পতনৰ পাছত ঔপনিবেশিক কালীন দেশবোৰে স্বতন্ত্ৰতা লাভ কৰিলে। এই স্বাধীনতা বা স্বতন্ত্ৰতা লাভ কৰা দেশসমূহক 'তৃতীয় বিশ্ব' ৰূপে অভিহিত কৰা হয়। উল্লেখ্য যে স্বাধীনতা লাভ কৰা এছিয়া, আফ্ৰিকা আৰু অষ্ট্ৰেলিয়া আদি দেশসমূহক দেশ, চৰকাৰ আৰু সংস্কৃতি গঠনৰ দিশত সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৭ ঃ 'Native' শব্দটোৰ অৰ্থ লিখক। (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ৮ ঃ ঔপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যবাদত কেইটা আৰু কি কি শ্ৰেণীৰ জন্ম হয়? (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ৯ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে ঔপনিবেশিক শোষিত শ্ৰেণীটোক কি বুলি বৰ্ণনা কৰিছে? (১০০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

১৩.৫ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ

এটা ঐতিহাসিক শব্দৰ সৈতে জড়িত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল Post-Colonialism। ঔপনিবেশিকতা আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ মাজৰ সম্পৰ্ক অতি নিবিড় যদিও তাৰে সমান্তৰালকৈ দুয়োটাৰ মাজত দ্বন্দ্বাত্মক জটিল পৰিবেশো বিদ্যমান। ঔপনিবেশিক শাসকগোষ্ঠীয়ে জোৰ-জুলুম কৰি একোখন উপনিবেশ প্ৰতিষ্ঠা কৰি বিভিন্ন প্ৰকাৰে শাসিতসকলৰ মন আৰু মগজুৰ ওপৰত অধিকাৰ বিস্তাৰ কৰে। ইউৰোপীয় সাম্ৰাজ্য পতনৰ পৰৱৰ্তী সময়ত ঔপনিবেশিক দেশসমূহে স্বাধীনতা লাভ কৰাত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাই শাসকগোষ্ঠীবিলাকৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰি ঔপনিবেশিক শোষিতসকলৰ মন-মগজু মুক্ত কৰিবৰ বাবে যত্নপৰ হয়। ষোড়শ শতিকাৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত ইউৰোপীয় ঔপনিবেশিকতা সাম্ৰাজ্যবাদে এক বহল পৰিসৰ লাভ কৰিছিল। ফলস্বৰূপে ইউৰোপীয় দেশসমূহৰ আধুনিক ইতিহাসৰ গতি নিৰ্ধাৰিত হৈছিল। উল্লেখ্যযে ওঠৰ শতিকাৰ পৰা আৰম্ভ হৈ ১৯৭০ চনত এংগোলা আৰু মোজাম্বিকে স্বাধীনতা লাভ কৰা কাললৈকে ঔপনিবেশিকৰণৰ ইতিপৰ্বৰ ৰেখা চিত্ৰ বিস্তৃত হৈ আহে। এই ঔপনিবেশিকীকৰণৰ পৰিসমাপ্তি ঔপনিবেশিক দমন আৰু ঐতিহ্যৰ মাজৰ বিৰোধ আৰু সংঘাতত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতা গঢ় লৈ উঠে বুলি বিভিন্নজন পণ্ডিতে মত আগবঢ়াইছে। এই বিষয়ত আকৌ বিভিন্নজন পণ্ডিতৰ মতানৈক্যও পৰিলক্ষিত হয়। তেওঁলোকৰ মতে উত্তৰ-সংযুতিবাদ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী দৃষ্টিভংগীৰ আধাৰতহে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাই গা কৰি উঠিছে।

উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে ঔপনিবেশিকতাবাদৰ অধীনস্থ শোষকসকলৰ মনত স্থিৰ বিষয়বোৰৰ পৰা মুক্তি দিয়াৰ আপাহত ঔপনিবেশিককালীন আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিক গঢ়ি উঠা পৰিৱৰ্তনৰ সংস্কৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিছে।

বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম দশকত ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ পথ মুকলি হয়। পোন প্ৰথমে এইমে ছেইজাৰৰ "Discourse on Colonialism" (1950) গ্ৰন্থত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনা আৰম্ভ হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিক বিষয়টোত বৰ্ণ আৰু বৰ্ণ বিভাজনে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে। তদুপৰি শ্ৰেণী আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক তথা বিৰোধিতাৰ বিষয়টোৱেও এই তাত্ত্বিক আলোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় দিশ ৰূপে বিবেচিত হৈছে। মাৰ্ক্সীয় তত্ত্ব আৰু দৰ্শনৰ মিল থকা এই উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদে মাৰ্ক্সীয় চেতনাতকৈও আৰু অধিক আগবাঢ়ি শাসক-শোষক, শ্ৰেণী বৰ্ণ আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক আৰু বিৰোধিতাৰ বিষয়ে এক বহল পৰিসৰ সাঙুৰি লৈছে। এই ঔপনিবেশিকতা আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ লগত সাঙোৰ খাই থকা এটি উপাদান হৈছে— 'আধিপত্য'। সম্ভৱতঃ বিংশ শতিকাৰ সবাতোকৈ মৌলিকতাসম্পন্ন কমিউনিষ্ট চিন্তাবিদ, দাৰ্শনিক আৰু তাত্ত্বিক ৰূপে প্ৰখ্যাত আন্টোনিও গ্ৰামছিয়ে 'আধিপত্য'ৰ ধাৰণাটো প্ৰকাশ কৰি কৈছে "শাসক শ্ৰেণীয়ে কেৱল শক্তি প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে অথবা দমন-নিপীড়নৰ জৰিয়তে নিজৰ প্ৰভুত্ব আৰু শাসন বৰ্তাই ৰাখিব নোৱাৰে। বৰং শাসক

শ্রেণীয়ে অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক আধিপত্য বিস্তাৰে শোষিত শ্রেণীৰ স্বেচ্ছামূলক সমর্থন আদায় কৰে—যিটো মতাদর্শৰ জৰিয়তে সৃষ্টি আৰু সম্পন্ন হয়।"

উল্লেখ্য যে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে নিজস্ব সংস্কৃতিৰ পুনৰুত্থানৰ লগতে পৰম্পৰাগত সংস্কৃতি সম্বন্ধীয় ধাৰাণাসমূহক আক্রমণ কৰাৰ পক্ষপাতি আছিল। শ্রেণী সচেতনতা, বর্ণ সচেতনতা আদি বিষয়সমূহৰ লগতে উত্তৰ ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে আলোচনা, বিশ্লেষণ আৰু নির্ধাৰণ কৰিছিল।

১৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ শব্দটোৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হ'ল Postmodernism (পোষ্ট-মডার্নিজিম)। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ আন্দোলন আধুনিকতাবাদ আন্দোলনৰ প্রতিক্রিয়া বা প্রতিবাদতেই গঢ় দিয়া হৈছে।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে বিষয় বা সাৰবস্তুক খণ্ড-খণ্ড কৰি ব্যাখ্যাৰ দিশত আগবঢ়াৰ পক্ষপাতী।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ বাবে সত্য-অসত্যৰ ধাৰণা বহু সময়ত একার্থক।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীৰ মতে পাঠৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা সত্যই মুখ নহ'বও পাৰে অর্থাৎ বিষয়সমূহৰ এটা Master dicourse (কর্তৃত্বশীল বক্তব্য) থাকিব নোৱাৰে।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ দিশত প্রথম স্তৰটোত ১৯৫০ চনৰ পৰা শীতল যুদ্ধৰ শেষৰ ফাললৈকে এই সময়ছোৱাক সাঙুৰিব পাৰি। এইখিনি সময়ত ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক বিবিধ কাৰকৰ দিশত হ্রাস হোৱা উৎপাদন প্রক্রিয়া আৰু উন্নত দেশত বাণিজ্যিক খণ্ডৰ বৃদ্ধি আদি কাৰকবোৰ গা কৰি উঠিছিল।
- পাশ্চাত্যত সম্ভৱতঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ আশে-পাশে নিজকে শক্তিশালী ৰূপে জ্ঞান কৰা ইউৰোপীয় দেশসমূহে দুর্বল মানুহ তথা অঞ্চলসমূহৰ ওপৰত বিস্তাৰ কৰি সাম্রাজ্যবাদ সৃষ্টি কৰিছিল। নিজকে শক্তিশালী তথা সর্বেসর্বা বুলি ভবাসকলে সাম্রাজ্য বিস্তাৰ কৰাৰ ফলত ঔপনিবেশিক শাসনে গা কৰি উঠে। তেনেস্থলত ঔপনিবেশিক শাসন ব্যৱস্থাত সমাজত দুটা শ্রেণীৰ সৃষ্টি হয়— তাৰে এটা হ'ল শাসকীয় গোষ্ঠী আৰু আনটো হ'ল শোষিতসকল।
- বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম দশকত ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ পথ মুকলি হয়। পোন প্রথমে এইমে ছেইজাৰৰ "Discourse on Colonialism" (1950) গ্রন্থত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনা আৰম্ভ হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিক বিষয়টোত বর্ণ আৰু বর্ণ বিভাজনে অতি গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে। তদুপৰি

শ্রেণী আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক তথা বিৰোধিতাৰ বিষয়টোৱেও এই তাত্ত্বিক আলোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় দিশ ৰূপে বিবেচিত হৈছে।

১৩.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০১); সাহিত্য-সমালোচনা তত্ত্ব; লক্ষীমপুৰ,উত্তৰ লক্ষীমপুৰ মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন সমিতি।

২। পাদুন,নাহেন্দ্ৰ (২০১৪); সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

৩। বৰমুদৈ, আনন্দ (২০১৬); আধুনিকতাৰ পৰা উত্তৰ-আধুনিকতালৈ; গুৱাহাটী ঃ বনলতা

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৪। Lyotard, J. F. (1984), The Postmodern Condition:A Report on knowledge.Manchester : Manchester University Press.

৫। Williams, T.G. (1951). English Literature : A Critical Survey, Pitman.

১৩.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভৱিষ্যৎ।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'প্লুট ইগ'।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৮৫০ ৰ পৰা ১৯৭৫ চনৰ মাজৰ সময়খিনিক।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৯৬৭-৬৯ চনৰ সময়ছোৱাত।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আধুনিকতাৰ ধাৰাবাহিক প্ৰৱাহ আৰু বিস্তাৰ সম্পৰ্কীয় বিষয়ৰ অৰ্থ বহন কৰিব।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ঔপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যত শোষিতসকলক বুজাবৰ বাবে শাসকসকলে আৰু শোষিতসকলে নিজে শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছিল.... পাঠৰ আধাৰত চমুকৈ বুজাই লিখিব

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুটা। শাসক বা শোষকসকল আৰু শোষিতসকল, শ্ৰেণী দুটাৰ বিষয়ে বহলাই ব্যাখ্যা কৰিব

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বৈত সচেতনতা আৰু দ্বৈত দৃষ্টিভংগীৰ বৰ্ণনা কৰক।

১৩.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ চেন্ট লুইচৰ গৃহ আঁচনি ধ্বংসৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পৰিবেশ সম্পৰ্কে লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ইতিহাসবিদ আৰ্ণল্ড টয়নবিয়ে কৰা যুগবিভাজন সম্পৰ্কে লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ইহাব হাচানে আধুনিকতাবাদ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ মাজত স্পষ্ট কৰা পাৰ্থক্যসমূহত আলোকপাত কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ বৈশিষ্টসমূহ কি কি?

প্ৰশ্ন ৬ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ বিকাশৰ দুয়োটা স্তৰৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ ঔপনিবেশিকতাবাদ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ ঔপনিবেশিকতাবাদৰ শাসক-শোষিতৰ সম্পৰ্ক আৰু চিন্তাধাৰা সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিক সমালোচকসকলে ঔপনিবেশিক শোষিতৰ সম্পৰ্কে আগবঢ়োৱা মতামতসমূহ লিখক।

প্ৰশ্ন ১০ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ সম্পৰ্কে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) অসম নাট্য সম্মিলন (১৯৯১); *ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ;* নগাঁও ঃ অসম নাট্য সম্মিলন।

২) ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (২০০১); *সাহিত্য-সামালোচনা তত্ত্ব*; লখিমপুৰ ঃ উত্তৰ লখিমপুৰ মহাবিদ্যালয়।

৩) কটকী, প্ৰফুল্ল (২০০৯); *স্বৰাজোত্তৰ অসমীয়া উপন্যাস সমীক্ষা*; গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

৪) গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ (১৯৯৯); *নন্দনতত্ত্ব ঃ প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

৫) গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ (২০০৬); *আধুনিক গল্প সাহিত্য*; গুৱাহাটী ঃ বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৬) গোস্বামী, মৃণাল জ্যোতি (২০১১, আগষ্ট); 'অসমীয়া উত্তৰ-আধুনিক নাটক'; *নিনাদ;* পৃ. ৮-১৪।

৭) গোস্বামী, মৃণাল জ্যোতি (২০১১, অক্টোবৰ-নবেম্বৰ); 'অসমীয়া উত্তৰ-আধুনিক নাটক'; *নিনাদ;* পৃ. ৬৬-৬৯।

৮) চলিহা, প্ৰদীপ (ভাষান্তৰ) (১৯৯৭); *অভিনয় দৰ্পণ;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

৯) ঠাকুৰীয়া, ৰামমল (২০০৫); *সাহিত্য বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।

১০) ডেকা হাজৰিকা, কৰবী (২০০৩); *কবিতাৰ ৰূপছায়া;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১১) দত্ত, উদয় (১৯৯৫); *চুটিগল্প*; গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টৰ্চ।

১২) নেওগ, মহেশ্বৰ (২০০০); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১৩) নেওগ, মহেশ্বৰ আৰু শৰ্মা, হেমন্তকুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০৩); *সাহিত্য সমীক্ষা*; ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১৪) বৰা, মহেন্দ্ৰ (২০০২); *সাহিত্য উপক্ৰমণিকা;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১৫) বৰা, যতীন (১৯৯৯); *ছন্দ ধ্বনি আৰু অলংকাৰ;* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা।

১৬) বৰা, হেম (১৯৯৫); *সাহিত্য বিচাৰৰ মূল কথা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰপ্ৰকাশ।

১৭) বৰুৱা, লোপা (২০১৩); *আধুনিক অসমীয়া কবিতাত প্ৰতীক আৰু চিত্ৰকল্প*; গুৱাহাটী ঃ পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ।

১৮) বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ (২০০৩); *উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৯) বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ (২০০৫); *অসমীয়া চুটিগল্পৰ অধ্যয়ন*; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২০) বৰুৱা, সত্যপ্ৰসাদ (১৯৮৩); *নাটক আৰু অভিনয় প্ৰসংগ*; গুৱাহাটী ঃ গ্ৰন্থপীঠ।

২১) ভট্টাচাৰ্য, পৰাগ কুমাৰ (১৯৯৩); *গল্পৰ প্ৰসংগ আৰু অসমীয়া গল্প সাহিত্য*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

২২) ভট্টাচার্য, পূর্ণ (২০০৯); *আধুনিক অসমীয়া কবিতা*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

২৩) ভৱালী, শৈলেন (২০০৩); *উপন্যাস ঃ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ*; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

২৪) ভৱালী, শৈলেন (১৯৯৫); *ট্রেজেদি বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

২৫) ভৱালী, শৈলেন (১৯৯২); *নাটক আৰু অসমীয়া নাটক;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

২৬) ভাগৱতী, কামাখ্যাচৰণ (১৯৮৮); *সংস্কৃত নাট্য সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

২৭) শইকীয়া, নগেন (২০০৩); *সাহিত্য-বাদবৈচিত্র্য*; ডিব্রুগড় ঃ কৌস্তুভ প্রকাশন।

২৮) শইকীয়া, নগেন (সম্পাঃ) (১৯৮৭); *সাহিত্যৰ বাদ-বৈচিত্র্য*; পাঠশালা ঃ অসম সাহিত্য সভা।

২৯) শর্মা, তীর্থনাথ (২০০৬); *সাহিত্য বিদ্যা পৰিক্রমা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশন।

৩০) শর্মা, গোবিন্দ প্রসাদ (১৯৯৫); *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্টৰ্চ্।

৩১) শাস্ত্রী, মনোৰঞ্জন (২০০৯); *সাহিত্য দর্শন;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৩২) শর্মা, মুকুন্দমাধৱ (১৯৯১); *ধ্বনি আৰু ৱসতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশন।

৩৩) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (২০০৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

৩৪) গঙ্গোপাধ্যায়, নারায়ণ (১৯৮৪); *সাহিত্য ছোট গল্প;* কোলকাতা।

৩৫) ঘোষ, অজিতকুমার (১৪০৪ বাংলা); *নাট্যতত্ত্ব ও নাট্যমঞ্চ*; কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিছিং।

৩৬) ঘোষ, অজিতকুমার (১৯৭০); *বাংলা নাটকের ইতিহাস*; কলকাতা ঃ উমেশ দত্ত লেন।

৩৭) বন্দ্যোপাধ্যায়, সত্য (১৯৯৯); *বার্টোল্ট ব্রেখট ও আধুনিক থিয়েটাৰ*, কলকাতা ঃ পশ্চিমবঙ্গ নাট্য আকাদেমি।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

৩৮) Abercrombie, L. (1960). *Principles of Literary Criticism*. London: V. Gollancz Limited.

৩৯) Abrams, M. H. (1993). *A Glossary of Literary Terms*. Bangalore: Prism Books Pvt. Ltd.

৪০) Allen, G. (2007). *Intertextuality*. India: Routledge.

৪১) Bates. H. E. (1943). *The Modern Short Story*. London.

৪২) Bharali, S. (1980). *Tragic Outlook of the Assamese Drama*. New Delhi : s.n.

৪৪) Bowra, C. M. (1962). *The Heritage of Symbolism.* London: Macmillan & Company.

৪৫) Boulton, M. (1969). *An Anatomy of Drama*. New Delhi: Kalayani Publishers.

৪৬) Caliniscue, M. (1987). *The Five Faces of Modernity*. Durham: Dhaka University Press.

৪৭) Craig, H. (1955). *English Religious Drama*. Oxford: Oxford University Press.

৪৮) Connolly, C.(1965). *The Modern Movement*. London: Hamish Hamilton.

৪৯) Coombes. H. (1953). *Literature And Criticism*. London : Chatto & Windus.

৫০) Dey. S. K. (1963). *Sanskrit Poetics.* Oxford: OUP.

৫১) Durrell, L. (1952). *Key to Modern Poetry*. Calcutta : Rupa & Co.

৫২) Esslin, M. (1977). *The Theatre of the Absurd*. USA: Penguin Books.

৫৩) Fokkema,W.D.(1984). *Literary History, Modernism and Postmodernisim*. Amsterdam and Philadephia: John Banjamins.

৫৪) Forster, E. M. (1927). *Aspects of the Novel.* Harmandsworth: Penguin Books.

৫৫) Fuchs, E. (1996). *The Death of Charecter : Perspectives on Theater After Modernism.* Indiana: Indiana University Press.

৫৬) Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Black Well.

৫৭) Hawthorn, J. (2000). *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory.* London: Bloomsbury Academic

৫৮) Howthorn, J. (1985). *Studying the Novel*. London: Edward Arnold.

৫৯) Hudson, W. H. (1983). *An Introduction to the Study of Literature*. New Delhi: Kalyani Publisers.

৬০) Kane, P.V. (1971). *History of Sanskrit Poetics.* Delhi: Motilal Banarashi Das.

৬১) Kaufmann, W. (1959). *Existentialism from Dastoessky to Sartre*; New York: Meridian Books.

৬২) Kettle, A. (1951). *An Introduction to the English Novel* (2 Vols). London: Arrow Book.

৬৩) Kumar, S. K. (1962). *Bergson and the Stream of Consciousness Novel*. Glasgow: Blackie & Son.

৬৪) Leavis, F. R. (1936). *Revaluation, Tradition and Development in English Poetry*. UK: Chatto and Windu.

৬৫) Lewis, C. D. (1965). *The Poetic Image*. London : Jonathan Cape.

৬৬) Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition : A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Pres.

৬৭) Lodge, D. and Wood, N. (ed.) (2007). *Modern Criticism and Theory– A Reader*. New Delhi: Pearson Education Inc and Dovling Kindersly Publication Inc.

৬৮) Mitchell, W. S. T. (Ed.) (1981). *On Narrative*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

৬৯) Nicholl, A. (1969).*The Theory of Drama.* New Delhi: Doaba House.

৭০) Pickering, K. (2005). *Key Concept in Drama and Performance*. London: Palgrave Macmillan.

৭১) Ray B. W. (1952). *Short Story in America*. New York: H. Regnery Company.

৭২) Richards, I. A. (1926). *Principles of Literary Criticism*.Harcourt: Brace & Company.

৭৩) Selden, R. (1985). *Contemporary Literary Theory*. Sussex: Havester Press.

৭৪) Spender, S. (1963). *The Struggle of the Modern.* London: Hamilton.

৭৫) Starrock, J. (1979). *Structuralism and Since form Levi Strauss to Derrida*. London: OUP.

৭৬) Watt, I. (1957). *The Rise of the Novel*. Harmandsworth: Penguin Books.

৭৭) Williams, T. G. (1951). *English Literature: A Critical Survey.* Pitman.

৭৮) Wimsatt (Jr.) W.K. & Brooks, C. (1964). *Literary Criticism : A Short History*. India: Oxford and IBH Publishing Co.